

ODSJEK ZA SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**SIGURNOSNI RIZICI ZA DJECU KOJI NASTAJU
PROIZVODNJOM I DIJELJENJEM VLASTITOG SADRŽAJA
U DIGITALNOM OKRUŽENJU**
-magistarski rad-

Kandidatkinja:
Suljić Aida
Broj indeksa: 918/II-SPS

Mentor:
Prof.dr. Vajzović Emir

Sarajevo, januar 2024.

SADRŽAJ

SKRAĆENICE	4
UVOD.....	5
I. TEORIJSKE OSNOVE RADA	6
II. METODOLOŠKI OKVIR RADA.....	8
1. Problem istraživanja.....	8
2. Predmet istraživanja.....	9
2.1 <i>Kategorijalno - pojmovni sistem:</i>	12
3. Naučni i društveni ciljevi istraživanja.....	13
3.1 <i>Naučni cilj istraživanja:</i>	13
3.2 <i>Društveni ciljevi istraživanja:</i>	14
4. Sistem hipoteza.....	14
4.1 <i>Generalna hipoteza</i>	14
4.2 <i>Posebne – pojedinačne hipoteze</i>	14
4.3 <i>Sistem varijabli</i>	15
4.4 <i>Sistem indikatora:</i>	16
5. Naučni pristup i metode istraživanja	16
6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	17
7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	18
III. RAZVOJ INFORMACIJSKO – KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA	19
1. Šta je tehnologija?.....	19
2. Razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT)	20
3. Strah od tehnologije.....	21
4. Kultura sudjelovanja na društvenim platformama	22
IV. DJECA KONZUMENTI TEHNOLOGIJE.....	25
1. Uticaj odgoja na kvalitet i kvantitet korištenja tehnologije	25
2. Generacija Alfa	27
3. Ovisnost o internetu	29
4. Digitalni otisak prati djecu i kroz odraslu dob.....	31
5. Kako djecu upoznati sa digitalnom sigurnosti	34
V. SIGURNOSNI RIZICI ZA DJECU KOJI NASTAJU DIJELJENJEM VLASTITOG SADRŽAJA U DIGITALNOM OKRUŽENJU	37

1. Cyberbullying.....	40
2. Grooming.....	43
3. Sexting.....	46
4. Sextortion.....	48
5. Live streaming.....	49
6. Dječja pornografija.....	52
7. Seksualizacija djece	57
8. Međunarodni pravni okvir koji reguliše zloupotrebu djece u digitalnom okruženju	61
9. Nacionalni pravni okvir koji reguliše zloupotrebu djece u digitalnom okruženju	64
VI. SEKSUALNI PRESTUPNICI, ŽRTVE I PREVENCIJA	67
1. Maloljetni počinoci seksualnih prestupa na internetu.....	67
2. Seksualni predatori na internetu	72
3. Rizična ponašanja žrtava koja predisponiraju sigurnosnim rizicima u digitalnom okruženju	77
4. Prevencija	81
ZAKLJUČAK	85
LITERATURA	88

SKRAĆENICE

Skraćenica	Značenje
IKT	Informacijsko-komunikacijske tehnologije
IT	Informacijske tehnologije
COVID-19	Corona virus
IWF	Internet Whatch Foundation
UN	Ujedinjene nacije
SAD	Sjedinjene Američke Države
TCP	Transmission Control Protocol
IP	Internet Protocol
DNK	Deoksiribonukleinska kiselna
SZO	Svjetska zdravstvena organizacija
COST	European Cooperation in Science and Technology
NCMEC	National center for missing and exploited children
CSAM	Child Sexual Abuse Material
CSEM	Child Sexual Exploitation Material
ACC	Prednji cingulatni korteks
BLA	Bazolateralna amigdala
OECD	The Organisation for Economic Cooperation and Development
UCC	User created content
COP	Child Online Protection Initiative
UNSD	Odjel za statistiku Ujedinjenih Naroda
MIP	Medijska i informacijska pismenost
SOS	Međunarodni signal za pomoć Morseovim kodom

UVOD

Danas svjedočimo nevjerojatnom razvoju tehnologije i svakodnevno viđamo nova tehnološka dostignuća, koja je u većini slučajeva teško pratiti i u potpunosti razumjeti. Tehnologija je prisutna u svim sferama modernog društva kao i svim poljima ljudskog djelovanja, javnom i privatnom životu. Sada je nemoguće zamisliti obrazovni, zdravstveni, naučni, vojni, administrativni ili bilo koji drugi sistem bez tehnoloških pomagala. Ali ono što tehnologiju čini tako posebnom jeste povezanost, odnosno umreženost različitih uređaja, bez obzira na udaljenost. Zahvaljujući dobroj uvezanosti, obezbjeđen je brz prijenos podataka, efikasna obrada istih, dostupnost i lak pristup, kao i velika pohrana podataka u internet prostoru. Međutim, sve te prednosti imaju i rizik od ugrožavanja, tj. zloupotrebe, kako podataka kompanija koje vrše poslovanje putem interneta, vladinih službi, nevladinih organizacija, tako i svakog pojedinca koji ima pristup i koristi internet usluge i sadržaj.

Razvojem tehnologije i dostupnosti interneta u mnogočemu je olakšan život na individualnom nivou i skoro je nemoguće zamisliti da svijet funkcioniše bez pametnih uređaja. Međutim, koliko se pažnje posvećuje na unapređenje i promociju tehnoloških uređaja, programa i mreža, toliko se ne priča o rizicima, prijetnjama i načinima zaštite svakog pojedinca. Svakodnevno čujemo pojmove kao što su „cyber sigurnost“ ili „cyber kriminal“, ali ne obraćamo pažnju na njihovo značenje i mislimo da se prijetnje u digitalnom okruženju dešavaju nekome drugom, nesvesni vlastite izloženosti.

Potrebno je približiti opasnosti koje nosi digitalni svijet svakom pojedincu koji je uključen u njega, upoznati se sa prijetnjama koje nosi te načinima zaštite. Određeni sigurnosni rizici koji se manifestuju u digitalnom okruženju su u zakonskim okvirima definisani kao „kompjuterski omogućena“ krivična djela ili „kompjuterski kriminal“, ali se u posljednje vrijeme pojavljuju i druge prijetnje i rizici koji nisu precizno definsani zakonom. Pored definisanih oblika krivičnih dijela, novi oblici sigurnosnih rizika koji nisu određeni zakonskom regulativom se ne mogu ni procesuirati. Najranjiviji među nama su upravo djeca.

Brzim razvojem tehnologija i korištenjem internetskog sadržaja na dnevnom nivou, postalo je sasvim normalno da djeca posjeduju pametne mobilne uređaje, tablete, te da svakodnevno koriste računare, kako u obrazovanju tako i za zabavu. Nažalost, ono čemu se ne pridaje dovoljno pažnje jeste sadržaj kojem djeca pristupaju na internetu te nedostatak nadzora i kontrole.

I. TEORIJSKE OSNOVE RADA

Ubrzan razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT) je omogućio da ono što je prije bilo dostupno samo velikim svjetskim korporacijama, sada bude dostupno i svakom pojedincu, a to je ostvarivanje instant komunikacije sa bilo kim, bilo gdje, pomoću raznih digitalnih tehnologija, uz zanemariv trošak. Održavanje sigurnosti djece i mladih u digitalnom društvu je kompleksan problem i izazov svake države i njenih sigurnosnih struktura.

„U digitalnom društvu djeca stvaraju nove životne navike, ispunjavaju svoje slobodno vrijeme raznim internet sadržajima i sve to vrlo često bez kontrole i nadzora. Djeca odrastaju u tehnološkom smislu, prate najnovije internet trendove, prate „youtubere“ i „influensere“, koriste „streaming“, promoviše se potrošačka filozofija, „skillworking“ te IT industrija. Cijeli život se odvija u meta univerzumu. Teme o kojima djeca sada pričaju u školama nisu one koje su nametnuli porodica i odgojno-obrazovni sistem, već su to teme koje se tiču tehnološkog aspekta. Algoritam je postao novi autoritet djeci. Sigurnosni izazov jeste odupiranje borbi za pažnju platformi i njihov uticaj na razvoj djece.“¹

Društveni mediji i internet platforme postaju sve popularnije među tinejdžerima kao sredstvo za istraživanje njihove seksualnosti. To također uključuje snimanje i dijeljenje vlastitih fotografija i videozapisa neprimjereno sadržaja. Većina smatra da je ovo potpuno bezopasno i vjeruju da će njihove fotografije ostati samo kod primatelja. Nažalost, u većini slučajeva to ne bude tako i mnogi postanu žrtve nekog od oblika nasilja u digitalnom okruženju. Potreba je da se tinejdžeri osvijeste da ovakvi materijali koje sami proizvode i dijele mogu imati dalekosežne posljedice na njihovo zdravlje i dobrobit. Kada se podijele mogu dovesti do seksualnog iznuđivanja i krivičnih prijava.

Pandemija COVID-19, zajedno s konstantnim rastom platformi društvenih medija, povećala je količinu samostalno proizvedenih fotografija neprimjereno sadržaja tinejdžera koje se svakodnevno postavljaju i dijele na internetu. Prema Internet Whatch Foundation (IWF), od 2019. godine, zabilježen je dramatičan porast ovakvog sadržaja od 77 %. Nova analiza pokazuje da su u 80% ovakvih slučajeva bile djevojčice od 11-13 godina starosti. Ovo

---

¹ Emir Vajzović, Panel diskusija Federalne uprave policije povodom Kampanje prevencije i suzbijanja nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, 23.05.2022

zabrinjavajuće ponašanje postalo je normalno među mlađim generacijama, do te mjere da je 1 od 3 tinejdžera priznalo da je vidjelo „golotinju“ bez pristanka.²

Također, osobe iz kriminalnog miljea su uvidjele veliki potencijal na interetu, kojom prilikom su razvili različite načine iskorištavanja maloljetnika u digitalnom okruženju, u cilju sticanja materijalne i/ili druge koristi. Ukoliko se problem ne prepozna, ukoliko se ne djeluje pravovremeno i adekvatno, samim tim i preventivno, rezultati mogu biti fatalni po žrtvu i društvo.

Imajući u vidu sigurnosne rizike kojima su djeca svakodnevno izložena u digitalnom okruženju, neophodno je govoriti o digitalnoj sigurnosti. Cilj sigurnosti je da spriječi ono što nije dozvoljeno. Međutim, nešto što nije dozvoljeno i što je neprihvatljivo za jednu osobu, ne mora značiti da je zabranjeno za drugu. Ono što definiše dozvoljena i nedozvoljena ponašanja u jednom društvu/državi su propisi i zakoni. Iz toga proizilazi da situacija koja se tiče sigurnosti nije sasvim jasno definisana i prilagođava se prema potrebama, tj. predmetu zaštite (čovjeku, društvu, okolini, raznim sistemima, informacijama, i sl.).

Kada se govorи o digitalnoj sigurnости, potrebно је обратити пажњу на следећа пitanja:

- I. Šta ili ko se treba zaštiti?
- II. Od koga se treba zaštiti?
- III. Na koji način se zaštiti?

Rad je koncipiran na sljedeći način:

Prvi dio se odnosi na teoretski osnov rada, dok drugi dio uključuje metodološki okvir rada gdje su opisani problem i predmet istraživanja, korištene metode i sama svrha istraživanja. U trećem dijelu rada će se govoriti o historijskom razvoju tehnologije, nastanku interneta, novoj tehnologiji, ali i predrasudama vezanim za istu. Četvrti dio rada govori o djeci kao konzumentima nove tehnologije, uticaju tehnologije na njihov život te važnosti digitalne sigurnosti. Peti dio rada govori o sigurnosnim rizicima za djecu koji nastaju proizvodnjom i dijeljenjem vlastitog sadržaja na internetu. Šesti dio razmatra maloljetne prijestupnike na internetu, internet predatore i prevenciju.

---

² Amber Alert Europe Kampanja „Think before you share“ 2021-2022. godina

II. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1. Problem istraživanja

Problem istraživanja jeste fenomen koji se pojavio kod djece i mlađih, a odnosi se na kreiranje i dijeljenje vlastitog sadržaja neprimjerenog karaktera posredstvom informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Pored toga što djeca i mlađi dijele takav sadržaj između sebe kao poznatih korisnika, dešava se da ostvaruju komunikaciju i sa nepoznatim korisnicima pomoću društvenih mreža i raznih aplikacija. To daje priliku i odraslim osobama, internet predatorima, da pribave eksplicitan sadržaj od djece i mlađih. Neke od tehnika koje zlostavljači djece koriste prilikom pronalaženja žrtava uključuju vještine u identificiranju najosjetljivijih žrtava (djeca bez roditelja, djeca koja žive u nefunkcionalnim porodicama i koja trpe emotivno i/ili fizičko zanemarivanje/zlostavljanje, djeca razvedenih roditelja kojima nedostaje pažnja, djeca koja žive u socijalnim institucijama i sl.), poistovjećivanje s djecom, lako stupanje u kontakt s djecom, pažnja, umiljatost.

Raznovrsnost i učestalost krivičnih djela koja su omogućena putem interneta, posebno na račun djece i mlađih, dovode do niza posljedica u modernom društvu. Činjenica da se radi o virtuelnom svijetu, gdje je komunikacija omogućena nevezano za prostor, ukazuje na to da je jako teško identificirati i sankcionisati počinioce. Dodatni problem stvara prepostavka da žrtva uopće nije svjesna situacije u kojoj se nalazi, ali i ako jeste, tradicionalan odgoj, stid, stigme i nerazumijevanje mogu dovesti do toga da se žrtva nikome ne povjeri i u tom slučaju da se ne prijavi krivično djelo.

U digitalnom okruženju djeca mogu biti okružena korisnim edukativnim i informativnim sadržajima, ali kako često nailaze na sadržaje zabavnog karaktera, globalne trendove, razne igre i izazove koji mogu da oblikuju njihove percepcije, težnje, planove, akcije, što može da ih odvede u pogrešnom smjeru. Odrasli su svjesni da se virtualni svijet razlikuje od realnog i donekle mogu da filtriraju sadržaj. S druge strane djeca i mlađi svakodnevno uviđaju raznovrsnost internetskog sadržaja, primaju mnoštvo informacija brže nego kroz obrazovanje i interakciju uživo. Pored navedenog, u virtuelnom svijetu nema granica, mnogo je prostora za upoznavanje novog, drugog i drugačijeg, a društvene platforme omogućavaju bezbroj prilika za sklapanje novih prijateljstava. Digitalno okruženje pruža toliko mogućnosti za

stvaranje nove slike o sebi da ljudi ponekad izgube percepciju za stvarni svijet, postanu manje socijalni, manje uključeni u realnost i većinu vremena provode upravo u virtuelnom svijetu. Društvene platforme se šire i već danas možemo pričati o virtuelnim mikro zajednicama.

Dodatni problem predstavlja pravno definisanje sigurnosnih prijetnji i krivičnih djela, te neusklađenost domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim dokumentima koja se odnose na prava djeteta i zaštitu djece u digitalnom okruženju.

2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja su sigurnosni rizici za djecu koji nastaju kreiranjem i dijeljenjem vlastitog sadržaja na internetu, kao što su *cyberbullying, grooming, sexting, sextortion, livestream, iskorištavanje djece za pornografske svrhe i seksualno zlostavljanje djece*. Djeci i mladima potrebno je obezbijediti adekvatnu zaštitu od efekata štetnih kontakata i ponašanja, omogućiti podizanje svijesti o rizicima, pronaći adekvatan način u pružanju pomoći, sticanju povjerenja, oporavku poslije traume. Predmet istraživanja se ogleda u prepoznavanju pojavnih oblika, načinima manifestacije, definisanju i pravnom određenju sigurnosnih prijetnji te njihovoj implementaciji u zakonsku regulativu.

Pored identificiranja i razumijevanja sigurnosnih prijetnji po djecu u digitalnom okruženju, veoma je važno identificiranje izvršitelja krivičnih djela, njihove motive, *modus operandi* i krajnji cilj.

Penzionisani specijalni agent FBI agencije Ken Lenning je tokom 1980-tih razvio tipologiju zlostavljača djece prema njihovom ponašanju, koji su podijeljeni u dvije grupe: situacioni i preferencijalni. Situacione objašnjava kao nazadne, moralno i seksualno neodređene i neadekvatne, dok preferencijalne objašnjava kao zavodljive, introvertne i sadiste. Ova tipologija je 2010. godine proširena od strane autora gdje je, ne samo zlostavljače djece nego

seksualne prestupnike općenito, razvrstao po kriteriju motivacionog kontinuumu, umjesto u jednu od dvije kategorije.³

Iako je motivaciju teško odrediti, najbolje se procjenjuje dokumentovanjem obrazaca ponašanja. Motivi sežu od lične satisfakcije do profitiranja, odnosno trgovinom „dječijom pornografijom“. Profiliranje izvršilaca krivičnih djela putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija igra važnu ulogu u istražnim radnjama. Osobe koje traže svoje seksualno zadovoljstvo u djeci su osobe koje imaju vrlo malo savjesti, što je često posljedica rano doživljene traume, a nerijetko su i sami kao djeca bili zlostavljeni. Poremećaji koji ovome pridonose su česti poremećaji super-ega i poremećaji kontrole impulsa.⁴

U okviru određenja predmeta istraživanja potrebno je objasniti tipski model predmeta istraživanja, koji se sastoji od nekoliko činilaca:

Uslovi: Tehnološki napredak, ekspanzija društvenih mreža, svakodnevno korištenje interneta i istraživanje raznolikog sadržaja koji je dostupan. Digitalizacija je omogućila svakom pojedincu stupanje u komunikaciju sa drugim osobama, neovisno o fizičkoj udaljenosti, uz zanemariv trošak, što olakšava iskorištavanje djece na internetu, a istovremeno otežava otkrivanje i sankcionisanje počinilaca ove vrste krivičnih djela. Djeca su budući digitalni građani, svakodnevno su izložena sadržaju na internetu kroz obrazovanje kao i u slobodno vrijeme, dok istovremeno nedostaje dovoljno nadzora i kontrole. U ovakvim uslovima često su izložena vršnjačkom nasilju, ali i nasilju odraslih osoba koje digitalni prostor koriste za iskorištavanje djece, a najteži oblik jeste seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece na internetu.

Subjekti: Subjekti predmeta istraživanja podrazumijevaju djecu i mlade koji kao digitalni građani svakodnevno koriste nove tehnologije. Pored djece, u predmetu će se razmatrati i internet prestupnici.

Motivi, interesi i ciljevi: Motivi ovog istraživanja su skretanje pažnje na opasnosti kojima su djeca svakodnevno izložena u digitalnom okruženju u cilju preventivnog djelovanja. Jedan od

³ Lanning K. (2010), Child molesters: A behavioral analysis: For professionals investigating the sexual exploitation of children, (peto izdanje), str. 32

⁴Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija, priručnik za obuku policijskih službenika, 2017.

bitnih segmenata je istaknuti važnost informacijske i medijske pismenosti u cilju implementacije iste u obrazovni sistem, kako bi se povećao stepen sigurnosti i omogućila adekvatna prevencija. Nasilje nad djecom u digitalnom okruženju se javlja u raznim oblicima i neophodno je pravno definisanje pojavnih oblika nasilja kako bi se eventualno omogućila izmjena i dopuna krivičnog zakona u cilju sankcionisanja počinilaca.

Aktivnosti: Saradnja između obrazovno – prosvjetnih radnika, službenika sigurnosnih agencija i pripadnika nevladinog sektora je aktivnost koja je neophodna kako bi se djeci i mladima omogućila pravilna i funkcionalna upotreba digitalnog prostora. Obzirom da roditelji imaju najveći uticaj na djecu i prvi su koji mogu prepoznati da nešto nije uredu, potrebno je omogućiti edukacije roditelja. Aktivnosti koje će omogućiti sigurnije okruženje za djecu i mlade uključuju: izradu edukativnih letaka, prezentacije u školama, stručno osposobljavanje prosvjetnih radnika i policijskih službenika te uključivanje pedagoga i psihologa u ovo pitanje.

Metode i sredstva: Metode koje stručne osobe provode kako bi se djeca i mlađi upoznali sa opasnostima koje prijete u digitalnom okruženju, načinima zaštite i procedurama prijave nasilja nadležnim organima, ali isto tako omogućavaju djelovanje odraslih koji su uključeni u aspekte razvoja i sigurnosti djece. Tu spadaju: metoda informisanja (promotivni materijal, medijski sadržaj i radionice), metoda podučavanja, metoda obuke te metoda psiho-socijalnog rada.

Efekti: Odnose se na uviđanje mogućih opasnosti i iznalaženju metoda zaštite. Također je važno prevazići stigme, stid, osude i svemu prići sa razumijevanjem. Jako je važno sa djecom i mladima iznaći prave načine komunikacije kako bi se steklo međusobno povjerenje i kako bi otvoreno pričali o stvarima koje im se dešavaju u digitalnom prostoru, a koje im izazivaju nelagodu i koje ih mogu dovesti u potencijalnu opasnost. Otvorena komunikacija i razgovor o nasilju u digitalnom prostoru može pobuditi svijest kod djece i mlađih i samim time obezbjediti pomoć i zaštitu.

2.1 Kategorijalno - pojmovni sistem:

Kategorijalno – pojmovni sistem sastavljen je od ključnih riječi: dijete, mlada osoba, digitalno okruženje, digitalni trag, nasilje, kompjuterski kriminal.

Dijete je izraz koji nije sporan i koristi se u velikom broju međunarodnih pravnih instrumenata. Iako se precizna pravna definicija „djeteta“ može pomalo razlikovati u zavisnosti od instrumenta, ipak postoji univerzalno razumijevanje pravnog pojma.

Svako dijete je ljudsko biće mlađe od osamnaest godina, osim ako se prema zakonu koji se primjenjuje na dijete, punoljetstvo stiče ranije.⁵

Konvencija iz Budimpešte koristi pojam „maloljetnik“ koji se odnosi na dječiju pornografiju i navodi da uključuje sve osobe mlađe od 18 godina. Međutim, država potpisnica može zahtijevati nižu starosnu granicu, koja ne smije biti niža od 16 godina.⁶

Mlada osoba: Mladost je termin koji UN definiše kao period tranzicije od zavisnosti djetinjstva do nezavisnosti odraslih. Zbog toga je termin „mladi“ varijabilniji od drugih starosnih grupa.⁷ UN „omladinu“ definiše kao starosnu grupu od 15 do 24 godine života.⁸

Digitalno okruženje je integrirano komunikacijsko okruženje u kojem digitalni uređaji komuniciraju i upravljaju sadržajem i aktivnostima unutar njega. Koncept se zasniva na digitalnim elektronskim sistemima koji su integrirani i implementirani za globalnu zajednicu. Glavne komponente digitalnog okruženja općenito uključuju web stranice, servere „u oblaku“, tražilice, društvene mreže, mobilne aplikacije, audio i video i druge web-bazirane resurse.⁹

Digitalni otisak ili digitalni trag odnosi se na nečiji jedinstveni skup digitalnih aktivnosti, akcija, doprinosa i komunikacija koje se manifestuju na internetu ili digitalnim uređajima. Digitalni otisci se mogu klasificirati kao pasivni ili aktivni. Prvi se sastoji od korisnikove aktivnosti pretraživanja weba i informacija pohranjenih u obliku kolačića. Ovo posljednje korisnik često namjerno objavljuje kako bi podijelio informacije na web stranicama ili

---

⁵ Konvencija o pravima djeteta, 1989

⁶ Konvencija Vijeća Evrope o visokotehnološkom kriminalu, 2001

⁷ UNDESA, „Definition of youth“, <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>, datum pristupa 14.02.2023

⁸ UN Rezolucija 50/81, 1995

⁹ Digital environment - Wikipedija (https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_environments), datum pristupa 14.02.2023

društvenim medijima. Upotreba digitalnog otiska ima pozitivne i negativne posljedice. S jedne strane, to je predmet mnogih pitanja privatnosti. Na primjer, bez ovlaštenja pojedinca, stranci mogu sastaviti informacije o toj osobi samo pomoću pretraživača.¹⁰

Nasilje je pojam koji se često koristi u vezi sa nekom vrstom fizičke radnje. Kada su u pitanju međuljudski odnosi, nasilno ponašanje oslikava namjeru da se neko povrijedi ili ubije.¹¹ Iako engleski rječnici često označavaju „nasilje“ kao upotrebu fizičke sile, također se smatra da nasilje podrazumijeva radnje ili riječi kojima je cilj da povrijede ljude.¹²

Kompjuterski kriminal ili kompjuterski omogućena krivična djela obično podrazumijeva kriminalitet koji koristi kompjuter kao sredstvo ili kao cilj izvršenja krivičnog djela. U osnovi, riječ je o postojećim oblicima kriminala koji čine ljudi, a ne kompjuter. Kompjuterski kriminalitet predstavlja oblik kriminalnog ponašanja, kod koga se korištenje kompjuterske tehnologije i informatičkih sistema ispoljava kao način izvršenja krivičnog djela ili se kompjuter upotrebljava kao sredstvo ili cilj izvršenja, čime se ostvaruje neka, u krivično-pravnom smislu, relevantna posljedica.¹³

3. Naučni i društveni ciljevi istraživanja

3.1 Naučni cilj istraživanja:

Naučni cilj istraživanja jeste sticanje naučnog saznanja o predmetu istraživanja, odnosno doprinos raspravi o načinima unapređenja sigurnosti digitalnog prostora koji koriste djeca, u cilju njihove zaštite, raspravi o potrebi i načinima jačanja institucionalnih kapaciteta, posebno sigurnosnih službi, kako bi se što efikasnije odgovorilo na opasnosti u digitalnom okruženju. To bi podrazumjevalo obuke pripadnika sigurnosnih službi, tužilaštava i sudova. Nove prijetnje zahtijevaju nove pristupe u istražnim radnjama i analiza pojavnih oblika sigurnosnih rizika za djecu u digitalnom okruženju osigurala bi metode i tehnike otkrivanja ove vrste krivičnih djela i sankcionisanju počinilaca.

---

¹⁰ Digital footprint - Wikipedija (https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_footprint), datum pristupa 14.02.2023

¹¹ Oxford Advanced Learner's Dictionary,

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/violence?q=violence>, datum pristupa 21.10.2023

¹² Cambridge Dictionary, [VIOLENCE | English meaning - Cambridge Dictionary](#), datum pristupa 21.10.2023

¹³ Nasilje nad djecom putem informaciono – komunikacijskih tehnologija, Save the Children, 2017

3.2 Društveni ciljevi istraživanja:

Društveni cilj se ogleda u mogućnosti primjene saznanja stečenih naučnim istraživanjem u društvenoj praksi. Društveni značaj ovog istraživanja ogleda se u podizanju svijesti o opasnostima koje proizilaze iz upotrebe interneta, prepoznavanju promjena kod djeteta koje ukazuju da je izloženo negativnim uticajima i pojavama u digitalnom prostoru, kao i načinima preveniranja ovih pojava. Ovdje se prije svega misli na edukaciju roditelja, koji su prvi zid odbrane. Pored toga, jedan od ciljeva je i prilagođavanje nastavnog plana i programa kako bi se efikasnije odgovorilo na ovu problematiku.

4. Sistem hipoteza

4.1 Generalna hipoteza

Sigurnosni rizici za djecu u digitalnom okruženju su posljedica korištenja interneta bez adekvatnog predznanja roditelja i djece, ali i izostanka adekvatnog odgovora na nove izazove šire društvene zajednice. Internet je omogućio „selidbu“ rizičnih i kažnjivih ponašanja iz realnog svijeta u digitalno okruženje, a globalni karakter i nepostojanje koncenzusa o terminima i definicijama kriminalnih ponašanja otežava identifikaciju, procesuiranje i sankcionisanje počinilaca.

4.2 Posebne – pojedinačne hipoteze

1. Tehnološki razvoj i svakodnevno korištenje interneta su doveli do toga da djeca širom svijeta postaju žrtve seksualnog nasilja kroz samu proizvodnju materijala korištenih u pornografske svrhe, koji je pomoću informacijsko-komunikacijskih tehnologija dostupan široj publici. Svakim naknadnim prikazivanjem takvog materijala djeca su revictimizirana, što se negativno odražava na psihološki oporavak i socijalizaciju.
2. Osnaživanje međusobne saradnje između odgojno-obrazovnih institucija, sigurnosnih službi, nevladinih organizacija i drugih nadležnih organa doprinosi bržoj identifikaciji sigurnosnih rizika za djecu u digitalnom okruženju.

3. Implementacija informacijske i digitalne pismenosti u redovan školski program koji je primjereno uzrastu i primjenjivo na svu djecu obezbjedit će potrebne vještine za rano prepoznavanje prijetnji i u određenoj mjeri će ublažiti negativne utjecaje koji mogu nastati korištenjem tehnologije.
4. Jačanje institucionalnih kapaciteta i stručno obučavanje nadležnih institucija, prije svega policijskih službi i tužilaštava, igra veliku ulogu u sprječavanju i istraživanju krivičnih djela koja nastaju zloupotrebotom interneta na račun djece i mladih.
5. Usklađivanje odredbi Krivičnog zakona sa tehnološkim razvojem, međunarodnim dokumentima i standardima o zaštiti djece može doprinijeti smanjenju broja krivičnih djela i većoj kažnjivosti počinitelja.
6. Program edukacije djece, mladih, roditelja i nastavnog kadra je neophodan za prepoznavanje ovog fenomena u najranijoj fazi.

4.3 Sistem varijabli

- Geografsko područje: Bez obzira što internet ne ograničavaju teritorijalne granice jer je on digitalna globalna mreža, razvijanje i upotreba interneta u svijetu se odvija nejednako. Kina ima preko milijardu korisnika interneta (74,6%), više od 90% Amerikanaca koristi internet, Sjeverna Evropa ima najveću stopu internet penetracije (97,4%), 24% korisnika interneta živi u istočnoj Aziji dok Istočna Afrika ima najnižu stopu internet penetracije (23,1%).¹⁴ Navedene brojke ukazuju da je korištenje interneta neproporcionalno broju stanovnika na tom području. Tako će u nekim zemljama ovaj fenomen biti izražajniji u odnosu na druge zemlje.
- Ekonomski razvijenost države i/ili društva: Sam nivo ekonomski razvijenosti države jeste proporcionalan životnom standardu društva. Tako će stanovnici u razvijenim zemljama imati veći pristup tehnološkim uređajima i internetu što čini i djecu svakodnevnim konzumentima, a samim tim predstavlja i veću izloženost rizicima.
- Kvalitet društveno-socijalnog života djece.

---

¹⁴ Countries with the Highest Number of Internet Users (2023), <https://explodingtopics.com/blog/countries-internet-users> (datum pristupa 15.05.2023)

- Nivo informacijske i medijske pismenosti društva i sposobnosti kritičkog razmišljanja.
- Usklađenost nastavnih planova i programa prema potrebama digitalnog društva i tehnološkim razvojem.
- Zakonska regulativa koja tretira ovu problematiku.

4.4 Sistem indikatora:

- Pisani iskazi vladinih, nevladinih i međunarodnih organizacija u obliku zakona, naučnih radova, izvještaja, rezolucija, konvencija, smjernica koje se odnose na predmetnu problematiku.
- Saopštenja za javnost sigurnosnih agencija o provedenim istragama kao i sadržaj informativnog karaktera iz otvorenih medija.

5. Naučni pristup i metode istraživanja

Vrsta i tip naučnog istraživanja

Ovo istraživanje je određeno kao *teorijsko – empirijsko*, jer je predmet istraživanja društvena stvarnost o kojoj se izgrađuju naučna saznanja kroz složen proces prikupljanja i obrade empirijskih podataka adekvatnim metodama i zaključivanja na osnovu njih.

Teorijsko – metodološki pravac

Pristup ovom istraživanju je integralno – sintetički, gdje se ne favorizuje ni jedan posebno metodološki pravac, što predstavlja jedan opšti pogled na temu istraživanja.

Opšte naučne metode

U svrhu prikupljanja podataka koristit će se *hipotetičko-deduktivna metoda*, kojom će se prikupiti saznanja o iskustvima predmetnih sigurnosnih pojava iz različitih dijelova svijeta, koja će se uporediti kako bi provjerili istovjetnost krivičnih djela nasilja nad djecom, te na osnovu iskustva odredili načine djelovanja u budućnosti. Hipotetičko – deduktivna metoda je suštinski saznajno postulirana, na provjeravanom, potvrđenom iskustvu djece i roditelja, kao i stručnjaka koji se bave problematikom digitalne sigurnosti.

Statistička metoda je metoda kojom se istražuju masovne pojave, a društvo i društvene pojave jesu masovne. Konkretno, istraživanje statičke mase preko uzorka koji podrazumijeva broj podnešenih prijava i broj podnešenih krivičnih izvještaja za krivična djela nasilja nad djecom u digitalnom prostoru omogućit će zaključivanje o sigurnosnim pojavama i eventualnim sistemskim nedostacima.

Osnovne naučne metode

Obzirom na empirijsku prirodu istraživanja koje ispituje sigurnosne pojave navedene u problemu i predmetu istraživanja, jedna od metoda koja će se koristiti je metoda analize. *Analiza* će omogućiti produbljivanje u predmetnu problematiku. Predmet analize će biti stvarni sigurnosni problemi koji se dešavaju u realnom vremenu, sudionici, načini manifestacije i posljedice koje nastaju.

Metode pribavljanja podataka

Od osnovnih metoda za prikupljanje podataka koristit će se metoda analize sadržaja (dokumenta). Analizirat će se međunarodni i domaći dokumenti koji definišu pitanja sigurnosti djece, koji će omogućiti komparaciju i detekciju eventualnih nedostataka pravne regulative u cilju unapređenja.

6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Naučno opravданo istraživanje je ono koje doprinosi produbljivanju, pouzdanosti i primjenjivosti naučnog saznanja o predmetu i metodu istraživanja. Društvena opravdanost se ocjenjuje na osnovu vjerovatnog aktuelnog i potencijalnog doprinosa u rješavanju društvenog problema.¹⁵

Naučna opravdanost ovog istraživanje ogleda se u tome što je kroz ovo istraživanje data mogućnost da se dublje uđe u problematiku kompjuterskog kriminala, novih oblika krivičnih djela, te da se u skladu s tim ukaže na potrebu i načine prilagodbe zakonskih normi, izvrši obuka kadrova i unaprjede procedure istražnih službi.

---

¹⁵Termiz, Metodologija društvenih nauka (2009), str. 238

Društvena opravdanost ovog istraživanja se ogleda u neposrednoj primjeni naučnog saznanja u cilju doprinosa boljem razumijevanja problema u društvu. Samim tim bi se omogućilo rušenje predrasuda, stigmi, što bi vodilo bržem rješavanju problema. Rezultati istraživanja bi mogli predvidjeti pozitivnu promjenu ponašanja djece, roditelja i ostalih faktora koji su uključeni u problematiku, što bi omogućilo prevenciju i smanjenje rizika.

7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Vremensko određenje predmeta istraživanja:

Istraživanje će se bazirati na period ekspanzije društvenih mreža na internetu pa do danas, što podrazumijeva period od 2010. do 2023. godine.

Prostorno određenje predmeta istraživanja:

Obzirom da je predmet istraživanja globalni problem, prostorno određenje će, pored Bosne i Hercegovine, podrazumijevati razvijenije zemlje u svijetu.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja:

Istraživanje „Sigurnosni rizici za djecu koji nastaju proizvodnjom i dijeljenjem vlastitog sadržaja u digitalnom okruženju“ je interdisciplinarnog karaktera u okviru nauke o sigurnosti, sa osloncem na saznanja iz drugih nauka i naučnih disciplina (sociologija, pedagogija, psihologija, kriminalistika, pravo, tehnologija).

III. RAZVOJ INFORMACIJSKO – KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA

1. Šta je tehnologija?

Kako bismo što bolje razumjeli digitalni svijet, potrebno je da krenemo od osnova, odnosno samog pojma tehnologije, značenja i uticaja na društvo.

Riječ tehnologija je grčkog porijekla (techne – umijeće + logia – proučavanje, oblast znanja) i odnosi se na razvoj i primjenu alata, strojeva, materijala i postupaka za izradu nekog proizvoda ili obavljanje neke aktivnosti.¹⁶

Pored ovog etimološkog značenja, ovaj pojam može se definisati kao oblast poznavanja alata i umijeća koje ljudi koriste kako bi bolje, efikasnije i brže rješavali postojeće probleme.

Od nastanka civilizacije do danas, ljudi razvijaju tehnološka sredstva kako bi bolje i uspješnije preživjeli i kako bi obezbijedili kvalitetnije zadovoljenje potreba poput komunikacije, zdravstvene njegе, transporta, zabave i sl. Devetnaesti vijek je bio period naglog razvoja tehnike, tehnologije i nauke. Tada su otkriveni važni prirodni zakoni, shvaćeni su mehanizmi elektriciteta, elektromagnetnih talasa, evolucije, strukture materije, itd. To je i vrijeme ključnih tehnoloških pronađenja poput telegrafa, telefona, generisanja elektriciteta, sijalica, željeznica, parobroda i sl. Od postanka civilizacije do danas, ljudski rod sigurno korača ka tehnološkim i naučnim dostignućima. Tehnologija se razvija ubrzano i oslikava razvoj i napredak društva. Na taj način civilizacija pronalazi brži i učinkovitiji način rješavanja raznih izazova, pa je npr. Morzeov telegraf ubrzao primopredaju poruka, digitalni mediji su smanjili upotrebu štampanih medija, sateliti su zamijenili žičanu komunikaciju i sl. Neke tehnologije su dovele velike promjene što je rezultiralo revolucijama. Mnogi historičari smatraju da je u posljednjih nekoliko stoljeća svijet prošao kroz tri industrijske revolucije, prvu koju je izazvala parna mašina, drugu koja je posljedica ovladavanja električnom energijom i treću koju je donijela informatička i digitalna tehnologija.

---

¹⁶ Hrvatska enciklopedija: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60658>. (datum pristupa 30.11.2022)

2. Razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT)

Termin IKT-a je općenito prihvaćen da označava sve uređaje, mrežne komponente, aplikacije i sisteme koji zajedno omogućavaju ljudima i organizacijama da komuniciraju u digitalnom okruženju.¹⁷

Da bi obuhvatili historiju i razvoj digitalne tehnologije neophodno je pratiti razvoj sprava i mašina za računanje, kao i razvoj matematičkih teorija na kojima počiva digitalna tehnologija. Digitalna tehnologija koja je danas sastavni dio svakodnevnog života svoj put je počela kao matematičke discipline namijenjene izračunavanju i komuniciranju. Počevši od *abakusa*, prve sprave koja je pomagala računanje koje se odvijalo u ljudskoj svijesti, a zatim *šibera* – izuma koji je bio osnov naučnog i tehničkog razvoja, naučnici su napisali izradili prve elektronske računare u 20. stoljeću. Početak razvoja teorije digitalne nauke možemo zahvaliti Baconu Francisu, koji je objavio svoja razmišljanja o univerzalnom matematičkom jeziku koji bi poslužio za šifriranje poruka u gradovima pod opsadom, odnosno za sigurniju komunikaciju. Smatrao je da taj jezik treba da se zasniva samo na dva stanja, odnosno da bude binaran, jer bi na taj način sa dva stanja, npr. paljbom iz topa i tišinom bilo moguće jednostavno prenijeti poruke na daljinu. Ovo se može smatrati začecima telegraфа koji će koristiti Morzeovu azbuku zasnovanu na binarnom principu. Matematičari su proučavali načine matematičkog izražavanja logičkih pitanja, što je na kraju rezultiralo projektovanjem električnih kola. Korištenje električnih prekidačkih kola za rješavanje logičkih problema predstavlja osnov digitalne računarske tehnike. Engleski matematičar Čarls Bebidž je razvio prvi računar koji je rješavao proračune. Proučavajući njegove rade, matematičarka Ejda Lajvs je napravila prvi algoritam koji je analitička mašina trebala da riješi, te se zbog toga smatra prvim programerom u historiji. Telegraf je skoro istovremeno razvijen u Engleskoj i SAD-u kao sredstvo za električne komunikacije i smatra se da je tada uspostavljeno „informatičko društvo“. Među prvim privatnim računarima nalazi se otkriće Apple 1 Stiva Voznijaka, kojeg je predstavio Stiv Džobs. Njih dvojica su izveli pravu revoluciju u digitalnom svijetu.¹⁸

Sredinom 20. stoljeća, nekoliko informatičara, fizičara i drugih naučnika počelo je razvijati interaktivne računare, dok su se neki fokusirali i na razvoj umjetne inteligencije. Istraživači

¹⁷ <https://www.techtarget.com/searchcio/definition/ICT-information-and-communications-technology-or-technologies> (datum pristupa 14.05.2023)

¹⁸ Diskurs novih tehnologija, Aleksandar Luj Todorović, 2017

interaktivne kibernetike počeli su razvijati tehnologije koje će omogućiti umrežavanje računara. Hardver, softver i programski kodovi su postali sve napredniji, javili su se protokoli za povezivanje računara, mrežni standardi i domene. Stekli su se uslovi za rađanje interneta. Prva računarska mreža šireg područja nastala je u SAD-u, povezivanjem dva računara telefonskom linijom i nazvana je ARPANET. U mrežu su uključeni još neki računari nakon čega je uslijedila razmjena informacija pomoću istih. Čim je ARPANET pušten u rad, počele su se razvijati aplikacije, standardizovani su protokoli za prijenos podataka (TCP - protokoli za kontrolu prijenosa i IP - internet protokoli) i nastala je mreža svih mreža – „Internet“. Bežična i mobilna komunikacija svoje korijenje pronalazi u otkrivanju elektromagnetskih talasa, a celularne i satelitske mreže poslužile su kao temelj za savremene mobilne i wi-fi mreže. Devedesetih su se razvijale društvene platforme i aplikacije. Ideja ovakvih mreža i platformi jeste da internet može biti izrazito društven, može omogućiti razgovor u realnom vremenu bez obzira na udaljenost, ima sistem obrazovnih kurseva, nudio je alate za nastavu i učenje, pojavili su se blogovi, mreža je postala prostor za izražavanje ličnih mišljenja. Sistemi umrežavanja, odnosno sajтовi društvenih mreža, omogućili su ispoljavanje online društvenosti, povezivanje ljudi koji su komunikacijom stekli osjećaj zajedništva. Novije platforme koje su omogućile kreiranje „profila“, sticanje prijatelja i pratitelja, komunikaciju 1:1, korišteni su kao mediji za ličnu i za masovnu komunikaciju, povezivanje na osnovu zajedničkih interesovanja. Razvoj interneta, mobilnih komunikacija i umrežavanja početkom 21. stoljeća izazvao je pravu revoluciju u društvenom povezivanju. Danas je više od polovine domaćinstava povezano na internet.¹⁹

3. Strah od tehnologije

Od samog početka strah je bio nerazdvojni pratilac tehnologije: strah da će ona nadvladati čovjeka, da će preuzeti vlast nad njegovim bićem. U ranim društvima su nadzor nad novim otkrićima vršili враћеви, шамани, sveštenici za koje se pretpostavljalo da mogu vršiti kontrolu nad tim strašnim silama koje se kriju u novim oružjima i oruđima, koji u trenutku mogu da prestanu biti sluge i postati prijetnja. Vremenom sveštenici postepeno gube kontrolu nad tehnologijom koja prelazi u ruke naučnicima, inženjerima i istraživačima, koji postaju baštinici misterije koja je tradicionalno pripadala svešteničkoj kasti. I danas smo zadržani

---

¹⁹ Superpovezani, Meri Čejho, 2018.

pred naučnikom koji radi sa DNK molekulama i mijenja oblik novoj generaciji biljaka ili životinja. Prahistorijska društva su bila sujevjerna, bojala su se promjena, mračnih sila koje kontrolisu vatu, vrijeme, pojavu sunca i mjeseca, i sl. Ispostavilo se da su ti strahovi bili iracionalni. Dolaskom industrijske revolucije javlja se racionalni strah da mašine predstavljaju direktnu prijetnju ljudskom zanatu, znanju, umijeću, ali se javlja i strah od gubitka posla jer upravo mašine mijenjaju ljudsku snagu u industriji, a danas i u mnogim drugim oblastima. Naglim razvojem nauke i tehnologije paralelno se razvija i tehnofobija, u tolikoj mjeri da su se neka društva potpuno zatvorila odbijajući naučni napredak, poput amiša. Donekle to možemo i shvatiti jer nikada ne možemo predvidjeti gdje razvoj vodi i kakve će posljedice nastupiti, kao npr. kod razvoja nuklearne nauke, gdje za posljedicu imamo nuklearne katastrofe i razvoj oružja za masovno uništenje. U današnje vrijeme, ono od čega ljudi strijepe jeste umjetna inteligencija. Dok sa jedne strane imamo istraživače koji traže potpunu slobodu i odriješene ruke da zarone u nepoznato kada je u pitanju nauka i tehnologija, sa druge strane imamo regulatore koji svako novo otkriće pokušavaju staviti u neku pravnu regulativu, iz straha da to novo može narušiti ravnotežu na kojoj počiva društvo. Nekada su se propisi donosili dok istraživanja još nisu pokazala šta je na kraju puta, za šta su naučnici smatrali da koči napredak. Međutim, dešavalo se da se tehnologije razvijaju u tajnosti i u jednom trenutku dođe do eksplozije otkrića, što pretekne zakonodavce. Na taj način se razvio internet, „mreža svih mreža“, jer kada zanemarimo njegove dobre strane, shvatimo da je internet omogućio procvat raznih krivičnih dijela, prevara, razvoj digitalnog nasilja, iskorištavanja i sl. U ovom slučaju možemo pozdraviti eventualni napor zakonodavaca da uspostave nadzor i kontrolu, ali to povlači drugo pitanje, a ono se prvenstveno odnosi na ljudska prava: pravo na pristup informacijama, pravo mišljenja, pravo na privatnost, ličnu komunikaciju, zaštitu ličnih podataka, itd.²⁰

4. Kultura sudjelovanja na društvenim platformama

Razvoj tehnologije i interneta doveli su do stvaranja digitalnog, „online“ svijeta, koji nije ništa manje stvaran od fizičkog, „offline“ svijeta. Ljudi svakodnevno provode do 8 sati online, stupaju u komunikacije nerijetko sa anonimnim ljudima, razmjenjuju mišljenja i razvijaju osjećaje, sukobljavaju se ili stvaraju prijateljstva, bez obzira na nefizički kontakt.

---

²⁰ Diskurs novih tehnologija, Aleksandar Luj Todorović, 2017

Naši postupci u digitalnom svijetu oblikuju naš život i dio su našeg života, tako da se ne može reći da digitalni svijet nije stvaran. Kada se ljudi povezuju online, često imaju osjećaj da su sagovornici zaista tu. Ljudi postanu svjesni prisustva drugih, njihovog stanja i emocija, upoznaju njihove osobine i dožive ih kao društveno prisutne. Ovaj utisak se i naziva „društveno prisustvo“ i nije ovisan o fizičkom prisustvu. Mogu se uspostaviti čvrste veze bez obzira na geografsku udaljenost. Zahvaljujući mobilnim uređajima (pametni telefoni, laptopi, tableti i sl.), komunikacija može da se odvija neovisno o lokaciji i vremenu, dobrovoljna je i ničim uslovljena pa se ljudi upoznaju bez obaveza i pritiska. Komunikacija u digitalnom svijetu može da oslobodi ljude od stresa upravo jer ne iziskuje obavezu druženja, pa je u većini slučajeva zdrava. Ipak, ako se sa boravkom u digitalnom prostoru pretjeruje, to može postati nezdrav bijeg od stvarnosti i fizičkog svijeta. Dakle, može se zaključiti da ne živimo u jednoj nego u dvije stvarnosti, a mozak i tijelo reaguju isto, radilo se o fizičkom ili digitalnom svijetu. Istina je da je prevara dio digitalnog svijeta i da su posljedice jako stvarne po pojedinca, a odgovornost može da izostane jer komunikacija nije realizovana licem u lice. Jedino što se u ovom momentu može uraditi u cilju prevencije jeste širenje svijesti o internet bontonu, medijskoj i informacijskoj pismenosti, sposobnosti kritičkog razmišljanja i na taj način pripremiti buduće digitalne građane.

Korisnici interneta svakodnevno razmjenjuju sadržaj u digitalnom prostoru jedni sa drugima. Razmjenjuju priče, iskustva, osjećaje, kreiraju fotografije i videosnimke koje dijele ili javno postavljaju na platformama, smatrajući da je to priyatno i kreativno. Tako je nastala participativna kultura, stvaranje i konzumiranje sadržaja slobodno i masovno. Participativna kultura je i ekonomija koja podrazumijeva proizvodnju, razmjenu, trošenje sadržaja, vremena, napora i novca. Nije prisutna samo na internetu, ali u kontekstu ovog rada ćemo uzeti samo digitalni prostor u razmatranje. Naravno, ne žele i ne dijele svi ljudi podatke i sadržaj o sebi. Ponekad sami ograničavaju količinu podataka koje dijele o sebi, iz različitih razloga, poput sigurnosti, zaštite ličnih interesa ili kreiranja/čuvanja određenog imidža.

Korisnici interneta kreiraju i objavljaju sadržaj obično besplatno, a društvene platforme i sajтовi, kao što su „Facebook“, „Instagram“, „Youtube“, i sl., uveliko zavise od sadržaja koji pojedinci postavljaju i tako obavljaju digitalni rad. Korisnici su jako aktivni, jer i oni koji ne kreiraju, koji su pasivni posmatrači, jako puno vremena provode *online*, pregledavajući sadržaj koji neprekidno raste. Ovakvo ponašanje doprinijelo je prihvatanju ove kulture i na neki način je normalizovalo, bez obzira što ljudi besplatno stvaraju i poklanjaju toliko svog

vremena, kreativnosti i rada, i od čega najveću korist imaju društveni moćnici (digitalne platforme).

Prezasićenje određenog sadržaja koji se postavlja na internetu dovelo je do stvaranja slobodnijeg i promiskuitetnijeg materijala, pa danas možemo da vidimo eksplisitne fotografije i videosnimke skoro na svakoj društvenoj mreži. Skoro sve što stvaramo i postavljamo na mrežu, prisvaja se i postaje roba, i to je cijena „besplatnog“ interneta.

IV. DJECA KONZUMENTI TEHNOLOGIJE

1. Uticaj odgoja na kvalitet i kvantitet korištenja tehnologije

Iza svake osobe postoji historija koja je uticala na formiranje ličnosti i kasnije na život i odluke koje donosimo.

Istraživanja neurohirurga Penfilda imala su cilj da ispitaju funkcije mozga, a zasnivala su se na elektrostimulaciji moždane kore kod operisanih pacijenata. Izvedeni zaključci iz ovih istraživanja dali su naučnu pretpostavku na kojoj se zasnivaju psihoterapijski pravci, a ona glasi: u našoj svijesti se sve detaljno registruje od rođenja pa nadalje i čuva, tako da može biti ponovo proživljeno u sadašnjosti, bilo da smo toga svjesni ili ne. Dakle, čovjek sve pamti.²¹

U najranijoj dobi razvoja, oko druge godine, a po nekim istraživanjima i ranije, dijete koristi tzv. imitativni mozak, odnosno uči tako što imitira prvo roditelje pa kasnije i ostale autoritete koji se pojave u njegovom životu. Zahvaljujući ovom procesu, dojenčad prvo imitiraju pokrete tijela, a kasnije zvukove i glasove koji se pretvaraju u usvajanje jezika. Djeca su dugo podređena roditeljima iz razloga što su do sedme godine potpuno ovisni o njima u smislu preživljavanja. Ovo na neki način objašnjava povezanost djece i tehnologije u današnjici. Obzirom da kao digitalni građani svakodnevno koristimo i oslanjamo se na tehnologiju, djeca to vide i oponašaju nas. Po prirodi su znatiželjna i kada dijete vidi roditelja da u ruci često drži i koristi mobilni telefon i ono poželi isto. Koliko puta danas možemo posvjedočiti situaciji u kojoj roditelji svjesno daju djeci pametne telefone kako bi ih zabavili raznim sadržajima na internet platformama. I to se dešava bez obzira na uzrast djeteta. Toliko je česta pojava, da su djeca naviknuta na sadržaj koji primaju preko telefona, da vremenom postanu na neki način ovisni i ne žele da obavljaju osnovne potrebe poput jela i pića bez telefona koji im skreće pažnju. Roditelji se dovode u situaciju u kojoj je nemoguće umiriti i zabaviti dijete bez pametnog telefona, koji je toliko djelotvoran da odmah posežu za ovim načinom.

---

²¹ Zašto to radiš, Beograd 2008, Aleksandra Jovanović Magyar, str 20

Poslije imitativnog mozga, kod djece se razvija tzv. racionalni mozak. U interpretaciji geneze racionalnog mozga, prema Pijaže Žanu, inteligencija je najznačajnija kognitivna sposobnost čovjeka, koja ima za cilj da mu omogući da se prilagodi uslovima spoljne sredine.

„Adaptacija ima u sebi dva komplementarna procesa: asimilaciju i akomodaciju. Asimilacija se objašnjava težnjom čovjeka da okolinu prilagodi sebi, a akomodacija da sebe mijenja u skladu sa zahtjevima koje nameće spoljna sredina.“²²

Poslije šeste godine, djeca postaju emocionalno i intelektualno zrelija. Snimanjem i pamćenjem postupaka koja djeca zapažaju kod svojih roditelja i drugih ljudi u okolini čini materijal od kojeg će ono vremenom izgraditi i svoje navike. Djeca koja svakodnevno gledaju svoje roditelje kako provode vrijeme na pametnim telefonima, fotografišu sebe i djecu, postavljaju fotografije na društvene mreže ili ih razmjenjuju sa drugim ljudima putem aplikacija, takvo će ponašanje shvatit kao normalno i poželjno.

„Učenje putem posmatranja ponašanja drugih osoba i posljedica koja ta ponašanja izazivaju, zove se učenje po modelu. Ovaj oblik učenja obuhvata imitaciju i identifikaciju (poistovjećivanje sa modelom). Posmatrano iz ugla roditeljstva, imitacija čini značajan aspekt ovog oblika učenja, zato što dijete rado imitira druge modele iz svoje okoline, posebno ako uoči da njihovo ponašanje izaziva bilo koji vid pažnje. Uopšteno, učenje po modelu u procesu socijalizacije djeteta ima izuzetnu važnost, jer se mnogi obrasci ponašanja, a kasnije i razni stavovi, usvajaju na ovaj način.“²³

Događa se da dijete imitirajući čini upravo ono što roditelji nisu ni htjeli ni željeli da ono nauči. Ukoliko se desi da roditelji pokušavaju verbalno ispraviti ovakvo neželjeno ponašanje, ono neće biti učinkovito ukoliko je protivrječno samom ponašanju roditelja. Drugim riječima, ako roditelji žele da djeca manje vremena provode na pametnom telefonu, društvenim mrežama, igrajući video igre, i da npr. više čitaju ili da se uživo više socijalizuju sa drugom djecom, a sami to ne rade, neće biti željenog učinka. Verbalno se od djece traži određeno ponašanje dok ih se neverbalno, odnosno svojim ponašanjem i postupcima uči da rade što i sami radimo. Opasnost dolazi iz neusklađenosti poruka, kada se jedno govori, a drugo radi.

Kao česta greška u odgoju djece jeste da roditelji neprestano kontrolišu ponašanje i mišljenje djeteta, govoreći im šta i kako da rade, kako da se ponašaju i na koji način da komuniciraju.

---

²² Zašto to radiš, Beograd 2008, Aleksandra Jovanović Magyar, str 35

²³ Zašto to radiš, Beograd 2008, Aleksandra Jovanović Magyar, str 46

Posljedice ovakvih naredbodavnih poruka mogu biti pretjerano socijalizovano ponašanje i bespogovorno prihvatanje svih poruka upućenih od strane roditelja. Poslušna djeca prihvatać će da udovolje drugima i onda kada to bude na njihovu štetu. Rijetko će odgovarati drugim ljudima sa „Ne“ i „Ne želim“ u namjeri da izbjegnu konflikt. Roditelji koji djeci često daju zahtjeve u vidu uslova (ako ovo uradiš... onda ti slijedi...) i pri čemu očekuju da ih ono ispunii, također formiraju pretjerano socijalizovano dijete koje je u svakom momentu spremno da im udovoljava. Na taj način se olakšava roditeljstvo, ali je korisno znati da će dijete kada odraste nastaviti da udovoljava i drugim ljudima bez obzira da li to želi. Ovakav vid socijalnog ponašanja može dijete izložiti raznim oblicima nasilja u digitalnom okruženju. Ono što je važno da djeca nauče u najranijem uzrastu jeste da svoje ponašanje mijenjaju i usklađuju prema situaciji u kojoj se nalaze, što je ključna stvar u formiranju socijalne inteligencije.

Kako dijete odrasta, sve više pokazuje i ima želju da pripada nekoj grupi. Grupa ne mora da bude nametnuta, djeca se udružuju i sponatno prema uzrastu i interesovanjima. Digitalni svijet je idealno mjesto za formiranje socijalnih grupa. Online, digitalni svijet zapravo nije nezavisan od offline, fizičkog svijeta, već je njegov dio. Upravo zato izuzetno je važno da ga proučimo i razumijemo. Online aktivnost može istaknuti i pojačati brige, probleme i podjele koji su nastale u stvarnom svijetu. Djeca koja su online aktivna usvajaju razne vrste ponašanja koja poslije mogu da imaju krivične posljedice. Samim tim su i izložena raznim oblicima rizičnog ponašanja protiv njih a da tog nisu ni svjesna do određenog momenta. Kada dođe do ovakvih pojava, jako je važno da roditelji i ostali odrasli koji imaju interakciju sa djecom prepoznaju promjenu ponašanja na djetetu. Iz tog razloga je jako važno izgraditi pravilan odnos sa djecom, pun razumijevanja i povjerenja.

2. Generacija Alfa

Generacija Alfa je prva generacija potpuno rođena u 21. stoljeću, a sam termin je definisao Mark McCrindle, društveni istraživač iz Australije. To su djeca koja su tehnološki aktivna i izuzetno povezana.

"Generacija Alpha je počela da se rađa 2010. godine, godine kada je iPad lansiran, Instagram kreiran i 'aplikacija' je bila riječ godine", rekla je za "Dobro jutro Ameriko" Ashley Fell, direktorica komunikacija istraživačke kompanije McCrindle. "Oni su prva

*eneracija djece koja su se oblikovala u eri prijenosnih digitalnih uređaja, a za mnoge, njihove dude nisu bile zvečka ili set ključeva, već pametni telefon ili tablet uređaj.*²⁴

U digitalnom smislu, djeca rođena poslije 2010. godine su dio digitalnog društva u kojem se ekrani pred njih postavljaju od najranije dobi, a kao rezultat toga manje su iskusni u praktičnim vještinama, procjeni i pristupu riziku, postavljanju socijalnih granica i postizanju ciljeva. Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) je dala preporuke da se djeca mlađa od jedne godine uopće ne izlažu ekranima, dok bi djeca mlađa od pet godina na ekranu trebala provoditi maksimalno sat vremena dnevno. SZO nije jasno precizirala potencijalnu štetu uzrokovana prekomjernim vremena ispred ekrana (ekranizacija), ali je rekla da su smjernice - koje su također uključivale preporuke za fizičku aktivnost i san - potrebne za rješavanje sve veće količine sjedilačkog ponašanja u općoj populaciji. Napominje da je fizička neaktivnost vodeći faktor rizika za smrt i doprinosi porastu gojaznosti.²⁵

Za djecu mlađu od pet godina, postoje čvrsti dokazi da vrijeme ispred ekrana ima negativne efekte na težinu, motorički i kognitivni razvoj, socijalno i psihološko blagostanje. Vrijeme ispred ekrana u ovoj starosnoj grupi može biti povezano sa problemima u kasnjem djetinjstvu, kao što su emocionalni problemi kod djevojčica, funkcionisanje u porodici i za dječake i za djevojčice. Za djecu i mlade od 5 do 17 godina, vrijeme ispred ekrana može imati negativne posljedice kao što su prekomjerna tjelesna težina, problemi u ponašanju, anksioznost, hiperaktivnost, poremećaj pažnje, loše samopoštovanje i problemi sa psihosocijalnim zdravljem.²⁶

U socijalnom smislu, pripadnici ove generacije međusobno komuniciraju puno više nego bilo koja generacija ranije te samim time imaju i veći uticaj od strane svojih vršnjaka. Oni su povezani 24/7 preko društvenih mreža, neovisno o geografskim granicama. Istraživanja pokazuju da je $\frac{1}{4}$ djece koja su bila žrtve zlostavljanja upravo maltretirani putem društvenih medija, tekstualnih poruka ili e-pošte.

---

²⁴ Članak „After Gen Z, meet Gen Alpha. What to know about the generation born 2010 to today“ (<https://abcnews.go.com/GMA/Family/gen-meet-gen-alpha-generation-born-2010-today/story?id=68971965>), datum pristupa 14.02.2023

²⁵ Članak: „To grow up healthy, children need to sit less and play more“ (<https://www.who.int/news-room/detail/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>), datum pristupa 15.05.2023

²⁶ Članak “Too much time on screens? Screen time effects and guidelines for children and young people” (<https://aifs.gov.au/resources/short-articles/too-much-time-screens>), datum pristupa 15.02.2023

U globalnom smislu, djeca Alfa generacije su pod uticajem istih filmova, muzike, mode. U digitalnom svijetu ne postoje granice u prijateljstvu i načinima izražavanja. Omogućena je istovremena komunikacija koja uključuje audio i video prijenos u realnom vremenu. Sve je olakšano, dostupno, pojednostavljeno, nadohvat ruke uz par klikova. Postavlja se pitanje da li upravo tehnologija doprinosi razvoju lijenosti, manjku interesovanja, da li ubija znatiželju u djeci?

Dok su digitalne vještine i kreativnost visoke, vještine kritičkog razmišljanja su veoma niske. Glavni izazovi sa kojima se digitalno društvo susreće su ovisnost o internetu, ekranizacija, digitalno nasilje i upravljanje sadržajem koji je prilagođen djeci.

3. Ovisnost o internetu

U posljednjih 15 godina, broj korisnika interneta se povećao za 1000%, a istovremeno su se povećala istraživanja o ovisnosti o korištenju interneta, koja još uvijek nije dobro shvaćena. Američko psihijatrijsko udruženje je 2013. godine uključilo poremećaj internetskih igara u dodatak ažuriranoj verziji Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje, kao stanje koje zahtijeva dalje istraživanje prije službenog uključivanja u glavni priručnik. Ovo nedvojbeno ograničava analizu na specifičnu dijagnozu potencijalnog poremećaja koji još uvijek nije službeno priznat u svijetu, umjesto na sveobuhvatno i inkluzivno istraživanje ovisnosti povezanih s korištenjem interneta (uključujući problematičnu upotrebu interneta). Ovisnost o internetu povezana je s različitim faktorima rizika, što uključuje:

- sociodemografske varijable (spol, mlađu dob i veći prihod porodice),
- varijable upotrebe interneta (vrijeme provedeno na mreži, korištenje aplikacija za društvene platforme i online igre),
- psihosocijalni faktori (impulzivnost, neuroticizam i usamljenost),
- komorbidne simptome (depresija, anksioznost i psihopatologija općenito).²⁷

Ono što naš mozak stimuliše i motiviše, a nakon čega osjećamo zadovoljstvo jeste neurotransmiter dopamin. To je hemikalija koja se oslobađa u mozgu, i kada se osjećamo dobro, znači da imamo nalet dopamina. Dopamin također ima ulogu u kontroli pamćenja,

---

²⁷ Internet addiction and problematic Internet use: A systematic review of clinical research:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4804263/>, datum pristupa 14.05.2023

raspoloženja, sna, učenja, koncentracije i pokreta tijela. Žudnju za “dopaminskom nagradom” mogu ispuniti jedenje hrane koju volimo, seksualna stimulacija, pobjeda u igrama i sl. Alkohol i druge ilegalne supstance poput droga također prouzrokuju porast dopamina, što u osnovi kod ljudi izaziva ovisnost.²⁸

Ovisnost o internetu se manifestuje kroz:

- ovisnost o društvenim mrežama koje omogućavaju upoznavanje novih ljudi, komuniciranje sa starim poznanicima, lakše dijeljenje slika i ostalih novosti
- ovisnost o online igrama
- ovisnost o online kockanju
- ovisnost o kupovini putem interneta
- ovisnost o stalnoj potrazi za novim informacijama i znanjem na internetu
- ovisnost o cyberseksu, koja podrazumijeva pretraživanje i pregledavanje pornografskih materijala.

Znakovi koji upućuju na ovisnost o internetu su:

- žudnja za priključivanjem na internet koju osoba ne može kontrolirati, to postaje prva aktivnost u danu
- gubitak kontrole nad vremenom provedenim na internetu i pronalaženje lažnih opravdanja za vlastito ponašanje
- tjeskoba, napetost i razdražljivost kao posljedica nemogućnosti pristupa internetu
- potreba za sve dužim korištenjem interneta da bi se postiglo zadovoljstvo
- zanemarivanje drugih životnih navika
- nastavljanje s internet aktivnostima unatoč činjenicama o štetnim posljedicama.

Kod djece se također javljaju i sljedeći znakovi:

- lošije performanse u školi i zanemarivanje školskih obaveza,
- smanjivanje interesa za druženje s prijateljima i za ostale društvene aktivnosti,
- tajnovitost i laganje o vremenu provedenom na internetu,
- veća odstupanja u navikama spavanja (korištenje interneta noću, a spavanje danju).²⁹

---

²⁸ Dopamin: <https://www.healthdirect.gov.au/dopamine>, datum pristupa 14.05.2023

²⁹ Ovisnost o internetu – ovisnost novog doba, <https://www.zzjzdnz.hr/zdravlje/mentalno-zdravlje/1131>, datum pristupa 14.05.2023

4. Digitalni otisak prati djecu i kroz odraslu dob

Izvještaj kompanije za online sigurnost AVG Technologies iz 2010. godine pokazuje da 92 % djece mlađe od 2 godine u SAD-u ima neku vrstu digitalnog otiska. Trećina ima informacije i fotografije na mreži u roku od nekoliko sedmica od rođenja. Sličan izvještaj AVG-a iz 2014. godine pokazao je da je 6 % roditelja kreiralo profil na društvenoj mreži za dijete mlađe od 2 godine, a 8 % e-mail adresu za bebu ili malo dijete – što je blagi porast u odnosu na 2010. godinu.

Svakako je na roditeljima odluka koje će i u kojoj mjeri informacije objavljivati o svom djetetu na internetu, ali se možda nedovoljno razmišlja o dugoročnim posljedicama stvaranja društvenog prostora na internetu za djecu.

Dr. Yalda Uhls, dječji psiholog i autor knjige „Medijske mame i digitalni tate: pristup roditeljstvu u digitalnom dobu bez straha“ navodi da mnogi roditelji kombinuju svoje znanje s tehnologijom i uzbuđenje oko nove bebe. Ali je dodala upozorenje da je to opasan trend kada se previše radi. Prilikom objavljuvanja sadržaja neophodno je obratit pažnju na postavke kako bi se uvjerili da isti dijelimo sa ljudima sa kojima smo namjeravali.³⁰

Mladi roditelji su stalno na društvenim mrežama i svojim pametnim telefonima. Većina milenijumskih mama i tata (generacija od 1980-1995) ima naloge na društvenim mrežama koje koriste još više nakon dolaska bebe. Mnoge organizacije i institucije ukazuju da se fotografije i ostali materijal koji se postavljaju na društvene mreže lako mogu naći u pogrešnim rukama, te završiti na stranicama povezanim sa pornografskim sadržajem.

Ured povjerenika za djecu za Englesku je u novembru 2018. godine objavio izvještaj u kojem se vidi u kojoj mjeri se prikupljaju podaci o djeci. Riječ je o informacijama o odrastanju djece i načinima na koje bi to moglo oblikovati njihove živote kako sada tako i u budućnosti kada odrastu. Izvještaj ‘Ko zna šta o meni?’ otkriva kako se prikuplja i dijeli više informacija o djeci nego ikada prije – na ekranima koje gledaju, web stranicama i aplikacijama koje koriste i informacijama koje prikupljaju javni servisi. U izvještaju se poziva na transparentnost u pogledu načina na koji se prikupljaju informacije o djeci i kako se one koriste, te tvrdi da djecu treba u školama podučavati o tome kako se njihovi podaci prikupljaju i za koje svrhe.

---

³⁰ Članak “Do newborns need their own websites, email, social media accounts?” (<https://www.chicagotribune.com/lifestyles/sc-babies-digital-real-estate-family-1027-20151020-story.html>), datum pristupa 14.02.2023

Također poziva na zakonsku obavezu brige između velikih internet korporacija i djece koja koriste njihove aplikacije i web stranice, te da Vlada razmotri jačanje zakona o zaštiti podataka. Digitalni otisci djece postaju sve veći i veći. Izvještaj naglašava kako djeca od 11 do 16 godina u prosjeku objavljuju na društvenim mrežama 26 puta dnevno, što znači da će do 18. godine vjerovatno objaviti 70.000 puta. Do 13. godine, roditelji djeteta će u prosjeku objaviti 1.300 fotografija i videozapisa na društvenim mrežama.³¹

Roditelji rizikuju privatnost svoje djece i porodice otvoreno dijeleći fotografije i videozapise sa potpunim strancima na društvenim mrežama, prema novom istraživanju koje je Nominet objavio povodom obilježavanja Dana sigurnog interneta. Istraživanje „Share with Care“ pokazalo je da više od petine (22%) roditelja djece do 13 godina – što je ekvivalent od preko 2,7 miliona ljudi – ili ima potpuno javne Facebook profile ili profile koje mogu vidjeti 'prijatelji prijatelja', što znači da svoje objave dijele sa potpunim strancima. Međutim, čak i oni koji objave dijele samo sa prijateljima mogli bi nesvesno dijeliti lični sadržaj sa ljudima koje ne poznaju. U prosjeku, roditelji djece do 13 godina imaju 207 prijatelja na Facebooku, međutim 61% roditelja priznaje da je manje od polovine 'pravih prijatelja' s kojima bi se pozdravili na ulici ili se redovno družili.³²

Simone Vibert, viši politički analitičar Ureda povjerenika za djecu kaže: „Prikuplja se sve više informacija o svima nama dok se krećemo današnjim digitalnim svijetom. Ali razlika za djecu je u tome što se njihovi tragovi podataka protežu od rođenja, dokumentirajući njihova najranija iskustva – i dobra i loša.“³³

Također je naglašeno da škole trebaju početi educiranje svojih učenika o važnosti čuvanja ličnih podataka. Djeca i roditelji moraju biti mnogo svjesniji onoga što dijele i razmotriti posljedice.

Kao digitalni građani, odrasli i djeca se danas razlikuju u tome što kod djece digitalni trag počinje u nekim slučajevima čak i prije rođenja djeteta, u trenutku kada roditelj objavi fotografiju ultrazvuka na društvenim mrežama. To je samo početak jer roditelji često na

³¹ Izvještaj povjerenika za djecu Anne Longfiled "Ko zna šta o meni", novembar 2018.

³² Članak "More than 2.7m parents share family photos with complete strangers online"

(<https://www.nominet.uk/2-7m-parents-share-family-photos-complete-strangers-online/>), datum pristupa 15.02.2023

³³ Članak "Children's Commissioner's report calls on internet giants and toy manufacturers to be transparent about collection of children's data" (<https://www.childrenscommissioner.gov.uk/2018/11/08/childrens-commissioners-report-calls-on-internet-giants-and-toy-manufacturers-to-be-transparent-about-collection-of-childrens-data/?fbclid=IwAR2rDMviOsBGDSqmERIqYk-Bz5seUX2-0pDkjrsyGpjT1zDxyi7GQPIYJ8>), datum pristupa 15.02.2023

društvenim mrežama objavljuju svaki važan detalj iz djetetovog života što prate fotografije i video zapisi. Međutim, ne mora se raditi samo o sadržaju koji roditelji i djeca objavljuju na društvenim mrežama, iako je to dio problema. Roditelji djeci kupuju pametne telefone koje prate putem GPS-a, pametne satove i ostale igračke i pomagala, koje svaki dan generišu podatke o djeci, o vremenu i lokacijama kojima se kreću, interesovanjima, aktivnostima. Sve te informacije se generišu u bazama podataka koje nisu adekvatno zaštićene i iste se mogu upotrijebiti na štetu djeteta. Algoritmi se mogu koristiti za predviđanje karakteristika pojedinca na osnovu drugih podataka o njima i u određenoj mjeri upravo algoritmi određuju našu svakodnevnicu kroz sadržaj koji nam se svakodnevno nudi. Kako tehnologija napreduje, postavlja se pitanje kako će podaci prikupljeni o djeci danas uticati na njihove živote u budućnosti i na odluke koje donose?

Istraživanje tima na čelu sa Soniom Livingstone sa Londonske škole ekonomije i političkih nauka napominje da postoji poseban razlog za zabrinutost zbog privatnosti podataka djece jer oni prvi usvajaju nove digitalne uređaje, usluge i sadržaje. Ustvari, oni su „kanarinci u rudniku uglja za šire društvo“, susrećući se s rizicima prije nego što ih mnogi odrasli postanu svjesni ili budu u mogućnosti razviti strategije za njihovo ublažavanje.”³⁴

U kvizu o postavkama privatnosti društvene mreže „Facebook“, više od polovine roditelja nije bilo u stanju da identificuje tačan odgovor na devet od 12 postavljenih pitanja. Među temama koje su izazvale najveću zabunu bile su:

- Koliko godina morate imati da biste se prijavili na Facebook? Samo četvrtina (24%) roditelja je tačno odgovorila da morate imati 13 godina da biste koristili Facebook.
- Moguće je saznati ko je pogledao vašu Facebook profilnu stranicu: Odgovor je netačan, ali skoro dvije trećine (64%) roditelja je odgovorilo pogrešno ili nije znalo odgovor.
- Ako prijatelj podijeli vašu fotografiju, svi njihovi prijatelji je mogu automatski vidjeti: Odgovor je netačan, ali skoro 9 od 10 (88%) roditelja je odgovorilo pogrešno ili ne zna odgovor.

---

³⁴ Izvještaj povjerenika za djecu Anne Longfiled “Ko zna šta o meni”, novembar 2018.

- Ako uklonite fotografiju sa svoje Facebook vremenske linije, to znači da je više niko ne može vidjeti: Odgovor je netačan, ali više od 6 od 10 (62%) roditelja je odgovorilo pogrešno ili ne zna odgovor.³⁵

Kada je u pitanju upotreba društvenih medija od strane djece, roditelji često dozvoljavaju svojoj djeci mlađoj od 13 godina da kreiraju i koriste „Facebook“ i „Instagram“ naloge, da koriste „Snapchat“ ili neku drugu društvenu platformu. Sve tri usluge imaju minimalnu starosnu granicu od 13 godina. Također, roditelji treba da insistiraju da znaju podatke svoje djece koji su potrebni za prijavu, treba da nadziru njihovo korištenje društvenih mreža, vode računa o vremenu provedenom na društvenim mrežama kao i da brinu o njihovom mentalnom zdravlju.

Kako odrastamo svi pravimo greške. Većina djece i mladih koriste društvene mreže da objave stvari iz svog života. Iako društvene mreže imaju mnogo pozitivnih atributa, djeca i roditelji trebaju biti svjesni i potencijalnih opasnosti. Potrebno je djeci obezbjediti edukaciju o tome kako pravilno upravljati svojim digitalnim tragom, kao i upozoriti ih na potencijalne štetne implikacije koje bi to moglo ostaviti na njihovu budućnost. Digitalni otisak su sve radnje, klikovi, posjećene i snimljene stranice na internetu, fotografije, videozapisi ili lični podaci koji se objave. Digitalni otisak, kao i otisak prsta, jedinstven je i neizbrisiv. Dakle, jednom kada se sadržaj objavi u digitalnom okruženju, ostaje tu zauvijek.

5. Kako djecu upoznati sa digitalnom sigurnosti

Nedavno istraživanje u SAD-u je otkrilo da je 71% mladih barem jednom iskusilo online seksualno zlostavljanje tokom odrastanja. Došli su do sljedećih saznanja:

- Dešava se u mlađoj dobi nego što mislimo. Djeca mlađa od 9 godina su prijavila da im je bilo traženo slanje golišavih fotografija, a 40 % tinejdžera smatraju da je sasvim „normalno“ da osobe njihovih godina razmjenjuju golišave fotografije između sebe. Prirodno je da su djeca u pubertetu zainteresovana za istraživanje svog tijela i imitiraju starije u određenim ponašanjima, ali koristiti uređaje sa kamerama i pristupom Internetu i ljudima raznih životnih dobi i profila ličnosti ih može staviti u opasan položaj.

---

³⁵ Članak “More than 2.7m parents share family photos with complete strangers online” (<https://www.nominet.uk/2-7m-parents-share-family-photos-complete-strangers-online/>), datum pristupa 15.02.2023

- Online veze imaju drugačije granice. Jedno od četvoro djece u dobi od 9 do 12 godina je priznalo da su imali online sexualne interakcije sa osobom za koju misle da je odrasla. Mladi ne razlikuju kategorije „stranac“ i „priatelj“ onako kako očekujemo. Djeca se često susreću sa osobama u online okruženju samo preko „zajedničkih prijatelja“, dijele interes, igraju online igre – i ne smatraju ih strancima. Kada komunikacija eskalira od bazazlene u neprimjerenu, djeca se osjećaju preplavljeni i izolirano.
- Stid je jedna od najvećih prepreka u traženju pomoći. 85% djece čije su intimne slike korištene za ucjene na internetu reklo je da je izbjegavalo traženje pomoći zbog stida. Ako djeca smatraju da će biti osramoćena i okrivljena za štetne radnje drugih, vjerovatno će se sama pokušati izboriti sa situacijama koje su izvan njihove kontrole. Kako bi se to izbjeglo, potrebno je sa djecom od ranije dobi izgraditi povjerenje, slušati ih i propitkivati o njihovom digitalnom životu kada su spremni i raspoloženi za podjelu takvih informacija, izbjegavajući pritisak, osudu i stid (sramotu).³⁶

Ono što roditelji prvenstveno trebaju shvatiti kada su u pitanju djeca i digitalni svijet jeste:

1. Djeca će biti online bez obzira na sve. Pandemija COVID 19 je omogućila digitalizaciju cjelokupnog stanovništva, kada su sva druženja, nastava i zabava prebačeni u digitalni svijet. Razne aplikacije, online igre i društvene platforme su ispunile potrebu za socijalizacijom kada je kontakt uživo bio ograničen. Mogu se postaviti kontrole od strane roditelja koliko god je potrebno ili se želi, ali to neće sprječiti djecu da budu digitalni građani. Pažnju bi trebalo usmjeriti na to da se djeca poduče kako biti dobar digitalni građanin koji će znati kako primjereno komunicirati na internetu.
2. Dopustite njima da poduče vas. Istraživanja o sigurnosti na internetu su dovela do otkrića da djeca i mladi ljudi imaju stigmu o tome šta roditelji misle o aktivnostima na internetu. Mnogi mladi ljudi ne misle da je njihovim roditeljima „uredu“ što su na mreži. Ureda je zanimati se za sigurnost djece na internetu, ali kada se pristupi zainteresovano prije nego invazivno, lakše je izgraditi potrebno povjerenje sa djecom, bez osuđivanja. Dopustiti da nam djeca pokažu neku aplikaciju i da nas nauče kako funkcioniše je jedan od načina.

---

³⁶ Članak „Three Things You Can Do to Keep Your Kid Safe Online This School Year“ (<https://www.fosi.org/good-digital-parenting/three-things-you-can-do-to-keep-your-kid-safe-online-this-school-year?fbclid=IwAR1ajTSSFjc3YEV72QBFh3oakGzIfxOPQt1HJD SYmr7HJHrtl4KX3im2-8>), datum pristupa 20.02.2023

3. Pritisak vršnjaka izgleda drugačije na internetu, mnogo je njegovih oblika, ali jedan od najučestalijih i najopasniji „seksting“. Mladi priznaju da su prekidali svoje veze zbog pritiska partnera da šalju golišave fotografije. Nažalost, neki podlegnu ovakvom ili drugačijem pritisku. Važno je podsjetiti mlade da nikakav pritisak nije vrijedan ugrožavanja njihovog morala i sigurnosti.³⁷

Pored izazova sa kojima se suočavaju i djeca i roditelji, ipak živimo u digitalnom društvu i važno je naći pravi pristup. Činjenica je da ne možemo spriječiti djecu da koriste informacijsko-komunikacijske tehnologije i ne bi trebali jer je to sastavni dio njihovih života, ali je potrebno izgraditi kod djece zdravu naviku korištenja. Idealno bi bilo da djeca umjereni i kreativno koriste nove tehnologije, ali svijet interneta nažalost nije savršen. Svakodnevno će se susretati sa različitim nelagodnostima. Naš zadatak je da otvoreno razgovaramo sa djecom i stvorimo odnos u kojem nam vjeruju u kojem u svakom trenutku mogu potražiti pomoć i savjete. Da bi se to postiglo, i sami moramo ispravno shvatiti značaj digitalnog svijeta.

---

³⁷ Članak: „What Parents Should Know About Online Safety (From the Perspective of a Young Person)“ (https://www.fosi.org/good-digital-parenting/what-parents-should-know-about-online-safety-from-the-perspective-of-a-young-person?fbclid=IwAR22BI0XdKrdWDPHpUCszPBOq22F_4aBxYLjX5mxLxsBjSd0iE9CNZA-Jmo), datum pristupa 20.02.2023

V. SIGURNOSNI RIZICI ZA DJECU KOJI NASTAJU DIJELJENJEM VLASTITOG SADRŽAJA U DIGITALNOM OKRUŽENJU

Brzi razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija je doveo do novih oblika iskorištavanja i zlostavljanja djece, posebno u seksualnom smislu. Pored postojanja pravnih definicija za niz seksualnih delikata nad djecom, u posljednjoj deceniji se susrećemo sa novim oblicima i terminima poput "grooming/zbližavanje", "sexting/slanje poruka sa seksualnim sadržajem", "live streaming/prijenos uživo seksualnog iskorištavanja djece ispred web kamere", i sl. Također, dosadašnji korišteni termini poput "dječija prostitucija" i "dječija pornografija" su neprikladni za korištenje i sve su češće predmet kritike, te se zamjenjuju novim terminima koji se smatraju manje štetnim po žrtvu i manje stigmatizirajućim za djecu, kao što su: materijal koji prikazuje seksualno zlostavljanje djece i materijal koji prikazuje seksualno iskorištavanje djece na interentu.

Novi pojavnici oblici zlostavljanja i iskorištavanja djece i adekvatnija terminologija bi trebali dovesti do različitih pristupa i djelovanja u efikasnoj prevenciji istih. Iz tog razloga, sve je veća zabrinutost da primjena postojećih termina i definisanje novih pojavnih oblika nasilja, odnosno uspostavljanje novih termina, mogu dovesti do konfuzije i nedostatka razumijevanja, i omesti efikasno djelovanje protiv istih, posebno na globalnom nivou. Nedosljedna upotreba termina može dovesti do nedosljednih zakona i odgovora na pitanja o problemu.

Rezolucija 2011/33 Ekonomskog i socijalnog vijeća za prevenciju, zaštitu i međunarodnu saradnju protiv upotrebe novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija za zlostavljanje i iskorištavanje djece UN-a navodi da se nove tehnologije i aplikacije zloupotrebljavaju za krivična djela seksualnog iskorištavanja djece. To je dovelo do pojave novih krivičnih djela kao što proizvodnja, distribucija ili posjedovanje materijala o seksualnom zlostavljanju djece, izlaganje djece štetnim sadržajima, zbližavanje, uzneniranje i seksualno zlostavljanje djece na internetu.

Nepostojanje konsenzusa o pojavnim oblicima, terminima i definicijama koje bi trebale da se koriste ostavilo je negativan uticaj na prikupljanje podataka, identifikaciju različitih oblika iskorištavanja i zlostavljanja djece na internetu, oslabljen je rad međunarodnih institucija i teško je implementirati sigurnosne rizike u zakonske okvire.

Kako bi se prevazišle neusaglašenosti u pogledu termina koji se koriste za opis različitih oblika seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece, u Luksemburgu je 2014. godine

formirana Međunarodna radna grupa³⁸, koja je pokrenula detaljnu diskusiju i analizu o terminologiji i definicijama. Osim diskusije, održane su javne rasprave sa stručnjacima za zaštitu djece. Kao rezultat objavljene su Terminološke smjernice³⁹ koje sadrže skup termina koje stručnjaci i međunarodne agencije koriste u svom radu na prevenciji i sprječavanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece.

Prije analize sigurnosnih rizika za djecu na internetu, neophodno je da se posveti posebna pažnja samom terminu "dijete", ali i srodnim terminima "maloljetnik", "adolescent", "mlada osoba".

Termin "dijete" nije sporan i koristi se u velikom broju međunarodnih pravnih instrumenata.

- Konvencija o pravima djeteta iz 1989. u članu 1. navodi da je dijete "svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ako se prema zakonu koji se primjenjuje na dijete, punoljetstvo stječe ranije".
- Afrička povjela o pravima i dobrobiti djeteta iz 1990. u članu 2. navodi da je dijete "svako ljudsko biće mlađe od 18 godina".
- Konvencija međunarodne organizacije rada broj 182. iz 1999., o najgorim oblicima dječjeg rada, u članu 2. navodi da se izraz "dijete" primjenjuje na "sve osobe mlađe od 18 godine".
- Konvencija vijeća Evrope o visokotehnološkom kriminalu iz 2001. u članu 9. koji se odnosi na dječiju pornografiju koristi pojam "maloljetnik", navodeći da uključuje sve osobe mlađe od 18 godina. Međutim, država potpisnica može zahtijevati nižu starosnu granicu, koja ne smije biti niža od 16 godina.
- Lanzarote konvencija iz 2007. u članu 3a utvrđuje da je dijete "bilo koja osoba mlađa od 18 godina".⁴⁰

U Bosni i Hercegovini, prema Krivičnom zakonu BiH (član 1. stav 13), dijete je "osoba koja nije navršila 14 godina života". Ista definicija se primjenjuje i u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (član 2. stav 9) i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta (član 2. stav 11). Krivični zakon Republike Srpske (član 123. stav 7), značenje izraza, kaže "dijete kao žrtva krivičnog djela je osoba koja nije navršila 18 godina života".

---

³⁸ Interagencies Working Group on Sexual Exploitation of Children

³⁹ Zaštita djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja – TERMINOLOŠKE SMJERNICE, Luksemburg, 2016.

⁴⁰ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str.5

Prema Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, član 2. podrazumijeva definiciju djeteta i primjenu krivičnih sankcija, a stav 1. istog člana kaže da je dijete “svaka osoba koja nije navršila 18 godina života”.

“Maloljetnik” je termin koji se često pojavljuje u zakonodavnim tekstovima. Prema engleskom riječniku, maloljetnik je osoba koja nije dosegla godine odrasle osobe odnosno punoljetstva.⁴¹ U pravnom smislu, maloljetnik je u određenoj mjeri odgovoran za svoje postupke.

U Bosni i Hercegovini, prema Krivičnom zakonu BiH (član 1. stav 14), maloljetnik je “osoba koja nije navršila 18 godina života”. Također, ista se definicija koristi u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, u članu 2. stav 3, kaže da je maloljetnik “dijete koje je u vrijeme krivičnog djela navršilo 16, a nije navršilo 18 godina života, prema kome se mogu izreći krivične sankcije i druge mjere predviđene ovim Zakonom”. Također, ovaj zakon u članu 3. definiše pojmove:

- “mlađi maloljetnik” za kojeg kaže da je “maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14, a nije navršio 16 godina života”,
- “stariji maloljetnik” za koje kaže da je “maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16 godina, a nije navršio 18 godina života”,
- “mlađa punoljetna osoba” za koju kaže da je “osoba koja je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila 18, a nije navršila 21 godinu života”.

Veliki rječnici “adolescenta” definišu kao mladu osobu u procesu razvoja od djeteta u odraslu osobu, a UN je “adolescente” definisao kao osobe do 19 godine starosti. Ovo nije pravni termin, ali se dešava da se termin koristi u kontekstu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja. Termin je uključen u naslov III Svjetskog kongresa protiv seksualnog iskorištavanja djece i adolescenata, iz razloga što se na španskom jeziku termin “dijete” odnosi na vrlo malu djecu i ne uključuje adolescente. Sam termin bi mogao definisati fazu između djetinjstva i odraslog doba, kada su adolescenti, legalno, još uvijek djeca ispod 18 godina, ali su u fazi razvijanja

---

⁴¹ Oxford Learner's Dictionaries ([juvenile 2 noun - Definition, pictures, pronunciation and usage notes | Oxford Advanced American Dictionary at OxfordLearnersDictionaries.com](https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/adolescent)), datum pristupa 21.10.2023

kapaciteta u kojima mogu preuzeti djelimičnu ili potpunu odgovornost za određene radnje (npr. seksualni pristanak ili regulisano pravo na rad). Istovremeno, adolescenti nemaju punu pravnu sposobnost i što je važnije, nemaju sposobnost da pristanu na zlostavljanje i iskorištavanje.⁴²

Mladost se definiše kao period tranzicije od zavisnosti djetinjstva do nezavisnosti odraslih, i za potrebe statistike, UN definiše “omladinu”/“mlade osobe” kao starosnu skupinu od 15-24 godine života.⁴³

1. Cyberbullying

Nove tehnologije i mediji neizbjegni su i dostupni na mnogo mesta izvan domova, internetskom sadržaju se pristupa i sa mobilnih telefona. Ne može se efikasno ograničiti pristup. Ukoliko se djeci želi pružiti sigurnost u ovom novom prostoru, potrebno je da ga i sami dobro poznajemo. Internet platforme, društvene mreže, online igre i slični servisi su napravljeni kako bi privukli što veći broj korisnika. Dok odrasli društvene mreže uglavnom koriste za održavanje kontakata s poznanicima, djeci su one često puno značajnije te su bitan dio njihovog društvenog života. Bit će sklona nesvesno otkriti privatne detalje o sebi i svojoj porodici, postaviti fotografije ne razmišljajući ko ih sve može vidjeti, a ako su osjetljivija, lako će postati metom zadirkivanja svojih vršnjaka na vrlo javan i za njih bolan način. Pravo mišljenja i govora omogućava postojanje raznih web portala i foruma sa nekorektnim sadržajima, neadekvatnim tekstovima i informacijama, štetnom tematikom poput samoubistva, abortusa, nacizma, anoreksije, droge, ali i onih koje se tiču zdravlja, dijeta i vježbanja, kao i mnogih drugih tema koje zanimaju djecu i mlade. Internet je nepresušan izvor informacija o svemu što bi djecu moglo zanimati i oni će vjerojatno upravo tamo tražiti odgovore na mnoga svoja pitanja. U zavisnosti o temi, mnogi će baš na internetu potražiti slična iskustva i tražiti savjete, iznijet će svoje probleme i potrebe sa ljudima koji su faktički stranci. Samim tim mogu postati žrtve „online“ ili „digitalnog“ nasilja, provokacija, ucjena ili iznuda, što se može loše odraziti na njihovo mentalno zdravlje.

Vršnjačkim nasiljem putem interneta naziva se podsticanje grupne mržnje, napadi na privatnost, uznemiravanje, praćenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima i

⁴² Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 10

⁴³ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 10

širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Takvo nasilje odnosi se i na postavljanje fotografija vršnjaka na galerijama sajtova uz mogućnost negativnog komentarisanja, provociranja i masovnog dijeljenja. Istraživanja su pokazala da se, iako se radi o zlostavljanju u virtuelnom svijetu, žrtva i počinitelj međusobno najčešće poznaju u stvarnom svijetu. Većinom žrtve i počinitelji idu u istu školu, a najčešće čak i u isti razred ili generaciju. Pored navedenog, postoji i „sugestija“, oblik napada sa ciljem da se žrtva navede na samopovređivanje, svjesno ili nesvjesno.

Kriminološka literatura upućuje da u današnje vrijeme postoje dvije vrste nasilja putem interneta: direktni napad i napad putem posrednika. Direktni napad je kada maloljetnik šalje uznemirujuće poruke putem mobitela, e-maila ili na chatu, ukrade ili promijeni lozinku e-maila ili naloga na nekoj od internet platformi, objavljuje privatne podatke ili neistine o drugoj osobi na internet platformama ili chatu, šalje uznemirujuće slike, postavlja internet ankete o žrtvi, šalje virus, šalje pornografski sadržaj ili neželjenu poštu, lažno se predstavlja kao drugo dijete. Nasilje preko posrednika je najopasnije, a dešava se na način da prekršilac dozna pristupnu lozinku tuđeg e-maila ili nekog naloga i sa tih naloga šalje uznemirujuće poruke njegovim prijateljima ili ostavlja neprimjerene komentare u chatu, forumu ili blogu. Svima se čini da je žrtva ta koja čini loše stvari i ista ima posljedice u smislu svađe sa prijateljima, isključenja naloga, roditeljske kazne, i sl. Počinilac također može postaviti oglas seksualnog sadržaja sa podacima žrtve i njenim kontakt podacima, što žrtvu dovodi u neugodan položaj i opasnost.⁴⁴

Čak i ako djeca postavljaju i šire fotografije i video materijal iz šale, nisu svjesni da se takva ponašanja mogu negativno odraziti po žrtvu. Većina djece mlađa od 16 godina distribuiraju materijal neprimjereno sadržaja na internetu što ih svrstava u grupu prekršitelja, a da toga nisu ni svjesni. Ova vrsta napada opasna je naročito zato što može da rezultira teškim bolestima, pa čak i smrtnim slučajevima. Djeca i mladi koji su žrtve digitalnog nasilja skloniji su ispoljavanju tuge, ljutnje, frustracije, češće konzumiraju opijate, upuštaju se u sukobe sa vršnjacima, imaju probleme u školi i skloni su suicidnim mislima.

Razlike između nasilja u stvarnom životu i digitalnog nasilja su sljedeće: digitalno nasilje je prisutno 24/7, izloženost ovom nasilju nije vezana za mjesto, ostavlja trag pisane riječi gdje žrtva zlonamjernim porukama i komentarima može pristupiti bilo kada, mnogobrojna publika

---

⁴⁴ Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2017., str. 33

i svjedoci koji koriste internet i društvene mreže, nerazumijevanje elektronskog nasilja jer djeca nisu svjesna posljedica i boli koja nastaje, anonimnost. Posljedice mogu biti dugotrajnije i ozbiljnije za razliku od vršnjačkog nasilja u stvarnim situacijama. Svjedoci nasilja ili publika na internetu je mnogo šira od onog koje se dešava u učionici ili školskom dvorištu. Pisana riječ, fotografija ili video zapis koji su objavljeni na internetu u namjeri da povrijede neko dijete ostaju tu duži vremenski period i žrtva je konstantno izložena. Anonimnost olakšava nasilničko ponašanje kod djece. Činjenica da nasilnik može ostati anoniman povećava osjećaj straha, izloženosti i nezaštićenosti kod onih koji su doživjeli digitalno nasilje. Kod djece koja se ponašaju nasilno na internetu, anonimnost može biti poticaj.

Među učenicima koji trpe digitalno nasilje (2-3 puta mjesечно i češće), dakle koji su zlostavljeni, njih gotovo 40% to doživi putem „Facebooka“ ili neke druge stranice za druženje, a više od 30% putem SMS poruka. Facebook je jako popularan među učenicima i pruža višestruke načine virtualne komunikacije poput: komentarisanja objava, soba za dopisivanje (chat room), omogućava postavljanje i označavanje („tagiranje“) fotografija, dopisivanje porukama, igranje online igrica te je zbog svega toga jako pogodan za vršnjačko digitalno nasilje. Djeca koja trpe digitalno nasilje naglašavaju da je ono ozbiljnije od nasilja u stvarnoj situaciji. Najveće slaganje iskazali su prema tvrdnji da se u slučaju digitalnog nasilja osjećaju loše, zatim da se žrtva takvog nasilja postaje bez posebnog razloga te da bi takvo nasilje u školi pokušali zaustaviti. Djeca koja čine digitalno nasilje razlikuju se u stavovima od djece koja su žrtve, naglašavajući prednost anonimnosti, zabavu i lakše izvlačenje od posljedica, te umanjuju ozbiljnost digitalnog nasilja. Gotovo $\frac{3}{4}$ djece koja nasilje doživljavaju često ili vrlo često, osjećaju ljutnju (74,67%), uznemirenst (71,49%) i zabrinutost (70,18%). Polovina zlostavljane djece ne želi ići u školu (50,00%) i žale se na simptome glavobolje i stomačnih tegoba (40,67%), a više od polovine ima poremećaj koncentracije kod kuće i u školi (61,06%). Gotovo 40% zlostavljane djece istovremeno osjeća smetnje spavanja i smanjeni apetit.⁴⁵

Kao dio projekta COST⁴⁶ mreže o elektronskom nasilju koji je finansirala Evropska unija, analiza velikih razmjera istraživala je količinu i prirodu izvještavanja o digitalnom nasilju u 1599 medijskih članaka u osam zemalja (Australija, Belgija, Grčka, Italija, Litvanija, Poljska,

⁴⁵ Ured UNICEF-a za Hrvatsku: Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektronskog nasilja „Prekini lanac!“

⁴⁶ COST – European Cooperation in Science and Tehnology

Slovenija i Ujedinjeno Kraljevstvo). Period od januara 2004. do decembra 2011. pokazao je generalno trend rasta sa 34 članka objavljenih u 2004. na 295 članaka u 2011. godini. Opšti ton članaka u kojima je digitalno nasilje bila glavna tema označen je kao 'alarmantno'. Na sličan način, istraživanje iz 2014. koje je proveo EU Kids Online tim je otkrilo da se fenomen digitalnog nasilja povećao sa 8% na 12% u sedam država članica EU od 2010. do 2014. godine.⁴⁷

Evidentno je da je ova vrsta vršnjačkog nasilja u porastu i da predstavlja jedan od sigurnosnih rizika koji se negativno odražavaju na djecu u svakom aspektu njihovih života.

2. Grooming

„Grooming“ je pojava koja u posljednje vrijeme sve više uzima maha kao oblik nasilja nad djecom u digitalnom okruženju. U bosanskom jeziku ne postoji adekvatan prijevod ovog pojma. Grooming predstavlja proces u kojem se djeca dok su na internetu potiču na učestvovanje u interakcijama seksualne prirode pri čemu ih se često izlaže neželjenim pornografskim sadržajima. To je faza u kojoj zlostavljač, iskorištavajući povjerenje djeteta, priprema dijete za stvarni seksualni čin ili za proizvodnju materijala neprimjerenog sadržaja. Djeca od kojih se izmame fotografije ili video sadržaj obično nisu svjesna za koje svrhe se koriste ni kakav će uticaj imati poslije na njihov život.⁴⁸

Lanzarote konvencija je prvi međunarodni pravni instrument koji definiše vrbovanje djece u seksualne svrhe kao namjerno predlaganje, putem informacijsko komunikacijskih tehnologija, od strane odrasle osobe da se sretne s djetetom koje nije dostiglo starosni uzrast ispod kojeg je zabranjeno bavljenje seksualnim aktivnostima, u svrhu izvršenja krivičnih djela seksualne aktivnosti sa djetetom ili proizvodnja dječije pornografije, kada je nakon ovakvog prijedloga uslijedio materijalni čin koji vodi ka tom sastanku.⁴⁹

Vrbovanje djece u seksualne svrhe je definisano u članu 6. Direktive EU 2011/93 „Nagovaranje djece za seksualne svrhe“ kao kažnjiva ponašanja:

⁴⁷ Evropski parlament: „Cyberbullying among young people“, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) datum pristupa 21.05.2023

⁴⁸ Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2017., str. 35

⁴⁹ Lanzarote konvencija član 23

- „*predlaganje, putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, od strane odrasle osobe da se sastane sa djetetom koje zakonski nije dostiglo starosnu dob za seksualni pristanak, u svrhu izvršenja bilo kojeg od krivičnih djela navedenih u članu 3 stav 4 (Uključivanje u seksualne aktivnosti sa djetetom) i članu 5 stav 6 (Proizvodnja dječije pornografije), kada je taj prijedlog propraćen materijalnim aktima koji vode takvom sastanku...*“
- „*pokušaj, putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, izvršenja krivičnih djela iz člana 5 stav 2 i 3 (Nabavka i posjedovanje dječije pornografije, Svjesno pribavljanje pristupa dječijoj pornografiji), od strane odrasle osobe koja vrbuje dijete koje zakonski nije dostiglo starosnu dob za seksualni pristanak, za dječiju pornografiju koja prikazuje dijete.*“

Oba navedena međunarodna pravna instrumenta sugeriraju državama potpisnicama da kriminalizuju nagovaranje djece za seksualne svrhe.

Važno je naglasiti da je sama priprema djeteta za eksplisitne činove predstavlja zlostavljanje bez obzira što nije došlo do fizičkog kontakta između zlostavljača i žrtve. Samo izlaganje djece pornografskim sadržajima u cilju ohrabrenja da se i sami upuste u nešto slično jeste zlostavljanje. Grooming vodi ka samom seksualnom kontaktu sa djecom kao konačnom rezultatu. Iz ovih razloga se grooming smatra jednim od najopasnijih oblika zlostavljanja djece, zbog čega ga neke zemlje pokušavaju uvrstiti u krivične zakone radi prevencije i adekvatnog sankcionisanja.

Grooming najčešće počinje tako što odrasla osoba/zlostavljač stupa u online interakciju sa djetetom/žrtvom, lažno se predstavlja i stiče djetetovo povjerenje. Sticanje djetetovog povjerenja pozivima na učešća u raznim kvizovima i igrami jedan je od načina neprimjetnog vrbovanja. Kako komunikacija napreduje, slijede razgovori seksualne prirode a zatim zlostavljač dijete izlaže materijalima eksplisitnog sadržaja, pornografiji, neprimjerjenim fotografijama neke druge djece, uvjeravajući ga da je to sasvim normalno i da to svi rade. Na taj način priprema dijete da se i samo uključi i proizvede lični materijal seksualne prirode, u formi fotografija i video zapisa. Zlostavljač se obično predstavlja kao vršnjak i spušta se na intelektualni nivo djeteta. Često se ovaj proces završi susretom u stvarnom svijetu gdje se sve završava seksualnim činom. U seksualni čin sa djetetom se stupa na način da se stekne povjerenje djeteta, dijete se dovede u zabludu, ucjenjivanjem žrtve u smislu da će se njene fotografije ili video materijal objaviti na internetu, da će ih pokazati roditeljima žrtve i sl.

Iz navedenog, termin grooming se može objasniti kao priprema, nagovaranje i/ili vrbovanje djece za proizvodnju materijala seksualnog sadržaja koji naposljetku vodi ka sastanku uživo i samom seksualnom činu sa djetetom.

Izlaganje djece štetnom sadržaju koji je po prirodi „pornografski“ ponekad se naziva „korupcija“ ili „pornifikacija“ djece. Termin „korupcija“ se u ovom kontekstu odnosi na radnju ili efekt moralnog povređivanja nekoga ili nečega, odnosno čin ili efekt da neko promijeni standard ponašanja iz moralnog u nemoralno. „Seksualna korupcija djeteta na internetu“ ponekad se koristi kao alternativni termin „navođenja djeteta na internetu u seksualne svrhe“ (zbližavanje).⁵⁰

Lanzarote konvencija u članu 22 (Korumpiranje djece) propisuje zemljama potpisnicama poduzimanje svih neophodnih zakonodavnih ili drugih mjera kako bi kriminalizovale namjerno navođenje djece u seksualne svrhe, ali i navođenje da bude svjedok seksualnog zlostavljanja ili seksualnih aktivnosti, čak i ukoliko ono samo ne mora da učestvuje u tome.

Međunarodni pravni instrumenti koji regulišu ovo krivično djelo zahtijevaju konkretan fizički sastanak ili elementi koji vode takvom sastanku. U mnogim slučajevima, zbližavanje, zlostavljanje i iskorištavanje djece dešava se na internetu, ali ne mora isključivo doći do fizičkog sastanka. Svaki sastanak sa djetetom je virtualni sastanak na internetu, gdje se djeca namame ili izmanipulišu da proizvedu eksplicitne fotografije i video snimke bez ikakve namjere počinjoca da dijete upozna u stvarnom životu. Ovo povećava proizvodnju dječijeg pornografskog sadržaja i vezano je sa drugim oblicima iskorištavanja, kao npr. seksualno iznuđivanje i ucjenjivanje. Žrtve osjećaju krivicu što su u određenoj mjeri dale doprinos vlastitom iskorištavanju, jer su se ipak same fotografisale i/ili snimale, a potom slale takav materijal, ali se susreću i sa nemicom zbog trajnog gubitka kontrole nad poslanim materijalom i neznanja kome je sve dostupan. Zbog navedenog, može se reći da je neophodno proširiti definiciju „zbližavanja“ kako bi se obuhvatili sastanci u sferi interneta.

Zbog ovakvog razvoja situacije, Lanzarote Komitet je 2015. godine donio mišljenje o članu 23. Lanzarote konferencije, kojim je utvrdio da „vrbovanje djece putem informacijsko komunikacijskih tehnologija ne mora nužno rezultirati sastankom oči u oči. Može ostati na internetu, ali bez obzira na to uzrokuje ogromnu štetu za dijete“. Komitet je također mišljenja da se modusi zbližavanja djece na internetu razvijaju paralelno sa informacijsko-

---

⁵⁰ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 46

komunikacijskim tehnologijama i s tim u vezi statična definicija „zbližavanja“ nije moguća. Razumijevanje ovog krivičnog djela se ne bi trebalo ograničiti na način na koji se radilo u vrijeme sačinjavanja Konvencije, nego se treba tumačiti i rješavati u skladu sa načinom na koji se izvršava danas ili kao bi se moglo izvršavati sutra.⁵¹

Dakle, grooming ne treba da obuhvata samo proces zbližavanja s djecom na internetu u cilju vrbovanja i nagovaranja djece na sastanak uživo radi seksualnog čina, nego bi prema mnogim stručnjacima definicija trebala obuhvatiti i *online* sastanke (takvu vrstu komunikacije sa djetetom na internetu u cilju proizvodnje seksualnih slika i video materijala) bez obzira što ne postoji namjera da se počinilac nađe sa žrtvom u stvarnom svijetu.

3. Sexting

Termin „sexting“ označava slanje seksualno eksplisitnih fotografija i poruka seksualnog sadržaja drugoj osobi elektronskim putem (najčešće putem SMS-a, MMS-a, elektronske pošte, društvenih mreža).⁵²

Gledano sa socijalnog aspekta, sexting je negativna popratna pojava tehnološkog razvoja. To je direktna posljedica sve većoj izloženosti djece eksplisitnom sadržaju putem različitih medija. Sve to dovodi do njihovog preranog sazrijevanja i preuranjenog interesovanja za svoju ili tuđu seksualnost. Ogleda se u tome da tinejdžeri jedni drugima šalju poruke seksualnog sadržaja, fotografije i video materijal na kojima su golišavi ili potpuno goli, ne uviđajući opasnost. Jednom kada se ovakav sadržaj pošalje, isti se može naći na javnim web stranicama i društvenim mrežama i može poslužiti kao oružje za ucjenjivanje. Također, tinejdžeri ne šalju samo svojim vršnjacima ovakav sadržaj, nego često primaoci poruka mogu biti i odrasle osobe koje poznaju, ali i ljudi koji se lažno predstavljaju putem interneta.

Zbog stalne izloženosti eksplisitnom materijalu u digitalnom okruženju, djeca i adolescenti mlađi od 18 godina mogu proizvesti kompromitujuće slike i video zapise na kojima su oni sami. Djeca su po prirodi radoznala i nemoguće je kontrolisati sve što rade niti im nametati

---

⁵¹ Komitet potpisnica Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (T-ES), „Mišljenje o članu 23. Lanzarote Konvencije i njegovog objašnjenja“, stav 17.

⁵² Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2017., str. 38

sfere interesovanja. Međutim, distribucija takvog materijala na internetu ili mimo njega predstavlja štetu po dijete i način za iznuđivanje usluga.

Potencijalni rizik kod samostalno napravljenog materijala može dovesti do toga da se smatra da je dijete krivo za zlostavljanje koje može biti posljedica generisanja takvih fotografija ili drugog materijala. Iako djeca mogu svojevoljno proizvesti materijal seksualnog sadržaja, to ne znači da su saglasni sa neprimjerenim i štetnim korištenjem i distribucijom tog materijala, niti trebaju biti odgovorni za to. Iz tog razloga se nikad ne bi trebali suočiti sa krivičnom odgovornošću zbog svoje uloge u proizvodnji ili stavljanju na raspolaganje takvog materijala.⁵³

Važno je napomenuti da „samostalno napravljen“ materijal nije isto što i „prisilni“ materijal. Samostalno napravljen materijal može biti rezultat prevare i obmane djeteta na različite načine, a prisilni materijal se dobiva ucjenom djeteta kako bi ga dijete kreiralo i dostavilo. Pored toga, razlika je i u materijalu koji je proizведен u kontekstu romantičnog odnosa između saglasnih starijih tinejdžera od sadržaja na kojem su prikazana djeca. Za bilo koji samostalno napravljeni seksualni materijal koji prikazuje mlađe dijete, prepostavka bi trebala biti da je to rezultat zlostavljanja od strane odrasle osobe ili drugog djeteta.

Sexting se najčešće radi od strane i u krugovima saglasnih adolescenata koji doživljavaju zadovoljstvo iz takvog iskustva, ali postoje i mnogi oblici neželjenih sexting sadržaja. To se odnosi na aspekte kada nema saglasnosti za ovu aktivnost, kao što su dijeljenje ili primanje neželjenog eksplicitnog materijala od poznate ili nepoznate osobe koja pokušava da stupi u kontakt ili izvrši pritisak da se zbliži sa djetetom. U ovakovom slučaju sexting može biti oblik seksualnog nasilja nad djetetom da pošalje sliku vršnjaku koja se zatim distribuira na društvenim mrežama bez pristanka.⁵⁴

Sexting nije preciziran kao krivično djelo niti u jednom pravnom okviru koji se odnosi na seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece. Međutim, kada su u pitanju seksualizirane fotografije, može se reći da se sextingom omogućava proizvodnja i distribucija dječije pornografije.

---

⁵³ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 43

⁵⁴ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 45

4. Sextortion

Sextortion ili seksualno iznuđivanje je oblik seksualnog iskorištavanja koji se primjenjuje kao oblik nefizičke prisile da se prvenstveno iznudi seksualna usluga od žrtve. Seksualno iskorištavanje se odnosi na široku kategoriju seksualne eksploracije u kojoj je zloupotreba moći sredstvo prinude, kao i na kategoriju seksualne eksploracije u kojoj je prijetnja objavljinjem seksualnih slika ili informacija sredstvo prinude. Sextortion karakteriše neravnoteža moći između nasilnika i žrtve, koju počinilac koristi da prisili ili natjera žrtvu da pristupi seksualnim ili novčanim zahtjevima.⁵⁵

Ovaj oblik nasilja se može dogoditi kada dijete podijeli fotografiju s nekim koga poznaje ili ima povjerenja, ali u mnogim slučajevima je na meti seksualnih predatora na internetu, koje ne poznaje. Zlostavljač koji je od djeteta dobio kompromitujuću fotografiju prevarom, prilicom ili nekom drugom metodom, istom prijeti javnim objavljinjem ako ne uradi ono što od djeteta traži, najčešće seksualnu aktivnost, još seksualnog sadržaja ili novac.

NCMEC (National center for missing and exploited children) je zabilježio dramatičan porast slučajeva seksualnog iznuđivanja koji se prijavljuju CyberTipline-u, posebno finansijskog iznuđivanja kada počinitelj traži novac od djeteta. Tinejdžeri su najčešće mete u ovim nedavnim slučajevima. Od 2016. godine, CyberTipline je primio 262.573 izvještaja o online namamljivanju, kategoriji koja uključuje seksualno iznuđivanje. Između 2019. i 2021. godine broj prijava koje uključuju seksualne iznude se više nego udvostručio. U ranijoj analizi, dominantni motiv prestupnika je dobijanje dodatnih eksplicitnih fotografija djeteta, ali u izvještajima s početka 2022. godine, 79% prestupnika je tražilo novac.⁵⁶

Predatori koji su uključeni u seksualno iznuđivanje djece često pristupaju djeci na društvenim mrežama ili online igrama, gdje saznaju o njegovim interesima, porodici, školi i sl. Zatim se sprijatelje sa djetetom, steknu povjerenje i onda komunikaciju namjerno sa društvenih platformi prebacuju na privatne razgovore pomoću aplikacija za razmjenu poruka.

Taktike koje predatori koriste u ovim slučajevima su:

- uzvraćanje („Pokaži mi pa će pokazati i ja tebi“)

---

⁵⁵ <https://newsinfo.inquirer.net/177037/sextortion>, datum pristupa 21.03.2023

⁵⁶ <https://www.missingkids.org/theissues/sextortion>, datum pristupa 21.03.2023

- pretvaraju se da rade za neku modnu agenciju kako bi pribavili kompromitujuće slike djeteta
- uspostavljaju prijateljsku ili romantičnu vezu sa djetetom
- koriste više raznih internetskih identiteta/profila za kontaktiranje djeteta
- poistovjećuju se sa djetetom, odnosno pretvaraju se da su istih godina ili suprotnog spola
- prijete stvaranjem seksualnih slika ili video zapisa djeteta pomoću alata za digitalno uređivanje

Kada su djeca u pitanju, umjesto izraza „sextortion“ preporučen je termin „seksualna iznuda djece“, što naglašava da je to oblik iznude koji je seksualne prirode i da se djelo vrši nad djetetom. Termin „sextortion“ je predmet debate u oblasti zaštite djece, jer ne daje jasno do znanja da je u pitanju seksualno iskorištavanje djece i samim time nosi rizik oduzimanja važnosti djela.⁵⁷

Sextortion kao krivično djelo nije jasno definisano u pravnim okvirima koji se odnose na seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece, ali bi se moglo podvesti pod krivična djela seksualnog zlostavljanja djece na način da se sudjeluje u seksualnim aktivnostima s djetetom zbog zloupotrebe povjerenja, autoriteta ili uticaja nad djetetom, zloupotrebe posebno osjetljivog stanja djeteta te upotrebom prisile, sile ili prijetnje.

5. Live streaming

Na internetu postoje web stranice koje organizuju takozvane “chat sobe“ u kojima istovremeno sudjeluje više anonimnih sagovornika. Djeca posjećuju ova mjesta zbog mogućnosti eksperimentisanja s izmišljenim identitetima i načinom komunikacije koji nije društveno prihvaćen. Neke stranice nude video komunikaciju s nasumično odabranim sagovornikom. To omogućava članovima da uz video razgovor uživo realizuju mnoge neprikladne aktivnosti u smislu skidanja odjeće pred web kamerama i „online sexa“. Ovakvi servisi u pravilu zabranjuju takve aktivnosti, ali ne postoji mehanizam kontrole i prevencije.

„Streaming“ je tehnologija koja se sastoji od reprodukcije podataka prije nego što se cijela datoteka prenese, šaljući informaciju direktno na računar ili uređaj primaoca, (preko web-

---

⁵⁷ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 54

camere, audio interfejsa, i sl.), bez potrebe za čuvanjem podataka na HDD, iako se materijal može snimiti i sačuvati u datoteci na računaru. Ukoliko se sadržaj ne sačuva namjerno, on je dostupan samo jednom i ne ostavlja trag na uređaju jednom kada se pregleda. „Live streaming“ predstavlja prijenos takvog sadržaja u realnom vremenu, odnosno kada je u pitanju seksualno zlostavljanje djece na internetu, znači da dijete s druge strane u tom momentu sve proživljava dok je kamera okrenuta prema njemu.

Live streaming, odnosno prijenos uživo u realnom vremenu, kada je u pitanju seksualno zlostavljanje djece, nastaje kada je dijete prisiljeno da se pojavi pred web kamerom kako bi se uključilo u seksualno eksplicitno ponašanje i bilo podvrgnuto seksualnom zlostavljanju.⁵⁸

Emitovanje putem interneta znači da se podaci trenutno prenose gledaocu, koji može gledati i zabavljati se dok se zlostavljanje dešava. Ono što je važno gledaocu jeste da emitovanje ne ostavlja nikakav trag na uređaju s obzirom na to da se materijal ne preuzima. Kada se emitovanje završi, materijal o seksualnom zlostavljanju djece nestaje, osim ako se s namjerom ne sačuva. Ovo povećava percepciju nekažnjivosti počinilaca i stvara izazov za istragu, odnosno prikupljanje dokaza te identifikaciju počinilaca i žrtava.

Seksualno zlostavljanje djece uživo na internetu je u porastu u svijetu, međutim zbog nedostatka jasne definicije ove prakse kao krivičnog djela izostala je adekvatna kriminalizacija. Iako ne postoji jasna definicija za seksualno zlostavljanje djece na internetu uz prijenos uživo kao krivičnog djela, međunarodni pravni instrumenti za zaštitu djece imaju zakonske odredbe koje se tiču seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece. Konvencija o pravima djeteta zabranjuje „eksploatacionu upotrebu djece u pornografskim predstavama“⁵⁹, Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta zabranjuje „upotrebu djece u pornografskim aktivnostima, predstavama i materijalima“⁶⁰, a Konferencija o najgorim oblicima rada djeteta sadrži zabranu „korištenja, podvođenja ili nuđenja djeteta za prostituciju, za proizvodnju pornografije ili za pornografske predstave“⁶¹. Navedeni pravni akti ne preciziraju da li se ovakvi nastupi odvijaju na internetu ili van njega.

Direktiva EU 2011/93 u svojoj definiciji „pornografskih predstava“ uključuje „predstavu koja se uživo prikazuje publici, kao i putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, u kojoj je

---

⁵⁸ Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2017, str. 44

⁵⁹ Konferencija o pravima djeteta 1989, član 34

⁶⁰ Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta 1999, član 27 (c)

⁶¹ Konferencija o najgorim oblicima rada djeteta, 1999 član 3 (b)

dijete prikazano u stvarnom ili simuliranom seksualno eksplisitnom ponašanju ili su prikazani intimni dijelovi djeteta prvenstveno u seksualne svrhe“.⁶²

Seksualno zlostavljanje djece na internetu uz prijenos uživo predstavlja dvostruko zlostavljanje iz razloga što je dijete prisiljeno da učestvuje u seksualnim aktivnostima samo ili sa drugim licima, što je samo po sebi zlostavljanje, dok se istovremeno aktivnost prenosi uživo putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija i dostupna je većem broju ljudi koji su udaljeni. Ovakve aktivnosti često mogu biti naručene, diktirajući kako se čin treba izvršiti i plaća se za zlostavljanje djece. To dovodi do pojave da se seksualno zlostavljanje djece uživo uspostavlja kao biznis u cilju ostvarivanja novčane ili druge koristi. Također postoje slučajevi kada zlostavljanje nije komercijalizovano, odnosno moguće je da se majka ili neko drugi blizak djetetu podstakne na seksualno zlostavljanje djeteta.

Prestupnici pristup live streamu, odnosno gledanju zlostavljanja djece na internetu dobiju uglavnom putem posrednika, a moderatori su ponekad članovi porodice ili zajednice koji tjeraju dijete na nastup pred web-kamerama i eventualnu komunikaciju da kupcima. Strane uključene u zlostavljanje unaprijed dogovore web stranicu, datum i vrijeme emitovanja, cijenu i način plaćanja (obično paypal ili bitcoins). Mnoge aplikacije i platforme za komunikaciju kao što su Facebook, Viber, Skype, Discord, SnapChat i sl. podržavaju live stream, što pogoduje seksualnom zlostavljanju djece na internetu u realnom vremenu.⁶³

Direktiva 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća Evrope o sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njegovih žrtava iz 2011. godine, u pogledu kažnjivosti djela koja su povezana s pornografskim predstavama upućuje da su to djela koja se sastoje u organizovanom prikazivanju djece za publiku uživo. Seksualno zlostavljanje djece na internetu uz prijenos uživo nije eksplisitno kažnjivo prema bilo kojem pravnom okviru o seksualnom iskorištanju i seksualnom zlostavljanju djece, ali bi se moglo podvesti pod krivična djela korištenja, podvođenja ili nuđenja djeteta za učestvovanje u pornografskim predstavama, obzirom da Direktiva EU 2011/93 „pornografske predstave“ označava kao prikazivanje za publiku uživo, uključujući i upotrebu informacijsko-komunikacijske tehnologije.

---

⁶² Direktiva EU, 2011

⁶³ Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2017, str. 44

Pored pojave sexualnog zlostavljanja djece uz prijenos uživo na *dark web-u*, pojavio se specifičan fenomen zvani „Cam girl“ ili „Cam boy“, aktivnosti dobrovoljnog učestvovanja u prijenosu uživo, gdje tinejdžeri pred strancima svojevoljeno ispoljavaju eksplisitno ponašanje, kojom prilikom od istih imaju materijalnu korist.⁶⁴ Tačnije, radi se o samostalnoj seksualnoj eksplataciji u različitim oblicima radi materijalne i druge dobiti, kojom prilikom tinejdžeri mogu da se suoče sa ozbiljnim krivičnim posljedicama.

6. Dječija pornografija

Seksualno nasilje se pojavljuje širom svijeta i ostavlja traga na fizičko i mentalno zdravlje. Uticaj seksualnog nasilja na mentalno zdravlje može biti jednako ozbiljan kao i na fizičko zdravlje i može biti jednako dugotrajan. Svjetska zdravstvena organizacija je 2002. godine u svom Svjetskom izvještaju o nasilju i zdravlju definisala seksualno nasilje kao „bilo koji seksualni čin, pokušaj seksualnog čina, neželjene seksualne komentare ili nasrtanja ili radnje usmjerene na razmjerenjivanje ili utjecanje na seksualnost osobe korištenjem prinude od strane bilo koje osobe, bez obzira na njenu vezu sa žrtvom, u bilo kojem okruženju, uključujući, ali ne ograničavajući se na dom i posao“.⁶⁵

U istom Izvještaju se navodi da „prinuda“ može podrazumijevati čitav spektar intenziteta sile. Pored fizičke sile, može podrazumijevati psihičko zastrašivanje, ucjenu ili druge prijetnje, a može se pojaviti kada osoba koja je napadnuta ne može dati pristanak. Kao jedan od primjera se navodi da je mentalno nesposobna da razumije situaciju (npr. djeca u ranjoj životnoj dobi ili djeca sa poteškoćama u razvoju). Pored toga, navedeni su različiti oblici seksualnog nasilja, u zavisnosti od okolnosti i okruženja, ali za potrebe ovog rada izuzeti su „neželjeni seksualni napadi ili seksualno uzneniranje, uključujući i traženje seksualnog čina zauzvrat usluge“ i „seksualno nasilje nad djecom“.

Generalni sekretar UN-a je 2006. godine proveo studiju o nasilju nad djecom, koju je pratio „Svjetski izvještaj o nasilju nad djecom“. Oslanjajući se na Konvenciju o pravima djeteta i definiciji nasilja koju je donijela SZO⁶⁶, studija je razmatrala različite oblike nasilja nad djecom u zavisnosti od okruženja i okolnosti, uključujući i seksualno nasilje nad djecom, kao

⁶⁴ „Self-Produced Child Pornography: The Appropriate Societal Response to Juvenile Self-Sexual Exploitation“, Graw Leary Mary, 2008

⁶⁵ 2002: E. Krug, L. Dahlbeeg, J. Mercy, “World report on violence and health”, SZO, poglavljje 6, str 149.

⁶⁶ Svjetska zdravstvena organizacija

i seksualne delikte na internetu. Studija sugerira da su mala djeca najčešće izložena fizičkom nasilju, dok su seksualnom nasilju izložena djeca u dobi puberteta i adolescencije.⁶⁷

U poglavlju VII – Nasilje nad djecom u zajednici, Izvještaj Generalnog sekretara UN-a govori da zajednica uključuje svaki prostor koji koriste i u kojem borave djeca, odnosno zajednica nije samo fizički prostor nego je i društveno okruženje. Pitanja koja se razmatraju u ovom poglavlju su, između ostalih, fizičko i seksualno nasilje nad djecom, ispitujući nasilje u masovnim medijima, uključujući nove informacijsko-komunikacijske tehnologije.

„Specifične prijetnje djeci od interneta i komunikacijskih tehnologija (IKT) proizilaze iz izloženosti nasilnim slikama, uključujući video i online igre, kao i proizvodnju, distribuciju i korištenje materijala koji prikazuju seksualno nasilje i preciznije, seksualno zlostavljanje djece i pornografiju.“⁶⁸

Dječija prnografija je pojam koji je neizostavan kada je u pitanju seksualno zlostavljanje i seksualno iskorištavanje djece i samim tim koristi se za definisanje ovih oblika krivičnih dijela u međunarodnom i nacionalnom pravu.

Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji u članu 2. dječiju pornografiju definiše kao „svako predstavljanje djeteta, bilo kojim sredstvima, u stvarnim ili simuliranim eksplisitnim seksualnim aktivnostima, ili predstavljanje seksualnih dijelova djeteta prvenstveno u seksualne svrhe“, dok se u članu 3. (c) od država traži da kriminalizuju „proizvodnju, distribuciju, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaju ili posjedovanje dječije pornografije“ kao sastavne dijelove krivičnog djela.⁶⁹

Budimpeštanska konvencija u članu 9. stav 2, dječiju pornografiju definiše kao „pornografski materijal koji vizuelno prikazuje: (a) maloljetnika koji se bavi seksualno eksplisitnim ponašanjem; (b) lice koje se pojavljuje kao maloljetno lice koje se bavi eksplisitnim seksualnim ponašanjem; (c) realistične slike koje predstavljaju maloljetnika koji se bavi eksplisitnim seksualnim ponašanjem.“

Lanzarote konvencija u članu 20. stav 2 dječiju pornografiju definiše kao „svaki materijal koji vizuelno prikazuje dijete u stvarnom ili simuliranom seksualno eksplisitnom ponašanju ili bilo kakav prikaz dječijih seksualnih organa prvenstveno u seksualne svrhe“. Što se tiče

⁶⁷ 2006: P.S. Pinheiro, “World report on violence against children”, UN

⁶⁸ 2006: P.S. Pinheiro, “World report on violence against children”, UN – poglavje 7, str. 312

⁶⁹ 2000: Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji

materijala koji prikazuje seksualno zlostavljanje djece, Lanzarote konvencija traži od država ugovornica da inkriminišu „proizvodnju dječije pornografije; nuđenje ili omogućavanje pristupa dječijoj pornografiji; distribuiranje ili prenošenje dječije pornografije; nabavku dječije pornografije za sebe ili za drugu osobu; posjedovanje dječije pornografije i svjesno ostvarivanje pristupa dječijoj pornografiji putem informacionih i komunikacijskih tehnologija“.

Direktiva EU 2011/93 u članu 2 (c) dječiju pornografiju definiše kao „(i) svaki materijal koji vizuelno prikazuje dijete u stvarnom ili simuliranom seksualno ek

splicitnom ponašanju; (ii) svako prikazivanje seksualnih organa djeteta, prvenstveno u seksualne svrhe; (iii) svaki materijal koji vizualno prikazuje bilo koje lice koje se pojavljuje kao dijete, u stvarnom ili simuliranom seksualno eksplisitnom ponašanju, ili svaki prikaz seksualnih organa bilo koje osobe koja se pojavljuje kao dijete, prvenstveno u seksualne svrhe; (iv) realistične slike djeteta u seksualno eksplisitnom ponašanju ili realistične slike seksualnih organa djeteta, prvenstveno u seksualne svrhe“.

U preambuli Direktive EU 2011/93 u stavu 9 stoji da „dječija pornografija često uključuje slike koje prikazuju seksualno zlostavljanje djece od strane odraslih. Također može uključivati slike djece uključene u seksualno eksplisitno ponašanje, ili njihovih seksualnih organa, gdje su takve slike napravljene i korištene isključivo u seksualne svrhe i eksplatisane sa ili bez djetetovog znanja. Nadalje, koncept dječije pornografije također obuhvata realistične slike djeteta, na kojima je dijete uključeno ili je prikazano da je uključeno u eksplisitno seksualno ponašanje isključivo za seksualne svrhe“. Direktiva također u preambuli, u stavu 3, kaže: „dječija pornografija, koja sadrži slike seksualnog zlostavljanja djece, i drugi naročito ozbiljni oblici seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece su u porastu i šire se novim tehnologijama i internetom“.

Prethodne definicije obuhvataju veliki opseg pornografskog materijala koji prikazuje djecu ili lica koja se pojavljuju kao djeca (zbog izgleda i fizičkih predispozicija neke punoljetne osobe u određenoj mjeri mogu izgledati kao maloljetnici), koji je namijenjen seksualnom uzbuđenju ili zadovoljenju korisnika. Takav materijal uključuje vizualni materijal kao što su fotografije, filmovi, crtani filmovi ili animacije, crteži, stripovi, te audio materijal, nastupi uživo kao i pisani materijal u vidu tekstova. Potrebno je napomenuti da je kod fotografija dječijih spolnih organa bitna namjera/motiv istih, iz razloga što se takve fotografije mogu proizvesti i naći u

naučnim literaturama, u kojem slučaju se ne smatraju pornografskim dok se stvaranje istih za pornografske web stranice smatraju dječijom pornografijom.

Pored navedenog, razvoj tehnologije i umjetne inteligencije je omogućio i generisanje digitalnog materijala koji prikazuje seksualno zlostavljanje djece, što je poznato kao „virtuelna dječija pornografija“. To su vještačke slike koje se mogu generisati, ali ne prikazuju stvarnu djecu (engl.: computer/digital generated child sexual abuse material). Kada je u pitanju ovakav materijal, Lanzarote konvencija u članu 20 stav 3 kaže da „svaka strana može zadržati pravo da ne primjenjuje, u cjelini ili djelimično, stav 1. a) i d) kada je riječ o proizvodnji i posjedovanju pornografskog materijala koji se sastoji isključivo od simuliranih predstava ili realističnih slika nepostojećeg djeteta.“ Dakle, posjedovanje virtualno generisanog materijala proizvedenog vještačkom inteligencijom može, ali i ne mora biti definisan kao krivično djelo.

Kada se uzme u razmatranje porijeklo i značenje termina „pornografija“, te činjenica da se ista odnosi na odrasle osobe koje svojevoljno uz pristanak i saglasnost stupaju u odnose seksualnog karaktera radi proizvodnje pornografskog materijala namijenjenog za seksualno zadovoljstvo (osim u slučajevima kada ne postoji saglasnost i dobra volja, kao npr. kod žrtava trgovine ljudima), dovodi se u pitanje prikladnost termina „dječija pornografija“.

„Pornografija“ je riječ grčkog porijekla, nastala od riječi „porno“ – bludnica i „graf“ – pisana stvar, a izvorno značenje riječi je „ilustriranje bludničenja“. Pornografija je prikazivanje spolnog čina/odnosa u cilju postizanja spolnog uzbuđenja. Javlja se u raznim oblicima i medijima, pisanom i čitanom tekstu, fotografijama, skulpturama, crtežima, pokretnim slikama, animacijama, audio i video snimkama.⁷⁰

Dijete, dok ne dosegne punoljetnost ili zakonom određenu starostu dob za stupanje u seksualne odnose, ne može dati svoj pristanak za stupanje u odnose seksualnog karaktera i svaki takav odnos smatra se zlostavljanjem i/ili iskorištavanjem djeteta u seksualne svrhe. Iz tog razloga postoji tendencija unutar organa za provođenje zakona i nevladinih organizacija koje se bave pitanjima prava djeteta i zaštite, da se upravo prikladnost termina dovede u pitanje i da se pronađu adekvatne zamjene. Time bi se također izbjegla stigmatizacija djece i prebacivanje krivice na dijete, kao i mogućnost izostavljanja elementa iskorištavanja i odgovornosti počinilaca. Iako je termin ugrađen u pravne akte, države ništa ne sprječava da

---

⁷⁰ Hrvatska enciklopedija, (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49545>), datum pristupa 04.04.2023

koriste druge termin poput „materijal koji prikazuje seksualno zlostavljanje djece“ i „materijal koji prikazuje seksualno iskorištavanje djece“, jer je definicija krivičnog djela opisana u međunarodnim pravnim instrumentima.

Kritika ovog izraza se zasniva na činjenici da se „pornografija“ sve više normalizuje i da je u većini zemalja to legalan materijal, a u odnosu na djecu može doprinijeti smanjenju ozbiljnosti, trivijalizovati ili čak legitimisati ono što je zapravo seksualno zlostavljanje/iskorištavanje djece. Osim toga postoji rizik da termin „dječja pornografija“ insinuiru da se djela izvršavaju uz saglasnost djeteta i da je to legitiman seksualni materijal.⁷¹

Američki senator Lindsey Graham je Senatu 15.05.2023 podnio prijedlog Zakona o eliminaciji uvredljivog i rasprostranjenog zanemarivanja interaktivnih tehnologija (EARN IT Act⁷²), koji se tiče sprječavanja, smanjenja i odgovora na seksualnu eksploraciju djece na internetu. Ovaj zakon podrazumijeva osnivanje Nacionalne komisije za prevenciju seksualne eksploracije djece na mreži, te reguliše da „termin 'materijali o seksualnom zlostavljanju djece' ima isto pravno značenje kao i termin 'dečja pornografija', pošto je taj termin korišten u saveznim statutima i sudskoj praksi prije datuma donošenja ovog zakona.“⁷³

INTERPOL je na svojoj javnoj web stranici također naglasio važnost upotrebe odgovarajuće terminologije kako bi se izbjeglo banaliziranje seksualnog zlostavljanja i eksploracije djece. Kako navode, djeca čije je seksualno zlostavljanje fotografisano ili snimljeno zaslužuju da budu zaštićena i poštovana. Ozbiljnost njihovog zlostavljanja ne treba umanjiti riječima poput "porno". Termin "dječja pornografija" koriste kriminalci i ne bi trebao biti legitiman jezik koji koriste organi za provođenje zakona, pravosuđe, javnost ili mediji.⁷⁴

Dakle, prikladniji termini koji se mogu koristiti umjesto „dječja pornografija“ su „materijal koji prikazuje seksualno zlostavljanje djece“ (engl. CSAM⁷⁵) i „materijal koji prikazuje seksualno iskorištavanje djece“ (engl. CSEM⁷⁶). U ovom slučaju, seksualno zlostavljanje djece bi bio materijal koji prikazuje stvarne radnje seksualnog zlostavljanja djeteta i materijal sa fokusom na analnom i genitalnom području djeteta. Seksualno iskorištavanje djece obuhvata svaki drugi materijal koji seksualizuje i iskorištava djecu iako ne prikazuje

⁷¹ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 39

⁷² Eliminating Abusive and Rampant Neglect of Interactive Technologies Act

⁷³ Congress: H.R.2732 — 118th Congress 2023-2024 (<https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/2732/text>), datum pristupa 06.08.2023

⁷⁴ INTERPOL: Appropriate terminology (<https://www.interpol.int/Crimes/Crimes-against-children/Appropriate-terminology>), datum pristupa 06.08.2023

⁷⁵ Child Sexual Abuse Material

⁷⁶ Child Sexual Exploitation Material

eksplicitno seksualno zlostavljanje. Tu mogu spadati određeni oblici seksualnog ponašanja koji uključuju djecu, kao npr. seksualno poziranje djece ili „dječija erotika“. Ove slike prikazuju djecu koja poziraju gola ili polugola sa naglašenom seksualizacijom djece, u neeksplicitnim seksualnim pozama ili ponašanju i nemaju fokus na gole seksualne dijelove tijela djeteta. Ovakve slike ne padaju pod definiciju „dječije pornografije“ i nisu svuda nelegalne. Također, mogu se iskoristiti u procesu zbližavanja (grooming). Bilo da su legalne ili nelegalne, slike koje prikazuju djecu u seksualizovanim pozama mogu nanijeti štetu. Poziranje kao takvo ne može biti seksualizovano, ali distribucija slika može predstavljati ozbiljnu povredu prava na privatnost djeteta. Važno je napomenuti da ovakve slike ne moraju nužno predstavljati seksualno iskorištavanje djece. To mogu biti porodične slike djece na plaži koja su u bikiniju ili djevojčice u majčinim visokim potpeticama. Međutim, važna je namjera da se dijete seksualizuje na slici ili da se slika koristi za seksualno zadovoljstvo. Namjera i korištenje slike bi bio osnov za utvrđivanje da li je prikazano dijete žrtva krivičnog djela.⁷⁷

7. Seksualizacija djece

Seksualizacija djece je pojava koja se dešava na razne načine i smatra se legitimnom, odnosno nije zakonima definisan prijestup pa samim tim ne povlači nikakvu krivičnu odgovornost.

Potrebno je napraviti distinkciju između pojmove „seksualizacija“ i „zdrava seksualnost“. Zdrava seksualnost je važna komponenta mentalnog i fizičkog zdravlja, njeguje intimnost, povezuje zajedničko zadovoljstvo i uključuje uzajamno poštovanje partnera koji su saglsni. S druge strane, seksualizacija je pojava koja nastaje kada:

- vrijednost osobe proizilazi samo iz njegove/njene seksualane privlačnosti ili ponašanja, isključujući druge osobine
- osoba se drži standarda koji izjednačava fizičku privlačnost (usko definisano) sa „biti sexy“

---

⁷⁷ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, 2016, str. 40-43

- osoba je seksualno objektivizirana, odnosno pretvorena u stvar za tuđu seksualnu potrebu, a ne posmatrana kao osoba sa sposobnošću za samostalno djelovanje i odlučivanje
- seksualnost je neprikladno nametnuta osobi.

Za definiciju seksualizacije nije neophodno da sva četiri navedena indikatora budu prisutna, dovoljan je samo jedan. Međutim, neprikladno nametanje seksualnosti je posebno relevantno za djecu. Svi mogu biti seksualizovani, djevojčice, dječaci, žene, muškarci, ali kada su djeca prožeta seksualnošću odraslih, smatra se da im je nametnuta, a ne samostalno odabrana. Samomotivisano seksualno istraživanje i izlaganje informacijama o seksualnosti, u primjerenoj dobi, ne spada u definiciju seksualizacije.⁷⁸

Dakle, seksualizacija nije dječiji koncept, djevojčice ne povezuju razgolićenost sa seksualnošću. Iako su faktori i posljedice seksualizacije slični za žene i djevojčice, efekti na djevojčice su štetniji jer su u ranoj fazi emocionalnog razvoja, imaju snažnu potrebu da se prilagode i društveno integrišu u toj dobi i teško im je da adekvatno shvate poruke i slike kojima su nekontrolisano izložene u medijima. Komercijalni sadržaj u digitalnom svijetu koji je orijentisan na potrošače posredstvom tehnologija vodi stvaranju narativa u kojem djevojčice teže „biti seksi“ ili glume odraslu ženstvenost tako što nose kratke haljine, nizak dekolte, crnu i usku odjeće te šminku.

Atributi koji ukazuju na seksualizaciju djece na fotografijama su pozadina, seksualno poziranje, odjeća za odrasle, visoke potpetice, seksualna facialna ekspresija, šminka, frizure za odrasle, kratka i uska odjeća koja pokazuje tijelo, odjeća načinjena od materijala koji se koristi za odjeću namijenjenu odraslima (čipka, koža, lateks), prozirna odjeća, tetovaže, pirsinzi i sl.⁷⁹

Seksualzacija djece je prisutna skoro u svim medijima, počevši od modnih magazina, muzičkih spotova, reklama, filmova i serija za djecu i sl. Također je prisutna u branšama poput modne industrije i zabavne industrije (dječije igračke i online igre) kao i u takmičenjima ljepote za djecu. Preuranjena seksualizacija djece, upravo iz razloga što je takav materijal pretežno legitiman je također jedan od rastućih problema u svijetu. U

---

⁷⁸ American Psychological Association: Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls, 2007 str 1

⁷⁹ Istraživački članak: Children's sexualization on the Internet: kids' perceptions of digital images, Llovet Rodriguez, C., Carcelén García, S. & Díaz-Bustamante Ventisca , Španija 2021.

nastavku su samo neki od primjera na koje je javnost reagovala i za koje se iskazuje zabrinutost.

Jedna od najkontroverznijih TV emisija, „Toddlers and Tiaras“, bila je poznata upravo zbog prikazivanja djevojčica u mladoj dobi sa mnogo šminke, šljašćim haljinicama (kostimima) i visokim potpeticama. Emisija koja se prikazivala od 2009. do 2016. godine, u jednoj epizodi je privukla dva miliona gledalaca, a često je bila na meti kritika zbog postupanja prema djevojčicama i podsticanja na neprimjereno ponašanje upravo od strane roditelja. U jednoj epizodi, takmičarka stara svega tri godine nosila je kostim koji prikazuje Juliju Roberts u njenom filmu „Pretty Woman“, u kojem je glumila prostitutku (Kelsey).⁸⁰

Kada se govori o igračkama za djevojčice, najpoznatije su „Barbie“ lutke. Od trenutka kada su se pojavile 1959. godine do danas plijene pažnju djevojčica i odraslih. Međutim, lutka koju proizvodi Mattel, firma za proizvodnju i prodaju igračaka, kroz svoju historiju se našla na meti kritika zbog održavanja nerealnih standarda ljestevitosti i rodnih stereotipa. Originalna Barbie lutka je imala plavu kosu, plave oči, vitko tijelo sa pretjeranim oblinama. Isprva je bila revolucionarna jer je bila prva lutka nalik odraslima, dizajnirana za djecu. Doživljavana je kao „alat za podučavanje ženstvenosti“ koji je predstavljao savršenu zapadnjačku ženu. To je izazvalo zabrinutost iz različitih razloga, uključujući nerealnu sliku tijela.⁸¹

Mattel je tokom proteklih godina izbacio još dvije franšize lutaka namjenjenih za djevojčice od 6 i više godina, a to su „Bratz“ i „Monster high“ lutke. Obe franšize su se također našle na meti kritika iz razloga što su dizajnirane sa previše šminke i uskom i kratkom odjećom. Izražena je zabrinutost kakvu sliku o sebi stvaraju djevojčice koje odrastaju uz takve lutke i kako će to pored svega ostalog uticati na njihovo shvatanje, ponašanje, mentalno i fizičko zdravlje.

Netflix, globalni servis za striming, nedavno se našao na udaru kritike zbog otkrivanja novog filma „Cuties“, francuskog filma koji prikazuje hiperseksualizaciju djece. U sada ažuriranom opisu posteru i filma, 11-ogodišnje djevojčice poziraju u uskim, otkrivajućim odjevnim kombinacijama na blistavoj pozornici, a jedna djevojčica čak pozira na seksualno sugestivan način. U opisu je pisalo: „Ejmi, 11-godišnjakinja, postaje fascinirana twerking plesnom ekipom. U nadi da će im se pridružiti, ona počinje da istražuje svoju ženstvenost, prkoseći

⁸⁰ „Chiled Beauty Pageant: Sexualization of participant“, <https://capstone-viray.weebly.com/sexualization.html>, pristupljeni 21.05.2023

⁸¹ Članak: „The Controversial History Behind Mattel’s Barbie: A Deep Dive“ (<https://themadameblue.com/blog/barbie-body-image-controversy/>), datum pristupa 23.05.2023

porodičnim tradicijama.” Nakon najave i promocije filma javnost se oglasila sa kritikama da Netflix u svom filmu seksualizuje i objektivizira djevojčice, čime su pokrenute i mnoge online peticije da se film prestane prenositi na platformi. Nakon trenutnog bijesa na internet mreži zbog seksualiziranog plakata i marketinga Netflix se izvinio. Međutim, izvinjenje nije bilo zbog prikazivanja filma, već zbog neprikladnog marketinga koji je ipak prošao desetine nivoa odobrenja prije nego što je predstavljen široj javnosti. Najava filma nakon kritika je glasila: „Ejmi, 11-godišnjakinja, pokušava da pobegne od porodične disfunkcije tako što se pridruži slobodoumnoj plesnoj ekipi pod nazivom 'Cuties', dok gradi svoje samopouzdanje kroz ples.” Time su se ogradili da žele osnažiti i motivisati mlade djevojke kroz kreativan način.

Nacionalni centar za seksualnu eksploraciju⁸² se također izjasnio po pitanju kontroverznog filma, ističući: „*Bez obzira na konačnu poruku koja stoji iza filma, nikada nije u redu objektivizirati ili seksualizirati djecu. Razumijevanje namjere može pomoći u stvaranju konteksta za stvaranje pravog rješenja problema, ali "namjera" nije jedini faktor u određivanju da li je nešto štetno. Na primjer, "namjera" ne može objasniti činjenicu da prikazivanje seksualne eksploracije može biti traumatično i štetno za odrasle glumce – a kamoli za djecu glumce. Seksualizirana slika nikada ne bi trebala biti cijena glavnog uspjeha u medijima, a svakako se ne bi trebala širiti tako nisko da u tom procesu utiče na djecu od 11 godina.*”⁸³

Seksualizacija može biti posebno problematična kada se dešava mladim ljudima. Razvijanje osjećaja sebe kao seksualnog bića je važan zadatak adolescencije, ali seksualizacija može otežati ovaj zadatak. U trenutnom okruženju, tinejdžerke se ohrabruju da izgledaju seksi, a ipak malo znaju o tome šta znači biti seksualan, imati seksualne želje, donositi racionalne i odgovorne odluke o zadovoljstvu i riziku unutar intimnih odnosa koji priznaju njihove vlastite želje. Mlađe djevojke prožete sa seksualnošću odraslih mogu izgledati seksualno privlačno i ovo može ukazivati na njihovu seksualnu dostupnost i status kao odgovarajućih seksualnih objekata.⁸⁴

Ovakvi standardi koji se konstantno nameću djeci oblikuju njihov način razmišljanja, određuje njihovo ponašanje, sliku koju stvaraju o sebi i društvu. Iz tog razloga, seksualizacija

⁸² National Center on Sexual Exploitation

⁸³ Članak: Netflix Promotes Sexualization of Children, Racist Stereotypes with New Film ‘Cuties’ (<https://endsexualexploitation.org/articles/netflix-promotes-sexualization-of-children-racist-stereotypes-with-new-film-cuties/>), datum pristupa 24.05.2023

⁸⁴ American Psychological Association: Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls, 2007 str 3

je problematična pojava koja uveliko potiče djecu i mlađe na kreiranje neprimjerenih fotografija i video materijala te njihovo dijeljenje na internetu.

8. Međunarodni pravni okvir koji reguliše zloupotrebu djece u digitalnom okruženju

Razne kriminalne aktivnosti putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje povređuju djecu su jedan od rasprostanjениjih i ozbiljnijih problema savremenog društva. Međunarodna zajednica brojnim instrumentima nastoji da ukaže na potrebe pravovremenog prepoznavanja takvih problema, brobe protiv zloupotrebe djece i njihove adekvatne zaštite. Međunarodnim konvencijama i rezolucijama Vijeća Evrope i Ujedinjenih nacija, kao i direktivama Evropske unije, pozivaju se i obavezuju države na uspostavu zakonske regulative koja će osigurati procesuiranje u sankcionisanje počinilaca.

Konvencija o pravima djeteta UN-a usvojena obavezuje države članice da zaštite dijete od svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja na način da su dužne poduzeti odgovarajuće mjere za sprječavanje:

- navođenja ili prisiljavanja djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima,
- eksploraciju djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama,
- eksploraciju djece u pornografskim predstavama i materijalima.⁸⁵

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji te o zabrani učešća djece u oružanim sukobima zabranjuje trgovinu djecom, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju. Fakultativnim protokolom je propisana obaveza država da krivičnopravno propišu i adekvatno sankcionisu postupke koji se odnose na:

- nuđenje, izručivanje ili prihvatanje djeteta u svrhu seksualnog iskorištavanja bilo kojim sredstvima,
- proizvodnja, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaja ili posjedovanje materijala koji se odnosi na seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece,
- pokušaj izvršenja ovih djela, saučesništvo ili učestvovanje u izvršenju ovih djela.⁸⁶

---

⁸⁵ UN: Konvencija o pravima djeteta (1989), član 34

Konvencija broj 182 Međunarodne organizacije rada o zabrani i trenutnom djelovanju na ukidanju najgorih oblika dječijeg rada zabranjuje korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za prostituciju, proizvodnju pornografskog materijala ili pornografske priredbe.⁸⁷

Konvencija o kibernetičkom kriminalu Vijeća Evrope (Konvencija iz Budimpešte) navodi da sljedeće aktivnosti moraju biti utvrđene kao krivična djela i samim tim sankcionisane u domaćem zakonodavstvu:

- proizvodnja dječije pornografije sa namjerom distribucije putem kompjuterskog sistema,
- nuđenje i stavljanje na raspolaganje dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- distribucija ili prijenos dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- nabavka dječije pornografije putem kompjuterskog sistema za sebe ili neku drugu osobu,
- posjedovanje dječije pornografije u kompjuterskom sistemu ili na mediju za pohranjivanje podataka.⁸⁸

Prema Konvenciji iz Budimpešte, izraz „dječja pornografija“ obuhvata pornografski materijal koji vizuelno prikazuje maloljetnika koji učestvuje u seksualno eksplicitnom ponašanju, osobu koja izgleda kao maloljetnik koji učestvuje u seksualno eksplicitnom ponašanju i stvarne slike koje prikazuju maloljetnika koji učestvuje u seksualno eksplicitnom ponašanju. Države se obavezuju i na krivičnopravno sankcionisanje namjernog čina pomaganja ili poticanja izvršenja gore navedenih krivičnih djela, kao i sankcionisanje namjernog čina pokušaja proizvodnje, distribucije i prijenosa dječije pornografije putem kompjuterskog sistema.

Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija) od država članica zahtjeva da kriminalizuju:

- seksualno zlostavljanje djece (bavljenje seksualnim aktivnostima sa djetetom i stupanje u seksualne aktivnosti sa djetetom),

---

⁸⁶ UN: Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji te o zabrani učešća djece u oružanim sukobima (2000), član 3

⁸⁷ Međunarodna organizacija rada: Konvencija broj 182 (1999), član 2 i 3

⁸⁸ Vijeće Evrope: Konvencija o kibernetičkom kriminalu (2001), član 9

- dječiju prostituciju (angažovanje djeteta za bavljenje prostitucijom ili navođenje da se uključi u prostituciju, primoravanje djeteta na prostituciju i korišćenje usluga dječije prostitucije),
- dječiju pornografiju (proizvodnja dječije pornografije, nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječje pornografije, distribuiranje ili prijenos dječije pornografije, pribavljanje dječije pornografije za sebe ili za neku drugu osobu, posjedovanje dječije pornografije, svjesno pribavljanje pristupa pomoći informacijsko-komunikacijske tehnologije dječijoj pornografiji).⁸⁹

Direktiva 2011/93 Evropske unije određuje sljedeća krivična djela:

- krivična djela seksualnog zlostavljanja (svjedočenje djeteta seksualnim aktivnostima čak i ako ne sudjeluje u njima; svjedočenje djeteta seksualnom zlostavljanju čak i ako ne sudjeluje u njemu; spolne aktivnosti sa djetetom; sudjelovanje u seksualnim aktivnostima s djetetom zbog zloupotrebe priznatog položaja povjerenja, autoriteta ili uticaja nad djetetom, zloupotrebe posebno osjetljivog stanja djeteta, posebno zbog poteškoća u duševnom, tjelesnom razvoju ili stanje ovisnosti o drugima, te upotrebom prisile, sile ili prijetnje; prisiljavanje djeteta na seksualnu aktivnost s trećom osobom),
- krivična djela seksualnog iskorištavanja (prouzrokovanje, prisiljavanje ili poticanje djeteta da učestvuje u djeteta u pornografskoj predstavi; svjesno posjećivanje pornografskih predstava u kojima učestvuju djeca; poticanje ili prisiljavanje djece na dječiju prostituciju; sudjelovanje u seksualnim aktivnostima s djetetom koristeći se dječjom prostitucijom),
- krivična djela u vezi sa dječjom pornografijom (nabavljanje, posjedovanje, distribucija, širenje, posredovanje, nuđenje, dobavljanje, proizvodnja materijala koji prikazuje dječiju pornografiju kao i svjesno dobijanje pristupa dječjoj pornografiji upotrebom informacijsko-komunikacijske tehnologije),
- namamljivanje djece za seksualne svrhe (koristeći informacijsko-komunikacijske tehnologije za predlaganje djetetu susreta radi izvršenja krivičnih djela koja su prethodno pobrojana; pokušaj izvršenja krivičnog djela namamljivanja djeteta putem

---

⁸⁹ Vijeće Evrope: Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (2007), član 18, 19 i 20.

informacijsko-komunikacijskih tehnologija radi nabavke i dobijanja dječije pornografije u kojoj je prikazano to dijete).⁹⁰

9. Nacionalni pravni okvir koji reguliše zloupotrebu djece u digitalnom okruženju

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, krivična djela koja tretiraju zloupotrebu djece putem informacijsko komunikacijskih tehnologija su definisana krivičnim zakonima na entitetskim nivoima.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine definiše krivična djela:

- iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (snimanje djeteta radi izrade fotografija, audiovizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja; posjedovanje, uvoz, prodaja, dijeljenje ili prikazivanje takvog materijala; navođenje djeteta na učestvovanje u pornografskoj predstavi),
- upoznavanje djeteta s pornografijom (prodavanje, prikazivanje, javno izlaganje ili na drugi način činjenje djetetu pristupačnim materijal pornografskog sadržaja; prikazivanje djetetu pornografske predstave).⁹¹

Krivični zakon Republike Srpske definiše krivična djela:

- iskorištavanje djece za pornografiju (navođenje djece na snimanje dječije pornografije; organizovanje i omogućavanje snimanja dječije pornografije; proizvodnja, snimanje, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, prodaja, dijeljenje, prikazivanje, pribavljanje i posjedovanje dječije pornografije; svjesno pristupanje dječijoj pornografiji putem informacijsko komunikacijskih tehnologija; prisiljavanje, navođenje djeteta na snimanje dječije pornografije upotrebom sile, prijetnje, prevare, obmane ili zloupotrebotom položaja, odnosa zavisnosti, teške situacije djeteta),
- iskorištavanje djece za pornografske predstave (navođenje djeteta na učestvovanje u pornografskim predstavama; prisiljavanje djeteta na učestvovanje u pornografskim predstavama upotrebom sile, prijetnje, obmane, prevare, zloupotrebotom položaja,

---

⁹⁰ Evropski parlament i Vijeće Evrope: Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije (2011), član 3,4,5,6

⁹¹ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 211, 212

- odnosa zavisnosti ili teške situacije djeteta; svjesno gledanje pornografske predstave uživo ili putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u kojoj učestvuje dijete),
- upoznavanje djece sa pornografijom (prodaja, poklanjanje, prikazivanje ili javno izlaganje djeteta posredstvom kompjuterske mreže ili drugim vidom komunikacija pornografskom materijalu; prikazivanje pornografskih predstava djetetu),
  - iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djeteta (dogovaranje sastanka sa djetetom putem kompjuterskih mreža ili drugim komunikacijskim sredstvima radi vršenja obljube, druge izjednačene spolne radnje, proizvodnje pornografskog materijala ili radi drugih oblika seksualnog iskorištavanja i pojavi se na dogovorenom mjestu radi sastanka).

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine definiše sljedeća krivična djela:

- zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom (namjerno zadovoljavajući vlastite ili tuđe pohote pre djetetom; navođenje djeteta na vršenje takvih radnji u ličnom prisustvu ili pred drugom osobom),
- iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (izrada, posjedovanje, uvoz, izvoz, prodaja, dijeljenje, prikazivanje dječije pornografije; navođenje djeteta na sudjelovanje u pornografskoj predstavi),
- upoznavanje djeteta sa pornografijom (prodaja, prikazivanje, javno prikazivanje ili na drugi način omogućavanje pristupa djetetu pornografskom sadržaju; prikazivanje pornografske predstave djetetu).⁹²

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je 2002. godine donijelo Odluku o ratifikaciji fakultativnog Protokola uz Konvenciju o pravima djeteta koji se odnosi na prodaju djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju (Službeni glasnik BiH - Međunarodni ugovori, broj 5/02), na osnovu koje je Bosna i Hercegovina potpisala akt o ratifikaciji. U pogledu standarda utvrđenih Protokolom uz Konvenciju o pravima djeteta koji se odnosi na prodaju djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju Bosna i Hercegovina nije stavila ograničenja. Međutim, kada je u pitanju primjena Protokola, 2009. godine je institucija ombudsmana Bosne i Hercegovine izvršila analizu nakon čega je donesen Izvještaj koji ukazuje na nedostatke. U Izvještaju ombudsmana se navodi da je i dalje posebno izražen problem nepostojanja direktnе primjene međunarodnih standarda, iako je Ustavom BiH ovo utvrđeno

---

⁹² Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, član 206, 208, 209

kao obveza za sve institucije, posebno ako nacionalno zakonodavstvo nije usklađeno s međunarodnim standardima. U našoj zemlji se u kreiranju određenih mjera još uvijek pristupa parcijalno i bez sistemskog pristupa, tako da se određene negativne pojave posmatraju izolirano u odnosu na druge, čime se stvara prostor da neki problemi ne budu sveobuhvatno riješeni. Uočeni problemi u sistemu zaštite djece od prodaje i iskorištavanja u pornografiji i prostituciji su:

- Nepostojanje sveobuhvatne strategije za sprječavanje trgovine djecom i iskorištavanja djece u pornografiji i prostitutiji, te nizak nivo svijesti među građanima, a posebno među djecom o problemu trgovine djecom i njihovom iskorištavanju u pornografiji i prostitutiji;
- Nedovoljno razvijen nacionalni sistem zaštite djece od trgovine i iskorištavanja djece u pornografiji i prostitutiji, te neuspostavljen informacioni sistem za prikupljanje podataka o trgovini djecom i iskorištavanju djece u pornografiji i prostitutiji;
- Nedovoljna zastupljenost teme trgovine djecom iskorištavanja djece u pornografiji i prostitutiji u redovnom školskom programu osnovnih i srednjih škola;
- Nedovoljna zastupljenost sistemskih i dugoročnih programa prevencije za djecu posebno ugroženih grupa (djeca sa smetnjama u razvoju, djeca s invaliditetom, djeca bez roditeljskog staranja, djeca pripadnici nacionalnih manjina, djeca ilegalni migranti, djeca koja žive i rade na ulici, djeca bez regulisanog pravnog subjektiviteta);
- Nedovoljno definisane procedure za identifikaciju djece žrtava i proaktivnih pristupa za pronalaženje potencijalnih žrtava, te nepostojanje skloništa i alternativnih rješenja za smještaj djece žrtava, osim za žrtve trgovine;
- Nepostojanje specijalizovanih programa zaštite i reintegracije namijenjenih djeci žrtvama i nepostojanje procedura za dugoročno praćenje oporavka i resocijalizacije djece žrtava;
- Nepostojanje programa podrške i osnaživanja porodica djece žrtava.

Sve navedene slabosti sistema u zaštiti žrtava su zasnovane na nedostacima u zakonodavstvu u oblasti zdravstvene, socijalne i obrazovne sfere, ali i u nedostatku procedura, te međusobnoj nekoordiniranosti i nedovoljnoj saradnji organa nadležnih za postupanje.⁹³

---

⁹³ Izvještaj ombudsmana za ljudska prava u Bosni i Hercegovini o primjeni Fakultativnog protokola uz konvenciju o pravima djeteta koji se odnosi na prodaju, dječiju prostituticiju i dječiju pornografiju, 2009.

VI. SEKSUALNI PRESTUPNICI, ŽRTVE I PREVENCIJA

1. Maloljetni počinioci seksualnih prestupa na internetu

U ovom poglavlju će se posvetiti posebna pažnja maloljetnim pojedincima koji se bave seksualno uvredljivim ponašanjem u digitalnom okruženju, prvenstveno iz razloga što se fokus stavlja na punoljetne seksualne prestupnike, dok ova tema nije dovoljno istražena. Termin „delinkvencija“ upotrebljava se za maloljetne počinitelje krivičnih djela koja su zakonom određena kao delikt. Savremena shvatanja maloljetničke delinkvencije omogućavaju sagledavanje maloljetničke delinkvencije u užem smislu (krivičnopravna teorija) i u širem smislu (teorije o devijantnosti). Delinkvencija u užem smislu podrazumijeva protivpravna ponašanja djece i maloljetnika kažnjiva po krivičnom zakonu, koja bi da su ih izvršile punoljetne osobe bila označena kao kriminalitet. Delinkvencija u širem smislu označava ukupnost protivpravnih ponašanja koja nemaju karakter krivičnih djela, a to su najčešće prekršaji, prestupi i disciplinske krivice. Pored delinkvencije kao oblika ponašanja čije su posljedice kažnjive prema krivičnom zakonu, ne treba zanemariti i oblike rizičnog ponašanja, odnosno pred-delinkventnog ponašanja. Karakteristike rizičnog ponašanja su:

1. oblici asocijalnog ponašanja (npr. neučestvovanje u slobodnim aktivnostima, manjak samopouzdanja)
2. oblici agresivnog ponašanja (npr. ispoljavanje agresije i sudjelovanje u tučnjavama)
3. oblici devijantnog ponašanja (npr. konzumiranje alkohola, duhana ili droge, ispoljavanje interesa neprimjerenog dobi)
4. oblici antisocijalnog ponašanja (npr. sklonost laganju i prevari, nedostatak osjećaja krivnje, manjak empatije i sl.).⁹⁴

Negativan značaj interneta jeste „pretvaranje“ adolescenata, onih od 12 do 19 godina, u prestupnike. Počinjenje prestupa ili krivičnog djela koje je povezano sa digitalnim okruženjem od strane mladih ljudi se ponekad čini „lako za učiniti“ i „gotovo slučajno“. Adolescenti su u ovom periodu razvoja zaduženi za tri socio-emocionalna zadatka: razvijanje identiteta, učenje o intimnosti i otkrivanje seksualnosti. Traženje informacija i potvrđivanja

---

⁹⁴ Vladimir Obradović, empirijska studija: Delinkventno ponašanje, Sarajevo 2008., str, 17-18

kroz komunikaciju s vršnjacima važan je i preovlađujući dio ponašanja adolescenata. Interes za ekstremne i rizične sadržaje je uobičajen u svim starosnim grupama, ali u adolescenciji se može primijetiti povećan interes za ličnu autonomiju i interes odraslih. Adolescencija je faza, posebno za muškarce, većeg traženja senzacija, novih i raznolikih iskustava te sklonost riziku kako bi ih postigli. U većem dijelu adolescencije prisutna je impulsivnost, koja ograničava individualnu sposobnost mladih za samokontrolu.⁹⁵

Razvoj IKT-a znatno utiče na ponašanja mladih koji na sve složenije načine dolaze u dodir sa zakonom. Uočena je potreba da se zloupotrebe novih tehnologija od strane maloljetnika uokvire u adekvatne zakone i propise. Česta pojava kod mladih jeste „hakiranje“ ali se pojavljuju i drugi oblici prestupa poput nasilja u digitalnom okruženju, sextinga, sextortiona, dijeljenja i distribucije tuđih eksplisitnih materijala, proizvodnja i dijeljenje vlastitog eksplisitnog materijala i sl. Potrebno je obratiti pažnju na skriveni svijet vršnjačke kulture djece i mladih koji se otkriva ispitivanjem digitalne komunikacije. Offline i online svjetovi više ne predstavljaju odvojene društvene prostore. Realni svijet je pod utjecajem digitalnog svijeta, i obrnuto, ali za mlađe, granice koje razlikuju jedno od drugog postaju sve nejasnije.

Za razliku od entuzijazma adolescenata za društvene mreže, mnogi razvojni i dječji psiholozi okljevaju da ispitaju šta digitalna komunikacija znači za odnose i prilagođavanje adolescenata. Program za pretkonferenciju o vršnjačkim odnosima djece i adolescenata u kojoj je prisustvovalo preko 200 naučnika nije uključivao niti jedan spomen digitalne komunikacije adolescenata. Činjenica je da adolescenti žive svoj društveni život na mreži dok se premalo pažnje posvećuje na koji način i o čemu komuniciraju.⁹⁶

Imajući u vidu navedeno, stvaraju se uslovi da djeca i mladi počnu ispoljavati „digitalnu/cyber agresiju“. Digitalna agresija se definiše kao ponašanje koje ima za cilj da nanese štetu drugoj osobi koristeći elektronske komunikacije. Utvrđeno je da je zlostavljanje putem interneta povezano s više oblika neprilagođenosti: depresijom, niskim samopoštovanjem, anksioznošću, usamljenošću, upotrebom opojnih supstanci, niskim akademskim postignućem i niskim zadovoljstvom životom. Obzirom da adolescente stalno privlači mijenjanje digitalnih platformi (društvenih mreža) i da većina koristi više od jedne platforme za društveno

⁹⁵ A. Goldsmith, D.S. Wall: “The seductions of cybercrime: Adolescence and the thrills of digital transgression“, European Journal of Criminology 2022

⁹⁶ “The Power and the Pain of Adolescents’ Digital Communication: Cyber Victimization and the Perils of Lurking”

(https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5325156/?fbclid=IwAR35GGyHb8lvIqxnz3EfjYHRNp0sH_f2b-1kAnQzu1CV56laAEBYZatUoWc), datum pristupa 29.05.2023

umrežavanje, neophodno je konstantno prikupljati saznanja u kojim digitalnim kontekstima će se najvjerovalnije dogoditi digitalna agresija. Prema do sada prikupljenim analizama, najčešći kanali ispoljavanja digitalne agresije su društvene mreže, aplikacije za dopisivanje i tekstualne poruke. Internet, mobilni telefoni, društvene mreže, instant poruke i sl. znatno olakšavaju rizična ponašanja i maloljetničku delinkvenciju na internetu. Značaj i prisustvo interneta u životima djece i mladih izazva zabrinutost oko digitalne sigurnosti, počevši od upotrebe interneta od strane odraslih za iskorištavanje djece, do upotrebe istog od strane neke djece da maltretiraju drugu djecu, uključujući i štetne učinke na dobrobit djece od dugotrajnog sudjelovanja u nasilnim online igrama i izloženosti neprimjerenom (pornografskom) sadržaju.

Upotreba ili izloženost maloljetnika pornografskom sadržaju na internetu je povezana sa seksualno uvredljivim ponašanjem, kao i sa opštim uvredljivim ponašanjem. Maloljetnici koji su počinili seksualni prestup su češće bili izloženi pornografskom sadržaju od drugih mladih prestupnika. Osim seksualnih prestopa van mreže, maloljetnici vrše i seksualne prestopne na mreži. Utjecaj interneta na seksualno uvredljivo ponašanje adolescenata još uvijek nije dobro shvaćena ni istražena.

Posjećivanje internetskih stranica koje legalno ili ilegalno nude pornografski materijal mlade može dovesti u dublje i problematičnije angažmane na internetu i u realnom svijetu. Širi kontekst ovog problema jeste obimnost i dostupnost pornografskog materijala na internetu koji se može lako pretraživati i pronaći na svakom internet pretraživaču. Također, tu su „pop-up“ oglasi i stranice koje se pojavljuju neželjeno, a reklamiraju erotiku i pornografiju. One ubrzavaju i podižu izloženost ovom materijalu. U početku izlaganje može biti nenamjerno, ali lak pristup materijalima eksplicitnog sadržaja može povećati zanimanje maloljetnika za seks izvan njihove prirodne seksualne radoznalosti. Internet povećava istraživanje i razmišljanje mladih o ovim temama što u nekim slučajevima dovodi do nekog seksualnog prestopa.

Sexting između maloljetnika predstavlja probleme pravne prirode, u zavisnosti od toga koliko je samoproizvedeni sadržaj eksplicitan. Maloljetnici mogu kreirati, posjedovati i distribuirati vlastitu „dječiju pornografiju“ i za takvo ponašanje mogu sebe dovesti u sukob sa zakonom. Također, maloljetnici u svrhu seksualnog izražavanja i istraživanja koriste društvene mreže i „chat sobe“, stupaju u međusobnu interakciju gdje se pojavljuje seksualno uznemiravanje. Bolje razumijevanje seksualnog razvoja maloljetnika povećat će sposobnost da se djeca odgajaju na odgovarajući način, zaštite od seksualnog nasilja, omogućit će bolju brigu o

žrtvama nasilja i brže sankcionisanje počinitelja seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece.

Jedan od skrivenih problema jeste vrijeme koje mladi provode na društvenim platformama konstantno gledajući i čitajući tuđi sadržaj, dotjerane i izazovne fotografije svojih prijatelja, vršnjaka i stranaca, prateći koliko „lajkova“ i komentara tuđe objave dobijaju u odnosu na njihove. Djeca koja na društvenim mrežama svakodnevno gledaju provokativne fotografije poznatih ličnosti, „influensera“, stranaca i vršnjaka, prateći nivo popularnosti i trendove, svakako mogu biti motivisana da i sami proizvedu sličan materijal koji će podijeliti. Pored navedenog, sadržaj društvenih medija može biti na štetu drugih razvojno važnih aktivnosti. Intenzivno gledanje tuđeg na izgled savršenog društvenog života moglo bi dovesti do toga da se ranjivi adolescenti osjećaju užasno u vezi s vlastitim životima, što može voditi ka povećanom stresu, anksioznosti, depresiji i sl.

Razne studije su pokazale da se kriminal generiše unutar porodice, odnosno da se kriminalno ponašanje prenosi sa roditelja na dijete i/ili između braće i sestara, sa tendencijom da se prenosi preko generacijskih linija. Međutim, za razliku od ostalih krivičnih djela, prijenos „cyber“ kriminala sa roditelja na djecu nije dovoljno istražen, iz razloga što je broj uhapšenih ljudi zbog ove vrste kriminala još uvijek nizak. Također, IT vještine među generacijama mogu biti različite kao i razlika u korištenju interneta. Objasnjenje prenosa kriminalnog ponašanja unutar porodice prije svega proizilazi iz teorije socijalnog učenja. Djeca kriminalno ponašanje uče posmatrajući i oponašajući roditelje, ali ne samo u smislu načina izvođenja krivičnih djela, nego i iz usvajanja stavova prema kriminalnom ponašanju ili razvoju motivacije za učešće u krivičnom djelu. Porodični faktori i prilike svakako doprinose stepenu razvoja maloljetničke delinkvencije. Kada organi za sprovođenje zakona intenzivnije prate poznate kriminalne porodice, veća je vjerovatnoća da će njihova djeca biti uhapšena i osuđena kada počine krivično djelo. Međutim, s obzirom na to da se „cyber“ kriminal odvija u digitalnom prostoru, intenzivno praćenje koje policija obavlja u fizičkom prostoru možda neće povećati mogućnost otkrivanja „cyber“ prestupnika.

Činjenica je da sve veći broj istraživanja pokazuje da se kriminal obično javlja u porodicama, i da su se istraživanja fokusirala samo na tradicionalna krivična djela dok su istraživanja o porodičnim faktorima rizika za „cyber“ prestupe vrlo oskudna. Vodeći se navedenim, Holandski institut za proučavanje kriminala i provođenje zakona skupa sa Stručnim centrom za cyber sigurnost na Haškom univerzitet primijenjenih nauka, proveli su istraživanje

„Porodična koncentracija kriminala u digitalnoj eri: kriminalno ponašanje među članovima porodice cyber prestupnika“, čiji su rezultati objavljeni u novembru 2022. godine. Ukupan uzorak je uključivao 979 „cyber“ prestupnika, 979 tradicionalnih prestupnika i 979 neprestupnika. Spajanjem ove tri grupe prema godini rođenja, spolu i zemlji rođenja osiguralo je da su grupe slične po navedenim faktorima. Budući da je 414 „cyber“ prestupnika (42,3%) također procesuirano za barem jedan tradicionalni zločin, napravljena je razlika između njih i onih koji su procesuirani samo za „cyber“ kriminal. Rezultati su pokazali da su „cyber“ prestupnici koji su takođe počinili tradicionalna krivična djela bili veoma slični tradicionalnim prestupnicima jer obe grupe često imaju članove porodice kriminalaca, za razliku od neprestupnika. Međutim, grupa koja je činila obje vrste krivičnog ponašanja je povezana sa umiješanošću članova porodice u tradicionalni kriminal, a ne konkretno sa njihovom umiješanošću u „cyber“ kriminal. S druge strane, čini se da su delinkventi koji su počinili samo „cyber“ kriminal dolazili iz manje delinkventnih porodica. Rezultati sugerisu da roditeljsko prestupništvo nije povezano sa povećanim rizikom od prestupa za one koji počine samo „cyber“ kriminal. Dakle, rezultati pokazuju da tradicionalni mehanizmi međugeneracijskog prijenosa kriminala mogu samo djelimično objasniti umiješanost u „cyber“ kriminal. Da bi se stekao dublji uvid u problematiku „cyber“ kriminala, neophodna su dalja istraživanja budućih generacija „cyber“ prestupnika i različitih vrsta „cyber“ krivičnih djela.⁹⁷

Prethodna istraživanja maloljetnih seksualnih prestupnika su predložila tipologiju prema starosnoj skupini žrtve (orjentisani prema djeci ili adolescentima ili starijim osobama), tipu saučesništva (prestupnici koji rade sami ili u grupi) i tipu kriminalne historije (sa ili bez ranije počinjenih prekršaja i krivičnih djela). Dalja istraživanja su nastojala razvrstati maloljetne seksualne prestupnike prema karakteristikama počinitelja, izboru žrtve i vrsti zlostavljačkog ponašanja. Tipologije maloljetnih seksualnih prestupnika mogu biti korisne u razumijevanju psihopatoloških mehanizama, mogu pomoći u procjeni rizika i intervenisanju.

Starosna dob žrtve je jedan od najistaknutijih kriterijuma za klasifikaciju seksualnih prestupnika. Poređenjem odraslih seksualnih prestupnika protiv djece sa maloljetnim seksualnim prestupnicima utvrđeno je da maloljetni prestupnici često počine djelo u mlađoj dobi, orjentisani su prema domaćem okruženju, biraju žrtve koje poznaju ili sa kojima su u

⁹⁷ Kevin M. Beaver, “Familial concentration of crime in a digital era: Criminal behavior among family members of cyber offenders”

(<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2451958822000835?fbclid=IwAR34d3a4ETDcjZFdS64OyWV4u55zFbqnc4CdjqsHVXbp38DjwUvxWep4#bib3>), datum pristupa 14.06.2023

srodstvu, obično su muškog pola i rjeđe koriste silu i oružje. Nadalje, maloljetni seksualni prestupnici ispoljavaju veće poteškoće u društvenom funkcionisanju, imaju više psihoseksualnih razvojnih problema i za razliku od odraslih prestupnika češće pate od depresije i anksioznosti. Kada su u pitanju maloljetni seksualni prestupnici koji su sami u zločinu, pokazalo se da u odnosu na grupu prestupnika počine više seksualnih prestupa, neurotičniji su, impulsivniji te asocijalni. Također, češće zlostavljaju braću i sestre dok maloljetni prestupnici koji djeluju u grupi zlostavljaju poznanike. Što se tiče maloljetnih seksualnih prestupnika bez kriminalne historije, ustanovljeno je da imaju manje problematičnih ponašanja, više prosocijalnih stavova i nizak očekivani rizik za buduću delikvenciju. S duge strane, maloljetnici sa kriminalnom historijom su svestrani prestupnici i veća je vjerovatnoća da će se delikventno ponašanje nastaviti. Između ove dvije grupe nisu nađene razlike u karakteristikama ove vrste krivičnih djela.⁹⁸

Većina dosadašnjih studija delinkvencije ističe tri bitne konstatacije:

1. Stepen emocionalno-socijalne integracije djeteta sa porodicom znatno determinira nivo njegovog emocionalno-socijalnog i intelektualnog razvoja;
2. Porodica se javlja kao važan faktor koji djeluje na pojavu delikventnog ponašanja;
3. Pravovremenim društvenim uticajem preko porodice moguće je prevenirati pojavu i razvoj delikventnog ponašanja.⁹⁹

2. Seksualni predatori na internetu

Sada kada živimo u digitalnom dobu, djeca su postala mnogo ranjivija i dostupnija ljudima koji s njima žele ostvariti neprimjeren i štetan kontakt. Zlostavljanje općenito možemo definirati kao obrazac ponašanja jedne osobe prema drugoj kojim se nanosi neki oblik boli, a sa ciljem preuzimanja kontrole i uspostavljanja moći nad tom osobom. Kada se u razgovoru spomene riječ zlostavljanje, prva asocijacija kod većine ljudi je fizičko nasilje koje ostavlja vidljive tragove. Međutim postoji nekoliko različitih oblika zlostavljanja poput fizičkog nasilja, psihičko ili emotivno zlostavljanje, financijsko ili materijalno zlostavljanje, seksualno

⁹⁸ Aebi, Marcel; Vogt, Gunnar; Plattner, Belinda; Steinhäusen, Hans-Christoph i Bessler, Cornelia, „Offender types and criminality dimensions in male juveniles convicted of sexual offenses”, 2012

⁹⁹ Vladimir Obradović, Preddelikventno ponašanje učenika osnovnih i srednjih škola u Kantonu Sarajevo, 2005, str. 12

zlostavljanje, moderno ropstvo i sl. Kako je već ranije navedeno, seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece je dodirivanje djece na seksualni načini, fotografisanje i video snimanje djece koja su pozirala ili se ponašala na seksualni način, svlačenje djeteta, seksualno dodirivanje djetetovih genitalija, preko prisiljavanja djeteta na oralni seks, do stvarnog seksualnog odnosa s djetetom. Činjenica je da seksualni prestupnik može biti bilo ko, pa čak i poznanik, član porodice, neko koga volimo. Međutim, neophodno je napraviti razliku između zlostavljača djece, pedofila i „online“ seksualnih prestupnika.

Izraz „zlostavljač djece“ prilično je uobičajen i koriste ga profesionalci i neprofessionalci, uključujući službenike za provođenje zakona i iznenadjuće je koliko ovaj izraz ima različite varijacije i shvatanja za različite pojedince. Za jedne je to stranac koje dijete ne poznaje, a ne otac koji ima spolni odnos sa svojom kćerkom. Za druge je to samo osoba koja nasilno prijeti i siluje djecu, a ne osoba koja koristi dijete uz djetetov pristanak. Neki zlostavljačem djece neće smatrati osobe koje koriste usluge adolescentnih prostitutki. Za neke je potreban fizički kontakt s djetetom kako bi prestupnik bio svrstan pod definiciju zlostavljača djece dok online komunikacija, vrbovanje i manipulacija djecom u cilju proizvodnje materijala neprimjerenoog sadržaja nije isto što i zlostavljanje djece.¹⁰⁰ Iz tog razloga, za potrebe ovog rada, zlostavljači djece će biti definisani kao osobe koje se upuštaju u bilo koju vrstu seksualne aktivnosti s djecom. Razlika se ne pravi između muškarca i žene, pojedinačnih i ponovljenih prestupnika, nasilnih i nenasilnih prestupnika. Neće se praviti razlike u pogledu toga da li su djeca žrtve poznati ili nepoznati, povezani ili nepovezani sa zlostavljačem niti će se praviti razlike na osnovu vrste seksualne aktivnosti učinjene od strane počinjoca. Ukratko, zlostavljanje djece je nezakonit seksualni kontakt bilo koje vrste sa djetetom mlađim od dobi za pristanak na seksualne radnje.

Termin "pedofilija" je klinički termin i koristi se za označavanje psihoseksualnog poremećaja koji uključuje seksualnu sklonost prema djeci. Prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje, pedofilija uključuje ponavljače, intenzivne seksualne nagone i fantazije koje traju najmanje šest mjeseci i fokusira se na predpubertetsku djecu (djecu ispod 12 godina starosti). Pedofilija ne znači uvijek da osoba počini seksualni čin nad djetetom. Zapravo, pedofil obično svoje fantazije čuva u tajnosti i vjerovatno će pokušati ostati blizu djeteta ili djece kako bi nahranio svoje fantazije.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Lenning: "Child Molesters: A Behavioral Analysis", 2010. str. 18

¹⁰¹ [Profile of a Pedophile - Pedophilia Targets \(lifetips.com\)](http://www.lifetips.com/profile-of-a-pedophile-pedophilia-targets), datum pristupa 03.07.2023

Kriteriji za pedofiliju zahtijevaju da postoje fantazije, porivi ili ponavljača, intenzivna i seksualno uzbudjuča ponašanja, a sve to uključuje predpubertetsku djecu. Odsustvo bilo kojeg od ključnih kriterija moglo bi tehnički eliminisati dijagnozu. Na primjer, pojedinac koji ima snažnu sklonost i više puta se angažuje u seksu ili komunikaciji na mreži sa velikim brojem 14-godišnjaka bi ispravno mogao biti procijenjen od strane stručnjaka za mentalno zdravlje da nije pedofil, upravo zbog starosne skupine djece (nisu predpubertetske dobi). Također, pojedinac koji tokom određenog vremenskog perioda prikupi i posjeduje fotografije koje prikazuju seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece, a nikada ne stupi u seksualne aktivnosti s djetetom i dalje može odgovarati dijagnostičkim kriterijima za pedofiliju.¹⁰² Međutim, u pravnom smislu zakon određuje ko je dijete, a ne pubertet, pa će se za potrebe ovog rada pod terminom „pedofil“ smatrati starija osoba koja ima seksualne preference i prema pubertetskoj djeci.

Hronični zlostavljači djece preferiraju ili svoj ili suprotni spol kao seksualne partnere. Mnogo puta shvataju da je njihovo ponašanje nezakonito i nemoralno, ali nisu u stanju da kontrolišu svoje seksualne nagone. Pedofili ne vjeruju da je njihovo ponašanje pogrešno i smatraju da dijete zapravo uživa u seksu sa odraslima. Pored toga, pedofili mogu da se zadovolje samo sa fantaziranjem i masturbacijom, bez da se ikada upuste u stvarni seksualni čin sa djecom, što dovodi do zaključka da nisu svi pedofili zlostavljači djece. Ljudi ne mogu biti procesuirani i krivično gonjeni samo na osnovu svojih fantazija. Činjenica je da su mnogi pedofili zlostavljači djece, i mnogi zlostavljači djece su pedofili, ali jedno ne podrazumijeva drugo i ta dva pojma treba shvatiti sasvim odvojeno.

Online seksualni prestupnici su osobe koje gledaju, preuzimaju, prenose i pohranjuju materijal koji prikazuje seksualno iskorištavanje i/ili seksualno zlostavljanje djece te nisu nužno pedofili niti zlostavljači djece koji proizvode takav materijal. To mogu biti osobe koje ovakav materijal koriste za svoje seksualno zadovoljstvo dok ih istovremeno ne odbija intimnost odraslih. Također, to mogu biti osobe koje distribuiraju takav materijal radi materijalne i/ili druge koristi, radoznalosti, dosade i sl. Online seksualni prestupnici internet koriste kako bi kreirali virtualne zajednice omogućavajući komunikaciju i neograničen pristup istomišljenicima. Svaka takva koncentracija prestupnika olakšava pronalazak saučesnika i povećava kriminalne aktivnosti (proizvodnju, distribuciju, skupljanje i trgovinu eksplicitnim materijalima). Koristeći upravo već postojeći materijal, online seksualni

---

¹⁰² Lenning: "Child Molesters: A Behavioral Analysis", 2010. str. 19

prestupnici koriste internet kako bi namamili i vrbovali djecu da se uključe u željeno ponašanje.

Kada je seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djeteta zadokumentovano u vidu fotografija, video i audio materijala, počinilac se tereti i za proizvodnju materijala koji prikazuje seksualno zlostavljanje i seksualno iskorištavanje djece. Dakle, svaki materijal koji je dostupan na internetu znači da je jedno dijete u tom momentu bilo žrtva stvarnog seksualnog zlostavljanja i ukoliko slučaj nije prijavljen, otkriven, istražen, te ukoliko žrtva nije identifikovana i pronađena, velika vjerovatnoća je da su takva djeca podvrgнутa konstantnom zlostavljanju. Ovaj problem znači da su žrtve revictimizirane kroz stvarno zlostavljanje u realnom vremenu i kroz samo kruženje takvog materijala na internetu. Dakle, kada je u pitanju materijal koji prikazuje seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece, uvijek se radi o više krivičnih dijela. Od slučaja do slučaja, to može biti nasilje u porodici, trgovina ljudima, moderno ropstvo i sl.

Penzionisani FBI agent Kenneth Lanning je tokom 1980-ih razvio tipologiju seksualnih prestupnika za profesionalce u krivičnom postupku, kojom prilikom je izbjegnuta dijagnostička terminologija (pedofil, psihopata, poremećaj ličnosti), te je koristio opisnu terminologiju prema obrascima ponašanja. Tako je seksualne prestupnike podijelio na „situacione“ i „preferencijalne“. Situacioni seksualni prestupnici su nazadni, moralno i seksualno neselektivni, dok su preferencijalni seksualni prestupnici introvertni, zavodljivi i sadistični. Iako je ova tipologija bila korisna, teško je složena ljudska ponašanja razdvojiti i uklopati u različite kategorije. Iz tog razloga, Lanning je 2001. godine prilagodio tipologije duž motivacionog kontinuma (od situacionog do preferencijalnog), umjesto kao do sada dvije odvojene kategorije. Obrasci ponašanja nisu međusobno isključivi. Prestupnici mogu pokazati i situacijske i preferencijalne motive i obrasce ponašanja, ali obično sa jednim dominantnijim.

Na jednoj strani kontinuma su „situacijski“ seksualni prestupnici. Iako mogu biti pametni i bogati, obično su manje inteligentni i često su zastupljeni u nižim socioekonomskim grupama. Njihovo kriminalno seksualno ponašanje obično je posljedica osnovnih seksualnih potreba (poriv, želja, požuda) ili neseksualnih potreba (moć, ljutnja). Njihovo seksualno ponašanje je često oportunističko i impulsivno, ali prvenstveno promišljeno. Veća je vjerovatnoća da će razmotriti rizike koji su povezani sa takvim ponašanjem, ali često prave glupe ili traljave greške. Ako skupljaju pornografiju, takav materijal je nasilne ili

ponižavajuće prirode, odražavajući njihove potrebe za moći i ljutnjom. Njihove verbalne vještine su obično niže i vjerovatno će koristiti fizičko nasilje za kontrolu žrtava. Seksualni prestupnici situacionog tipa koji viktimiziraju djecu nemaju seksualne preferencije prema djeci nego ih mogu maltretirati zbog raznih situacionih razloga. Veća je vjerovatnoća da će ih uzbuditi pornografija odraslih, ali bi u određenim situacijama mogli stupiti u seks s djecom. Situacioni seksualni prestupnici često zlostavljaju djecu kojoj imaju lak pristup i kontrolu. Tinejdžeri su visokorizične, održive seksualne mete. Mlađa djeca također mogu biti na meti jer oni su slaba ranjiva ili dostupna. Moralno neselektivni (tj. psihopatski ili antisocijalni) situacijski prestupnici mogu odabratи djecu, posebno adolescente, jer imaju priliku i misle da mogu proći nekažnjeno. Socijalno neprilagođeni mogu odabratи žrtve iz nesigurnosti i radoznalosti. Drugi imaju nisko samopouzdanje i koriste djecu kao zamjenu za preferirane odrasle osobe. Na drugoj strani kontinuma su preferencijalni seksualni prestupnici koji su češće intelligentniji i pripadaju višim socioekonomskim grupama. Njihovo seksualno ponašanje je izazvano devijantnim seksualnim potrebama zvanim parafilije. Njihove erotske i ponavljaće fantazije vremenom izazovu potrebu. Prije će razmatrati svoje potrebe nego rizike kojima su izloženi. Kada prikupljaju pornografiju, obično se fokusiraju na teme njihovih parafilnih preferencija. Češće gledaju i prikupljaju pornografiju sa specifičnim temama. Njihovo ponašanje vođeno fantazijom ima tendenciju da se ne fokusira samo na opšte karakteristike žrtve, već i na specifične preferencije žrtve, njihov odnos prema žrtvi i detaljan scenario. Njihove verbalne vještine su obično veće i manje će koristiti fizičko nasilje za kontrolu žrtava. Veća je vjerovatnoća da će imati historiju seksualnih delikata. Preferencijalni seksualni prestupnici proučavaju svoje mete, znaju na kojim internet platformama su djeca njihove preferirane starosne grupe i koje stvari ih zanimaju.¹⁰³

Ono što karakteriše predatore na djecu jeste to da se obično boje intimnosti s odraslim odobama, traže djecu koja su ranjiva i kojima se lako manipuliše, imaju potrebu da kontrolišu druge, vjerovatno su bili žrtve zlostavljanja u djetinjstvu, često imaju veliku želju za moći, nizak nivo samopouzdanja.¹⁰⁴

---

¹⁰³ Lenning: "Child Molesters: A Behavioral Analysis", 2010, str. 33-35

¹⁰⁴ [Child Predator Characteristics - Child Molesters \(lifetips.com\)](http://lifetips.com), datum pristupa 03.07.2023

3. Rizična ponašanja žrtava koja predisponiraju sigurnosnim rizicima u digitalnom okruženju

Nephodno je uzeti u razmatranje šta sve dovodi do toga da djeca i mladi postanu žrtve nasilja u digitalnom okruženju. Ljudi imaju više načina kako usvojiti određeno znanje ili način ponašanja. Jedan od tih načina je gledanje i oponašanje drugih ljudi. Mozak uči gledanjem i u određenoj mjeri oponaša ono što gleda, a ova pojava je poznata kao opservacijsko učenje. Da bi se dokazalo na koji način učimo posmatrajući druge, vršene su studije skeniranja mozga na ljudima, koje su pokazale „da su dva dijela mozga poznata kao prednji cingulatni korteks (ACC) i bazolateralna amigdala (BLA) aktivna kada učimo gledajući druge. ACC je uključen u procjenu društvenih informacija, između ostalih funkcija, a BLA igra ključnu ulogu u procesuiranju emocija.“¹⁰⁵ Da bi se shvatilo kako su ove dvije regije mozga povezane u procesu učenja posmatranjem, izvršen je eksperiment na miševima i tom prilikom je utvrđeno da postoje specifični neuroni u ACC koji se direktno povezuju sa neuronima u BLA i koji se aktiviraju ne samo kada nešto radimo nego i kada gledamo druge. Iz tog razloga filmovi utiču na naše emocije. Gledajući pornografiju naš mozak počinje opošanati emocije koje vidimo na ekranu. Na primjer, gledajući sadističke pornografske filmove koji prikazuju određenu vrstu nasilja na koje osoba reaguje kao da uživa u tome, naš mozak to može percipirati kao nešto prihvatljivo i očekivano. Također postoje pornografski filmovi u kojima su žene prikazane u određenim ulogama poput učenice, studentice, tinejdžerke, čime su predstavljene mladima nego što zapravo jesu, a što može biti potencijalni problem kada je u pitanju percepcija seksualnosti kod mladih. Imajući to u vidu, izlaganje djece pornografskom sadržaju može olakšati iskorištanje djece u pornografske svrhe, odnosno olakšati manipulaciju djecom u svrhu kreiranja materijala koji prikazuje eksplicitno seksualno ponašanje, te generisanje i distribuciju materijala koji prikazuje dječiju pornografiju. Također, postavlja se pitanje koji uticaj konzumacija dječije pornografije može imati na korisnike, odnosno kakvo ponašanje može usloviti u realnom svijetu.

Pojam „žrtva“ odnosi se na osobu koja je povrijeđena, oštećena, uvrijeđena ili bijena kao rezultat krivičnog djela, nesreće ili drugog događaja i radnje ili koja je pogodjena činom nekog drugog. Ova definicija navodi činjenicu šta je osoba prošla ili iskusila u nekom od scenarija i ne bavi se osjećajima koje je oštećena osoba imala u datom momentu. Isti je

---

¹⁰⁵ Članak: “Brain circuit helps us learn by watching others” ([Brain circuit helps us learn by watching others](https://news.mit.edu/2013/brain-circuit-helps-us-learn-by-watching-others) | [MIT News | Massachusetts Institute of Technology](https://news.mit.edu/)), datum pristupa 21.10.2023

neophodan radi identifikacije u zakonu i sudskom procesu. Međutim, pojam „žrtva“ se može koristiti i za osobu koja se osjećala bespomoćno i pasivno u slučaju nesreće ili zlostavljanja i zasniva se na subjektivnom osjećaju same osobe – žrtve. Ovakvo tumačenje može dovesti do toga da se žrtva etiketira kao slabic ili bespomoćna, što nije korisno za oporavak. Zbog ranjivosti i karakteristika koje su jedinstvene za djecu, potrebno je koristiti termin „dijete žrtva“, čisto da se napravi razlika između odraslih žrtava, odnosno direktne viktimizacije. Zbog jedinstvenih karakteristika, potreba i ranjivosti, štetan uticaj kriminala ide dalje od direktne viktimizacije kada su u pitanju djeca. Uzimajući u obzir posebne potrebe i prava djece, pojam „dijete žrtva“ treba koristiti ne samo kada su u pitanju djela koja su direktno usmjerena na dijete nego i djela koja mu indirektno nanose štetu.¹⁰⁶

Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištanja i seksualnog zlostavljanja djece (Lanzarote konvencija) je pravno obavezujući instrument koji pojam „žrtva“ definiše kao „svako dijete koje je predmet seksualnog iskorištanja ili seksualnog zlostavljanja“.

Prema Smjernicama UN-a o pravosuđu u pitanjima koja uključuju djecu žrtve ili svjedoke kriminala, žrtve krivičnog djela su djeca i adolescenti mlađi od 18 godina, bez obzira na njihovu ulogu u krivičnom djelu ili procesuiranju navodnih počinilaca ili grupa počinilaca.¹⁰⁷

Određena ponašanja djece i mladih na internetu se mogu smatrati „rizičnim“ i mogu povećati rizik i izloženost prijetnjama na mreži. Brojne ankete i studije su ispitivale ove aktivnosti, koje u velikoj mjeri uključuju:

- sklonost ka generisanju vlastitog sadržaja na internetu (sadržaj koji su korisnici sami kreirali i koji je dostupan javno na internetu, uključujući društvene mreže, virtuelne svjetove, blogove, dijeljenje fotografija i video zapisa i sl.). OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development) ističe vezu između UCC (user created content) i zaštite djece, s obzirom na to da je povećano korištenje mobilnih telefona koji su sve vrijeme povezani na internet;
- komuniciranje online putem e-maila, instant poruka, chat stranica, online foruma itd. Postoji mogućnost da djeca ne poznaju sve sagovornike na internetu, čime su izložena specijalnim prijetnjama poput online grooming-a;

---

¹⁰⁶ Terminološke smjernice: Zaštita djece od seksualnog iskorištanja i zlostavljanja, str.

¹⁰⁷ Ekonomsko i socijalno vijeće UN-a: "Smjernice o pravosuđu u pitanjima koja uključuju djecu žrtve ili svjedoke kriminala", 2005., paragraf 9.a.

- vrijeme provedeno na internetu (prekomjerna upotreba interneta);
- ostala ponašanja sklona riziku prema preporučenom obimu mjerena COP (Child Online Protection Initiative), što uključuje online igranje i korištenje interneta za kupovinu robe i usluga.¹⁰⁸

Projekt EU Kids Online predložio je četiri grupe rizika unakrsno klasifikovanih po načinu komunikacije i konzumacije interneta: dijete kao primalac, dijete kao učesnik i dijete kao inicijator/ izvršilac. U tu svrhu napravljena je sljedeća klasifikacija:¹⁰⁹

RIZICI	DIJETE PRIMALAC	DIJETE UČESNIK	DIJETE IZVRŠILAC
Komercijalni	Izloženost reklamama, spam, sponzorstvo	Praćenje drugih, prikupljanje informacija	Kockanje, ilegalno preuzimanje sadržaja, hakovanje
Agresivni	Izloženost nasilnom sadržaju	Biti zlostavljan, uznemiravan, praćen	Zlostavljanje ili uznemiravanje drugih
Sexualni	Izloženost štetnom pornografskom sadržaju	Susret sa strancima i grooming	Kreiranje i postavljanje pornografskog materijala na internet
Vrijednosni	Izloženost rasističkim, pristrasnim informacijama/savjetima	Samopovređivanje, nepoželjno ubjedivanje	Davanje štetnih savjeta (samoubistvo, anoreksija i sl.)

Kada su u pitanju sigurnosni rizici kojima su djeca izložena na internetu, možda su najvažnija pitanja šta djeca rade što ih izlaže rizicima, koji incidenti nastaju iz tih ponašanja i kako reaguju na incidente. Određena „rizična“ online ponašanja kod djece mogu izazvati prijeteće incidente. Međutim, uključeni su i drugi faktori poput karakteristika i iskustva pojedinaca te vremena provedenog na internetu. Važan aspekt dječijeg ponašanja na internetu je količina vremena koju provode online. Jedan od rizika koji je identifikovala inicijativa COP je

¹⁰⁸ International Telecommunication Union: Child Online Protection -Statistical Framework and Indicators, 2010, str. 16, 17

¹⁰⁹ International Telecommunication Union: Child Online Protection -Statistical Framework and Indicators, 2010, str. 16, 17

prekomjerna upotreba interneta, što potiče opsativno ponašanje i izaziva ovisnost. Mnoge zemlje provode statistiku i rade analizu koliko je vremena provedeno na internetu, međutim prema Odjelu za statistiku Ujedinjenih naroda (UNSD) u istraživanja se ne ubraja vrijeme provedeno za komunikaciju i većina osoba koje su uključene u istraživanje su odrasli. Rizična online ponašanja kod djece su korištenje društvenih platformi, igranje online igara, korištenje aplikacija za instant komunikaciju (uključujući „chat sobe“), proizvodnja vlastitih web platformi (blogova) i dijeljenje vlastitog materijala i informacija na internetu. Svaka od navedenih aktivnosti uključuje i međusobnu komunikaciju, bilo verbalno u nekoj online igri, dopisivanju unutar neke od chat aplikacije ili razmjene javnih komentara na društvenim platformama i blogovima. Imajući u vidu navedeno, upravo je komunikacija ta koja predisponira seksualnom iskorištavanju djece. Dešava se upravo to da djeca bez predznanja i kritičkog razmišljanja svakodnevno i slobodno komuniciraju sa strancima na internetu, što ih potencijalno može dovesti do nekog vida opasnosti, dok istovremeno u stvarnom svijetu izbjegavaju komunikaciju sa osobama iz svog okruženja. Jednom kada dođe do incidenta, djeca ne znaju na koji način da se otvore i pričaju o stvarima koje im se dešavaju. Kod istraživanja ovakvih incidenata i ispitivanja djece treba voditi računa da su pitanja kratka i jasna te da nema mogućnost različitih interpretacija. Također treba voditi računa da su osobe koje razgovaraju s djecom stručne i obučene u ovom polju. „Pornografiju“ djeci treba predstaviti kao „stvari namijenjene odraslima; goli ljudi/ljudi bez odjeće, golišava djeca, nepristojne slike“. Razgovor i postavljanje pitanja treba uvijek biti na jeziku koji djeca razumiju, prilagođeni uzrastu.

Ponekad nam se čini da djeca prebrzo sazrijevaju. Bilo da je to posljedica digitalnog društva, dostupnosti informacija, ubrzanog načina života, djeca nas često iznenade svojim nastupom kao odrasla osoba, vještinama, znanjem, načinom odijevanja i sl. Zabrinjavajuće je to da se djeca mogu ponašati kao odrasli i da odgovaraju na pažnju i naklonost prestupnika dobrovoljno. Zbunjujuće je kada vidimo djecu žrtve seksualnog iskorištavanja da se kikoću i smiju na materijalima neprimjerenog sadržaja. Takav materijal najčešće prikazuje dječiju prostituciju i razlikuje se od materijala koji prikazuje seksualno zlostavljanje djece koje nije na dobrovoljnoj osnovi. Motivi za učestvovanje u ovim ilegalnim aktivnostima mogu biti različiti, od nasilja u porodici, obmane, izbjegavanja zlostavljanja, neimaštine, beskućništva i sl. Također, ova djeca su višestruke žrtve i nema razlike između djevojčica i dječaka. Važno je opet napomenuti da kada djeca i odrasli imaju neku vrstu neprisilnog seksualnog odnosa, djeca su uvijek žrtve.

Nedostatak razumijevanja i prihvaćanja stvarnosti od strane društva kada su u pitanju slučajevi seksualnog zlostavljanje i iskorištavanje djece često uzrokuje da djeca negiraju viktimizaciju, nepotpune prijave i nedostatak volje za razgovor, djeca žrtve osjećaju stid i krivicu, neefektivni preventivni programi bez željenih rezultata.

4. Prevencija

Kada je u pitanju prevencija sigurnosnih rizika za djecu koji nastaju u digitalnom okruženju, potrebno je znati prepoznati da se neki od njih manifestuje, odnosno da je dijete potencijalna žrtva nečijeg neprimjerenog ili nasilnog ponašanja. Neki od znakova koja djeca mogu pokazati a koji upućuju da su viktimizovani su loše raspoloženje nakon vremerna provedenog na internetu, krivanje ekrana, ispoljavanje nervoze dok koristi inrernet, izbjegavanje izlaska vani i druženja sa prijateljima, otvaranje novih profila na društvenim platformama, glavobolja, razdražljivost i slab apetit, loše ocjene u školi i slično. Navedeni znakovi ne moraju po automatizmu značiti da je dijete izloženo nekom od oblika nasilja u digitalnom okruženju, ali mogu da ukažu da nešto nije uredu i da ne želi da druge osobe saznaju. Sve navedeno negativno utječe na fizičko, socijalno i kognitivno funkcionisanje djeteta kao i na druge aspekte razvoja.

Za razliku od fizičkog nasilja, koje pored psiholoških smetnji ostavlja i fizičke tragove pa je odmah uočljivo, nasilje u digitalnom okruženju je podmuklo i prikriveno, a posljedice su vidljive mnogo kasnije.

Sama prevencija nije dovoljna samo na jednom polju odnosno samo na jedan način. Program prevencije treba da obuhvata sve segmetne, uključujući individualni, porodični, obrazovni, informatički, društveni, zakonski i sl.

Kada je u pitanju individualni segment prevencije, odnosi se na samozaštitu, odnosno sposobnost djeteta da razluči ispravno od pogrešnog, sigurno od rizičnog okruženja, prepozna negativan kontakt ili komunikaciju, itd. Da bi to bilo moguće, od samog početka je neophodno dijete postepeno i adekvatno uvesti u digitalni svijet i ispravno oblikovati svijest o njemu. Već je ranije bilo govora o preporukama od koje dobi dijete treba izlagati ekranizaciji i na koji vremenski period to treba ograničiti. Svjetska zdravstvena organizacija je dala preporuke i savjete, kao i mnoge druge nevladine organizacije i asocijacije stručnjaka. Da bi

adekvatno pripremili dijete na korištenje interneta, roditelji sami trebaju biti svjesni prednosti i mana samog interneta.

Osnovni savjeti koje možemo dati djeci kada je u pitanju digitalno okruženje jesu da nikada ne otkrivaju pune lične podatke, ne popunjavati upitnike koji zahtjevaju ovakve podatke bez znanja roditelja, nikome osim roditeljima ne otkrivati lozinke, ne obavljati narudžbe i kupovine preko interneta bez prisutnosti roditelja, o neželjenim porukama upoznati roditelje, ne sastajati se sa osobama koje upoznaju na internetu, ne širiti glasine o drugima na internetu i ne učestvovati u svađama, itd.

Prije svega ostalog, na roditeljima je zadatak da djecu pripreme za korištenje interneta te da ih kontrolisu i pruže podršku. Inicijativa za sigurnost djece na internetu (COP) savjetuje roditelje da upoznaju usluge i web stranice koje djeca posjećuju, da nastoje upoznati njihove „online“ prijatelje kao što nastoje upoznati i druge prijatelje, nadzirati korištenje interneta, naperaviti listu preporučenih web stranica za djecu, pregledati historiju pertraživanja, aktivno učestvovati sa djecom u internet aktivnostima i svakako prijaviti svaku sumnjivu aktivnost nadležnim organima.

Što se tiče informatičkog aspekta preventivnih mjera, one podrazumijevaju alate, programe, softvere koji će obezbjedit blokiranje pristupa problematičnim web stranicama. Tako na primjer neki računarski sistemi u svojim postavkama imaju mogućnost blokiranja pristupa određenim stranicama te ograničavanje vremena za surfanje. Zaštita se lako aktivira u postavkama User Accounts koje se nalaze u Control Panelu (Parental controls). Na taj način je u web filteru moguće postaviti nivoe zaštite, dozvoliti samo pristup web stranicama sa liste koju sami definišete, podešiti vrijeme i dane pristupa internetu, ograničiti preuzimanje sadržaja pa čak odrediti i tip online igara i programa koje djeca koriste. Djelimična zaštita bez dodatnih programa se može napraviti i u nekim internet pretraživačima koji se koriste. Dodatne nivoe zaštite omogućavaju programi namijenjeni za to, prilagođeni dječiji sajtovi, internet pretraživači za djecu, dječiji mail servisi, i sl.¹¹⁰

Može se reći da je obrazovanje najvažniji segment kada je u pitanju osposobljavanje djece i odraslih za upravljanje internetskim rizicima. Pored toga što nosilac aktivnosti treba da bude školsko obrazovanje djece, edukacija roditelja, osvještavanje društva i stručno usavršavanje stručnjaka koji se bave ovom problematikom ne trebaju biti zanemareni. Ključno je da svi

---

¹¹⁰ NetAkademija: Priručnik „Sigurnost djece na internetu”, 2009.

akteri planiraju i razmisle o posljedicama tehnološkog razvoja po djecu i pronađu načine da im pomognu razviti potrebnu digitalnu pismenost, ne samo kako bi bili sigurni, već i kako bi napredovali u digitalnoj budućnosti. Ulaganje u digitalne vještine roditelja i prosvjetnih radnika neophodno je kako bi se djeca podržala u razvijanju kritičkog razmišljanja i vještina procjenjivanja.

Uz dostupnost velikog broja informacija na internetu, djeca i mladi treba da posjeduju znanja i vještine koje će im omogućiti da pronađu pravi sadržaj i provjere istinitost pronađenih informacija. U potrazi za informacijama i zabavom, mogu biti izloženi sadržaju nasilnog i neprimjerenog karaktera. Djeca i mladi koji su izloženi rizicima na internetu možda neće pretrpjeti štetu ako imaju znanje i otpornost nositi se s iskustvom. Iz tog razloga je potrebno posvetiti pažnju informacijskoj i medijskoj pismenosti.

Medijska pismenost odnosi se na vještine, znanje i razumijevanje koji omogućavaju korisnicima da se učinkovito i sigurno koriste medijima. Medijski pismeni ljudi sposobni su donositi odluke na osnovu informacija, razumjeti prirodu sadržaja i usluga i koriste cijeli niz mogućnosti koje nude nove komunikacijske tehnologije. Oni su sposobniji zaštитiti sebe i svoje porodice od štetnih ili uvredljivih materijala.¹¹¹

Medijska i informacijska pismenost (MIP) je sveobuhvatno definisana u Pariškoj deklaraciji o medijskoj i informacijskoj pismenosti u digitalnom dobu iz 2014. godine kao koncept koji naglašava vještine, znanje i stavove koji se razvijaju oko različitih vrsta pismenosti (medijska, digitalna, informatička, pismenost u pogledu društvenih mreža, vijesti, privatnosti i lične zaštite) i šire, kroz sve vidove medija, te da te vještine i znanje građanima trebaju omogućiti da informacije i medije koriste za kritičko razmišljanje o sadržaju, vrednovanju sadržaja i uticaju medijskih sadržaja, uključujući i suočavanje sa rizicima i mogućnostima koje proizlaze iz digitalnog ekosistema.¹¹²

Jedna od ključnih vještina medijske pismenosti jeste sposobnost kritičkog razmišljanja. Kritičko razmišljanje je razmatranje koje sprječava osobu da svijet oko sebe, informacije, običaje, događaje, uvjerenja itd. uzima „zdravo za gotovo“ kao objektivne i neupitne istinitosti, nego propituje njihovu tačnost, legitimnost i relevantnost. Medijski sadržaji su slojeviti, a informacije su njegov površinski sloj. Ispod informativnog nivoa nalaze se nivoi

---

¹¹¹ EU: Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama (AVSMD), 2010, preambula tačka 47.

¹¹² Studija dobrih praksi u odabranim državama članicama Vijeća Evrope i njihovoj važnosti u kontekstu Bosne i Hercegovine: Primjena evropskih i međunarodnih standarda medijske i informacijske pismenosti u različitim domaćim institucijama, 2021, str. 8

stavova i uvjerenja, vrijednosti, poticaji na određena ponašanja i konstruirane potrebe. Medijski sadržaj djeluje na mišljenje i ponašanje konzumenta, stoga je kritičko razmišljanje svih slojeva nužno kako bi mišljenje i ponašanje bili rezultat ličnog izbora. Sumnja je korijen kritičkog razmišljanja, a mediji su idealan materijal za razvijanje ove vještine. Sa djecom treba razgovarati o medijskim sadržajima te poticati i voditi razvoj razmišljanja, razvijati smisao za sumnjivost i upućivati misli prema samostalnosti. Kada se sa djecom razgovara o vijestima ili drugom medijskom sadržaju, kao polazište za razvoj kritičkog razmišljanja možemo iskoristiti šest temeljnih pitanja novinarstva:

- Ko? (Ko od ovog ima koristi?, Na koga to direktno utiče, kome može štetiti?, S kime bi bilo najbolje o tome razgovarati? i sl);
- Šta? (Šta su pozitivne, a šta negativne stvari?, Koji je najbolji, a koji najgori ishod?, Šta možemo učiniti za pozitivnu promjenu? i sl.);
- Gdje? (Gdje možemo dobiti više informacija?, Gdje će nas ova ideja odvesti?, Gdje možemo tražiti pomoć?, i sl.);
- Kada? (Kada je ovo prihvatljivo ili neprihvatljivo? Kada bi ovo stvorilo problem? Kada trebamo potražiti pomoć? i sl.);
- Kako? (Kako znamo istinu o ovome?, Kako ovo šteti meni ili drugima?, Kako ćemo tome sigurno pristupiti?, Kako ovo može poremetiti stvari? i sl.);
- Zašto? (Zašto je ovo problem ili izazov?, Zašto je ovo važno za mene?, Zašto bi ljudi ovo trebali znati?, Zašto neko nešto traži od mene? i sl.).

Javnost u prevenciji može učestvovati na način da se o ovim temama otvoreno razgovara kroz različite medije čime bi se doprinjelo razvoju svijesti o rizicima i posljedicama nasilja u digitalnom okruženju. Nadležne institucije mogu pojačati saradnju, izgraditi konkretnije zakonske okvire koji regulišu ovu problematiku te izgraditi programe rehabilitacije žrtava.

ZAKLJUČAK

Djeca se rađaju s osnovnim slobodama i pravima koja pripadaju svim ljudskim bićima, ali s obzirom na tjelesnu i psihičku nezrelost, nameće se potreba posebnih prava djeteta na zaštitu. Iz tog razloga, 1989. godine je usvojena Konvencija o pravima djeteta UN-a, koja sačinjava obaveze odraslih ali i raznih društvenih faktora u smislu zaštite djece. Konvencija o pravima djeteta je pravni akt koji ima snagu zakona i obavezuje države koje su je potpisale na pridržavanje sadržanih odredbi, te pravo nadziranja primjene. U članu 19, Konvencija o pravima djeteta propisuje državama strankama obavezu poduzimanja „*svih potrebnih zakonodavnih, upravnih, socijalnih i prosvjetnih mjera da zaštite dijete od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloupotreba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu brinu roditelji, zakonski skrbnici ili neka druga odgovorna osoba kojoj je skrb djeteta povjerena*“. Dakle, djecu je potrebno zaštiti u svakom pogledu od svih oblika zlostavljanja i iskorištavanja, što uključuje i digitalno okruženje.

Istraživanja pokazuju da je, na globalnoj razini, svaki treći korisnik interneta mlađi od 18 godina. U današnjem vremenu, pogotovo u razvijenim zemljama, djeca su većinski korisnici interneta, pomču kojeg se zabavljaju, uče i komuniciraju. Pristup internetu je od suštinskog značaja za ostvarivanje prava djece, ali njegovo korištenje djecu izlaže određenim sigurnosnim rizicima od kojih ih je potrebno zaštiti. Također, tokom COVID 19 pandemije zabilježen je porast broja djece koja su se prvi put pridružila globalnoj mreži radi učenja i socijalne interakcije. To je dovelo do toga da su mlađa djeca počela koristiti internet prije nego su bili spremni dok je istovremeno bila smanjena mogućnost roditeljskog nadzora zbog radnih obaveza. Uticaj ovako brze digitalizacije djece su počele pratiti i analizirati nevladine organizacije koje se bave zaštitom djece, provodeći razne ankete i istraživanja, čiji su rezultati obeshrabrujući. Djeca su tokom obimnijeg korištenja interneta bila izložena neprimjerenom sadržaju, sumnjivim kontaktima i sve češće su bili ali i dalje jesu mete seksualnih prestupnika. Pored toga, zabilježen je i povećan broj dječijeg samogenerisanog materijala na internetu i nevladine organizacije naglašavaju da je to jedan od rastućih problema u svijetu. Ovaj trend za posljedicu ima različite oblike sigurnosnih ugrožavanja u digitalnom okruženju, a najozbiljniji su seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece na internetu, što često rezultira proizvodnjom, posjedovanjem i distribucijom materijala koji prikazuje seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje djece. Kompleksnost ovog fenomena se ogleda u tome da se nasilje nad djecom u digitalnom okruženju dešava uporedo

sa nasiljem u stvarnom okruženju, uz popratnu traumatizaciju djece a zatim i reviktimizaciju. Kako bi se suzbio ovaj problem, usvojen je niz međunarodnih pravnih akata za borbu protiv seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece na internetu (kao što su konvencije, potokoli, regulative, smjernice i sl.).

Međunarodnim pravnim aktima su definisani neki od sigurnosnih rizika poput vrbovanja djece putem informacijsko komunikacijskih tehnologija u seksualne svrhe („grooming“), izvođenje pornografskih predstava sa djecom te proizvodnja „dječije pornografije“, a najvažniji cilj je kriminalizacija ovakvih pojava i adekvatno sankcionisanje počinilaca. Međutim, mnogi sigurnosni rizici poput „sexting-a“, „sextortion-a“, „livestream-a“, „izlaganja djece neprimjerenom pornografskom sadržaju“ i sl., nisu precizno definisani i samim tim ne mogu biti prepoznati kao krivična djela, čime izostaje odgovornost. Međutim, iako postoje međunarodni pravni akti koji definišu i traže kriminalizaciju ovakvih oblika krivičnih dijela, neke zemlje članice i potpisnice nisu uskladile nacionalna zakonodvstva sa međunarodnim pravnim aktima.

Međunarodna saradnja i regulacija igraju ključnu ulogu u suzbijanju transnacionalnih kriminalnih aktivnosti koje ciljaju djecu. Efektivna koordinacija između različitih zemalja i organizacija je od suštinske važnosti. Institucionalna podrška kroz nevladine organizacije, SOS linije, i pojačana saradnja s policijskim i sigurnosnim agencijama vitalni su za pružanje pomoći žrtvama i efikasnu borbu protiv digitalnog nasilja nad djecom. Također, razvoj novih tehnologija i alata koji mogu pomoći u nadzoru i kontroli digitalnog prostora, te njihova implementacija u sklopu nacionalnih i međunarodnih sigurnosnih strategija, mogu doprinijeti smanjenju rizika. Svaka zemlja, uključujući Bosnu i Hercegovinu, treba razviti pristup prilagođen svojim specifičnim potrebama i okolnostima, uz kontinuirano praćenje i ažuriranje regulativa i strategija, čime se stvara sigurnije digitalno okruženje za djecu.

Neophodna je upotreba ispravnijih i adekvatnijih termina za opisivanje postupaka zlostavljača, kao i korištenje jedinstvenih definicija i obilježja krivičnih djela jer je problem globalnog karaktera. Svaki incident zlostavljanja je zločin i ne treba ga umanjiti ili ignorisati. Otežavajuća okolnost je u tome što počinilac može biti iz jedne zemlje, žrtva iz druge, a mjesto izvršenja krivičnog djela u nekoj trećoj zemlji. Zbog toga ovakva kriminalna ponašanja imaju organizovani i međunarodni karakter. Ukoliko zakonske norme zemalja nisu usklađene, jako je teško otkriti, istražiti i procesuirati slučajevе nasilja nad djecom u digitalnom okruženju.

Kako bi se digitalno društvo efikasno izborilo sa ovim problemima, neophodno je preventivno djelovanje svih članova. Prevencija se prije svega ogleda u razvijanju svijesti u vezi sa sigurnim korištenjem interneta, između ostalog i kroz implementaciju medijske i informacijske pismenosti u redovan školski program koji je prilagođen svim uzrastima. Potrebno je pričati o zaštiti djece i mladih od rizika koji su povezani sa korištenjem interneta koji uključuju, a nisu isključivo ograničeni na pedofiliju i dječiju pornografiju.

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, preporuka je da se nacionalno zakonodavstvo uskladi sa međunarodnim pravnim instrumentima, prateći digitalni razvoj i sigurnosne potrebe. Također je potrebno konstantno pratiti i pristupati novim međunarodnim konvencijama, protokolima i instrumentima koji se odnose na ovu oblast. Pored navedenog, važno je ojačati institucionalne kapacitete, osnažiti saradnju policijskih agencija sa nevladinim organizacijama i pružaocima internet usluga. Poboljšavanje zakonske regulative se ogleda u jasnijem definisanju članova zakona, korištenje pojnova koji adekvatno opisuju obilježja krivičnih djela, izmjenama i dopunama postojećih krivičnih zakona (regulisanje novih kriminalnih ponašanja koja nedostaju), zakonsko regulisanje obaveza, odnosa i saradnje pružaoca internet usluga sa agencijama za sprovođenje zakona, unapređenje istražnih radnji u ovom domenu i sl. Pored navedenog, preporučuje se formiranje registra seksualnih prestupnika protiv djece, ne odnoseći se samo na pedofile nego sve počinioce seksualnih delikata protiv djece, u stvarnom i u digitalnom okruženju. Preporučuju se statistička i analitička istraživanja pojavnih oblika sigurnosnih rizika za djecu u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini, što podrazumijeva praćenja i presjeke sigurnosne situacije na godišnjem nivou.

U okviru magistarskog rada, potvrđena je hipoteza o sigurnosnim rizicima za djecu u digitalnom okruženju, koja ukazuje na važnost edukacije i osvještavanja o rizicima interneta. Edukacija djece, roditelja i obrazovnog sistema o opasnostima digitalnog svijeta i načinima njihove zaštite predstavlja ključni element u smanjenju izloženosti djece digitalnim prijetnjama. Nadalje, rad ističe nedostatnost trenutnih pravnih okvira u efikasnoj borbi protiv digitalnih prijetnji, naglašavajući potrebu za usklađivanjem nacionalnih zakona s međunarodnim pravnim instrumentima. Jasan opis i kriminalizacija digitalnih rizika, kao i stvaranje efikasnijih mehanizama za njihovo sankcionisanje, predstavljaju neophodne korake u zaštiti djece na internetu.

LITERATURA

Knjige:

1. Čeđko, Meri 2018, *Superpovezani*, Clio, Beograd, Srbija
2. Ferraro, Monique Mattei i Casey, Eoghan 2005, *Investigating child exploitation and pornography: The internet, the law and forensic science*, Elsevier Academic Press, Burlington, Massachusetts, SAD
3. Jovanović Magyar, Aleksandra 2008, *Zašto to radiš*, Centar za primjenjenu psihologiju, Beograd, Srbija
4. Lanning, Kenneth 2010 (V izdanje), *Child molesters: A behavioral analysis: For professionals investigating the sexual exploitation of children*, National Center for Missing & Exploited Children, Virginia, SAD
5. Obradović, Vladimir 2005, *Predelikventno ponašanje učenika osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo*, KJU Porodično savjetovalište, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
6. Obradović, Vladimir 2008, *Empirijska studija: Delikventno ponašanje*, KJU Porodično savjetovalište, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
7. Termiz, Dževad 2009, *Metodologija društvenih nauka*, NIK Grafit, Lukavac, Bosna i Hercegovina
8. Termiz, Dževad 2014, *Specifičnosti metodologije istraživanja u bezbjednosnoj djelatnosti*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
9. Termiz, Dževad i Milosavljević, Slavomir 2018 (II izdanje), *Praktikum iz metodologije politologije*, Sarajevo, Bosna i Hercegovina (DOPUNITI IZDAVAČA)
10. Todorović, Luj Aleksandar 2017, *Diskurs novih tehnologija*, Clio, Beograd, Srbija

Časopisi:

1. Aebi, Marcel; Vogt, Gunnar; Plattner, Belinda; Steinhäusen, Hans-Christoph i Bessler, Cornelia 2012, „Offender types and criminality dimensions in male juveniles convicted of sexual offenses“, *Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich*, Vol. 24, No. 3, str. 265-288
2. Cohen – Almagor, Raphael 2013, „Online Child Sex Offenders: Challenges and Counter-Measures“, *The Howard Journal of Criminal Justice*, Vol. 52, No. 2, str. 190-215
3. Goldsmith, Andrew i Wall, S. David 2022, “The seductions of cybercrime: Adolescence and the thrills of digital transgression“, *European Journal of Criminology*, Vol. 19, No.1, str. 98–117
4. Graw Leary, Mary 2008, „Self-Produced Child Pornography: The Appropriate Societal Response to Juvenile Self-Sexual Exploitation“, *Virginia Journal of Social Policy & the Law*, Vol.15, No. 1., str. 1-50
5. Judge, Abigale M. 2012, „“Sexting” Among U.S. Adolescents: Psychological and Legal Perspectives“, *Harv Rev Psychiatry*, Vol. 20, No. 2, str. 86-96
6. Llovet Rodriguez, Carmen; Carcelén García, Sonia i Díaz-Bustamante Ventisca, Monica 2021, „Children’s sexualization on the Internet: kids’ perceptions of digital images“, *ResearchGate*, Vol. 19, No. 2, str. 339-362

Zakoni i drugi dokumenti:

1. Ujedinjene nacije (1989): Konvencija o pravima djeteta
2. Ujedinjene nacije (1995): Rezolucija 50/81
3. Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta (1999)
4. Međunarodna organizacija rada (1999): Konvencija broj 182, Konvencija o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada
5. Ujedinjene nacije (2000): Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji te o zabrani učešća djece u oružanim sukobima
6. Ujedinjene nacije (2000): Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji
7. Vijeće Evrope (2001): Konvencija o kibernetičkom kriminalu
8. Svjetska zdravstvena organizacija (2002): E. Krug, L. Dahlbeeg, J. Mercy, "World report on violence and health"
9. Interpol (2003): Priručnik za istražitelje seksualne zloupotrebe djece
10. Bošković Rušer obrazovni sistem (2003): Priručnik Zloupotreba interneta - predatori na djecu
11. Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih nacija (2005): Smjernice o pravosuđu u pitanjima koja uključuju djecu žrtve ili svjedoke kriminala
12. Ujedinjene nacije (2006): P.S. Pinheiro, "World report on violence against children"
13. Vijeće Evrope (2007): Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja
14. Vijeće Evrope (2007): Konvencija o kibernetičkom kriminalu
15. American Psychological Association (2007): Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls
16. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (2009): Izvještaj ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini o primjeni Fakultativnog protokola uz konvenciju o pravima djeteta koji se odnosi na prodaju, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju
17. Vijeće Evrope (2010): Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama (AVSMD)
18. International Telecommunication Union (2010): Child Online Protection -Statistical Framework and Indicators
19. Evropski parlament i Vijeće Evrope (2011): Direktiva 2011/93/EU, Direktiva Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije
20. Ujedinjene nacije (2011): Rezolucija 2011/33 Ekonomskog i socijalnog vijeća za prevenciju, zaštitu i međunarodnu saradnju protiv upotrebe novih informacijsko komunikacijskih tehnologija za zlostavljanje i iskorištavanje djece
21. Vijeće Evrope (2015): Opinion on Article 23 of Lanzarote Convention and Its Explanatory Note - Solicitation of children for sexual purposes through information and communication technologies (Grooming)
22. Međunarodna radna grupa Luksemburg (2016): Terminološke smjernice - Zaštita djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja
23. Save the Children (2017): Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija - priručnik za obuku policijskih službenika
24. Međunarodni fond solidarnosti EMMAUS Sarajevo (2017): Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini
25. Children's Commissioner Anne Longfield Report (2018): "Who knows what about me?"

26. Vijeće Evrope, RAK BiH (2021): Studija dobrih praksi u odabranim državama članicama Vijeća Evrope i njihovoj važnosti u kontekstu Bosne i Hercegovine: Primjena evropskih i međunarodnih standarda medijske i informacijske pismenosti u različitim domaćim institucijama
27. FUP (2021), Strateški program Sigurnost djece u digitalnom okruženju u Federaciji Bosni i Hercegovini 2021-2024 NetAkademija: Priručnik "Sigurnost djece na internetu"
28. Ured UNICEF-a za Hrvatsku: Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektronskog nasilja „Prekini lanac!“

Internet:

1. Definition of youth, datum pristupa: 14.02.2023
(<http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>)
2. Digital environment – Wikipedija, datum pristupa: 14.02.2023
(https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_environments)
3. Digital footprint - Wikipedia, datum pristupa: 14.02.2023
(https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_footprint)
4. Oxford Learner's Dictionaries, datum pristupa: 21.10.2023
(<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/violence?q=violence>)
5. ([juvenile 2 noun - Definition, pictures, pronunciation and usage notes | Oxford Advanced American Dictionary at OxfordLearnersDictionaries.com](#))
6. Cambridge Dictionary, datum pristupa: 21.10.2023 ([VIOLENCE | English meaning - Cambridge Dictionary](#))
7. Exploding topics, datum pristupa: 15.05.2023
(<https://explodingtopics.com/blog/countries-internet-users>)
8. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, datum pristupa: 30.11.2022
(<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60658>)
9. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, datum pristupa: 04.04.2023
(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49545>)
10. TechTarget, datum pristupa: 14.05.2023
(<https://www.techtarget.com/searchcio/definition/ICT-information-and-communications-technology-or-technologies>)
11. abcNEWS, datum pristupa: 14.02.2023 (<https://abcnews.go.com/GMA/Family/gen-meet-gen-alpha-generation-born-2010-today/story?id=68971965>)
12. World Health Organization, datum pristupa: 15.05.2023 (<https://www.who.int/news-room/detail/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>)
13. Australian Government, datum pristupa: 15.02.2023
(<https://aifs.gov.au/resources/short-articles/too-much-time-screens>)
14. National Library of Medicine, datum pristupa: 14.05.2023
(<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4804263/>)
15. Health direct, datum pristupa: 14.05.2023
(<https://www.healthdirect.gov.au/dopamine>)
16. Zavod za javno zdravstvo Dubrovačko-neretvanske županije, datum pristupa: 14.05.2023 (<https://www.zzzjzdnz.hr/zdravlje/mentalno-zdravlje/1131>)
17. Chicago Tribune, datum pristupa: 14.02.2023
(<https://www.chicagotribune.com/lifestyles/sc-babies-digital-real-estate-family-1027-20151020-story.html>)

18. Nominet, datum pristupa: 15.02.2023 (<https://www.nominet.uk/2-7m-parents-share-family-photos-complete-strangers-online/>)
19. (<https://www.nominet.uk/2-7m-parents-share-family-photos-complete-strangers-online/>)
20. Children's Commissioner, datum pristupa: 15.02.2023 (<https://www.childrenscommissioner.gov.uk/2018/11/08/childrens-commissioners-report-calls-on-internet-giants-and-toy-manufacturers-to-be-transparent-about-collection-of-childrens-data/?fbclid=IwAR2rDMviOsBGDSqmERIqYk-Bz5seUX2-0pDkjrsyGpjT1zDxyi7GQPIYJ8>)
21. Family Online Safety Institute, datum pristupa: 20.02.2023 (<https://www.fosi.org/good-digital-parenting/three-things-you-can-do-to-keep-your-kid-safe-online-this-school-year?fbclid=IwAR1ajTSSFjc3YEV72QBh3oakGzIfxOPQt1HJIDSYmr7HJHRtI4KX3im2-8>)
22. (https://www.fosi.org/good-digital-parenting/what-parents-should-know-about-online-safety-from-the-perspective-of-a-young-person?fbclid=IwAR22BI0XdKrdWDPHpUCszPBOq22F_4aBxYLjX5mxLxsBjSd0iE9CNZA-Jmo)
23. Evropski parlament, datum pristupa: 21.05.2023 ([https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf))
24. Inquirer.net, datum pristupa: 21.03.2023 (<https://newsinfo.inquirer.net/177037/sextortion>)
25. National Center for Missing and Exploited Children, datum pristupa: 21.03.2023 (<https://www.missingkids.org/theissues/sextortion>)
26. Massachusetts Institute of Technology, datum pristupa: 21.10.2023 ([Brain circuit helps us learn by watching others | MIT News | Massachusetts Institute of Technology](https://braincircuits.mit.edu/))
27. Congress.gov, datum pristupa: 06.08.2023 (<https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/2732/text>)
28. Interpol, datum pristupa: 06.08.2023 (<https://www.interpol.int/Crimes/Crimes-against-children/Appropriate-terminology>)
29. Capstone-viray, datum pristupa: 21.05.2023 (<https://capstone-viray.weebly.com/sexualization.html>)
30. Madame Blue, datum pristupa: 23.05.2023 (<https://themadameblue.com/blog/barbie-body-image-controversy/>)
31. National Center on Sexual exploitation, datum pristupa: 24.05.2023 (<https://endsexualexploitation.org/articles/netflix-promotes-sexualization-of-children-racist-stereotypes-with-new-film-cuties/>)
32. National Library of Medicine, datum pristupa: 29.05.2023 (https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5325156/?fbclid=IwAR35GGyHb81vIqxnz3EfjYHRNp0sH_f2b-1kAnQzu1CV56IaAEBYZatUoWc)
33. Science direct, datum pristupa: 14.06.2023 (https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2451958822000835?fbclid=IwA_R34d3a4ETDcjZFdS64O_yVWV4u55zFbqnc4CdjqsHVXbp38DjwUvxWep4#bib3)
34. Lifetips, datum pristupa: 03.07.2023 ([Profile of a Pedophile - Pedophilia Targets \(lifetips.com\)](https://lifetips.com/profile-of-a-pedophile-pedophilia-targets))
35. Lifetips, datum pristupa: 03.07.2023 ([Child Predator Characteristics - Child Molesters \(lifetips.com\)](https://lifetips.com/child-predator-characteristics-child-molesters))